

Hitkeresés

*Az Ortutay Elemér
VII. Keresztény Tudományos
Diákköri Konferencia
tanulmányainak gyűjteménye*

**Beregszász
2022**

Az **Ortutay Elemér Görögkatolikus Szakkollégium** szervezésében
2021. március 18-án megrendezett
VII. Keresztény Tudományos Diákköri Konferencia
tanulmányainak gyűjteménye

Hitkeresés

Marosi István (Szerk.)

Beregszász
2022

Firczák Gyula kötetek
III.

Firczák Gyula – korának egyházilag és társadalmilag is kiemelkedő alakja – 1892–1912 között a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye püspöke volt. Az emberi méltóság útját és a fejlődés lehetőségét a szellemi felemelkedésben látta. Egy évszázada írta le ma is aktuális gondolatait: *„A világnak nem... a külső politikai átalakulásra van szüksége, hanem a benső erkölcsi újjászületésre: Renovare omnia in Christo. A szociális bajokat... nem a külső radikalizmus fogja orvosolni, hanem egyedül a mélyreható krisztusi reform, amely az evangélium szellemét beleviszi a szívekbe, a családi életbe, az állami és társadalmi intézményekbe.”*

Köteteinkkel megjelenítjük a Kárpátalján élő görögkatolikusok szellemi termékeit, hogy hozzáadjuk „talentumainkat” a kárpátaljai magyarság szellemi életéhez.

ISBN 978-617-8046-41-5

A borítón
a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Bacsinszky András (1732–1772–1809)
és Boldog Romzsa Tódor (1911–1944–1947) püspökök között
Szent István magyar király látható.

Tartalom

Hitkeresés (Marosi István)	5
Tisztelt szervezők! (Dr. Cserniczkó István)	7
A konferencia programja	9
Az értékelő bizottság tagjai	10
A konferencián bemutatott pályamunkák	11
Plenáris előadás	13
Dr. Janka Ferenc	
A hit és a tudás konfliktusai és lehetséges harmóniájuk	14
Pályamunkák	23
Espán Margaréta	
A szenteltvíz felhasználása a népi vallásgyakorlatban Kárpátalja Nagyszőlősi és Beregszászi járásának néhány magyar települése példáján, ill. ezek összefüggése a szentelmény teológiai értelmezésével	24
Mozgovoj István	
Az egységek rendjének meghatározása a nyolcadrendű diéder- és kvaterniócsoport csoportalgebrájának egységcsoportjában	32
Papp Gabriella	
Tudásszintmérés e-tesztek segítségével	39
Sereghy Xénia	
Milyen lehetőségeket kínál a keleti büntető fegyelem a latin büntetőjog megújításához?	47
Szaplonczay Máté	
Grande munus - XIII. Leó pápa és a keresztény kelet	67
Vendég tanulmányok	77
Iván Gábor	
Karácsony liturgikus emlékezete a „ma” fényében	78
Iván Gábor	
A Húsvét ünnepkörének liturgikus emlékezete a „ma” fényében	87
Fülöp János	
A Gergely-naptár bevezetésére tett próbálkozások a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyében 1918-ig	98

Hitkeresés

A fiatal kutatók számára 2021-ben rendezte meg az Ortutay Elemér VII. Keresztény Tudományos Diákköri Konferenciát a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Görögkatolikus Lelkészsége, a GörögKör és az Ortutay Elemér Görögkatolikus Szakkollégium. A most megjelenő kötetben a konferencián bemutatott pályamunkák egy részét, a plenáris előadás tanulmányát és két vendégmunkát adunk közre.

A konferenciával kezdettől fogva az a célunk, hogy segítsük a tudomány általi istenkeresést és a keresztény szellemiség általi világlátást. A keresztény hit és a tudomány kapcsolatát keressük, hogy bemutassuk és ösztönözzük a pályájuk kezdetén lévő fiatalokat a hit szerinti életre, hogy nyitottak legyenek Isten teremtett világára.

A konferenciákat bevezető plenáris felszólalások keresztény gondolkodású előadói minden esetben a hit és a tudomány kapcsolatát mutatják be. A pályamunkák is vagy az egyház tanításáról, vagy az egyház életéről, vagy pedig az Isten által teremtett világról szólnak. Külön ki kell térnünk arra is, hogy a természettudományok művelői gyakran bizonytalanul állnak, s keresik a helyüket a keresztény tudományosság keretei között. Azonban számukra is fontos hangsúlyozni, hogy a hit nem kerül háttérbe a saját szakterületükön. A természettudósoknak azt kell tisztáznia és tudatosítania önmagában, hogy ő minden esetben az Isten által teremtett világot vizsgálja.

E gondolatok öltenek formát a most megjelenő kötetünk címében is. A *Hitkeresés* ugyanis a már hívő embernek a hite elmélyítését, a nem hívőnek pedig az istentapasztalat lehetőségét adja.

2021-ben vendégelőadónk dr. Janka Ferenc teológus, filozófus volt, aki *A hit és a tudás konfliktusai és lehetséges harmóniájuk* című tanulmányában keresi a megoldást ugyanerre a kérdésre. Meghívásunk előfeltételét egy korábban (2013), Veszprémben tartott előadásának címe képezte: *Riválisok vagy segítőtársak? – Előadás hit és tudomány viszonyáról*. Abban az előadásában is a hit és a tudomány egymásra ható termékeny párbeszédének szükségességét hangsúlyozta Ady Endre gondolatából kiindulva, aki szerint „Az Isten van valamiként: Minden Gondolatnak alján. Mindig neki harangozunk...” (Az Isten balján) Akkori értekezésében kifejtette továbbá, hogy a párbeszédnek jelentősége van a hit és tudomány között. A természettudományokkal való diskurzus eredménye, hogy megszülettek a tudományágak kompetencia-határai. A pszichológiával folytatott eszmecsereből született a pasztorálpszichológia. A társadalmi-gazdasági-politikai párbeszédrel pedig kikristályosodott az egyház társadalmi tanítása, amelynek három nagyon fontos pillére a személy méltósága, a szolidaritás, vagyis az egymáshoz tartozás és a

szubszidiaritás. Jézus Hegyi beszédében elmondott szavaira is utalt: „Boldogok, akik éheznek és szomjazzák az igazságot, mert megelégtettek.” Jézus itt nem valamiféle vegetatív éhségről, szomjúságról beszélt. Arra utalt, hogy létezik köznapi, tudományos, technikai és erkölcsi igazság, s létezik Isten igazsága, vagyis a személyes emberi szeretet igazsága. S az ember erre vágyódik, olthatatlan éhséggel és szomjjal, hogy Isten szeretete betöltse őt, s átalakítsa, újjá formálja.

Konferenciánk a világjárvány miatt online térbe kényszerült. Ezért is vagyunk különösen hálásak mindazoknak, akik részt vettek a munkánkban, és akikkel közösen kereshettük Istent. Az értékelő bizottságnak, a pályamunkánkat bemutatóknak és a tanulmányok íróinak életére Isten áldását kérjük!

Marosi István

igazgató

Ortutay Elemér Görögkatolikus Szakkollégium

Tisztelt szervezők!

Kedves Fiatal Tudóskollégák!

Mérő László magyar matematikus-pszichológus és játékfejlesztő, a budapesti ELTE és a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem professzora érdekes párhuzamot tárt fel. Egyik előadásában bemutatta, hogy a kocsmai verekedések közeledtét leggyakrabban az a kérdés vezeti be, hogy „Mi van?” A dolgok kimenetele legtöbbször ezután már nem kérdéses, s a kocsma addigi békés és nyugodt világa hamarosan átvált vad verekedésbe. Mérő László rámutatott arra, hogy voltaképpen a tudomány művelői és a kocsmai verekedések kezdeményezői, résztvevői között párhuzam vonható. Hiszen a tudós is gyakran rácsodálkozik a világ dolgaira, és vagy meglepetten, vagy kíváncsian kérdezi: „Mi van?” Persze a tudományban ilyenkor jó esetben nem esnek egymásnak a kutatók, hanem megpróbálják nem ökölletel, hanem ésszel és alapos kutatómunkával megválaszolni ezt a nagyon fontos kérdést.

Arra a kérdésre, hogy mi az oka a tudós kíváncsiságának, a válasz egyszerű: ha a tudomány problémára bukkan, azt csak a tudás oldhatja meg. Az érdeklődés minden kutató szükségszerű tulajdonsága. Stephen Hawking egyszer arra a kérdésre, hogy mit tanácsolna a fiatal tudósoknak, azt válaszolta: „Legyenek kíváncsiak!” Sarkadi Imre író szerint a kíváncsi érdeklődés a legkellemesebb állapot. Szerinte a tudósok csak akkor nyugszanak meg, ha a kutatásaik során keresett válasz kétértelmű, mert akkor így lehet tovább kérdezgetni, és nem vész el az egésznek a játék jellege. S mi lehet érdekesebb, mint amikor az ember azt csinálja, amit szeret, azzal foglalkozik, ami érdekli és közben felfedez, feltár valami újat, fontosat, érdekeset. A Nobel-díjas Szentgyörgyi Albert mondta egyszer: „Felfedezni valamit annyit tesz, mint látni, amit mindenki lát, és közben arra gondolni, amire még senki.”

Ehhez pedig nem elég a makacs kitartás, ehhez kell a tudós elme kreativitása, a kutató lelkesedése, és kell némi elhivatottság, megszállottság is, mert ahogyan Kosztolányi Dezső írta: „A tudomány izgalmas kaland, ajtókat nyitogatunk, keressük az igazságot, és egyszerre ott van előttünk, mint a mesebeli kincs, a maga kézzelfogható, tündöklő valóságában.” Biztos vagyok abban, hogy ennek a konferenciának az előadói között számos ragyogó elme, fiatal tehetség van.

Kedves fiatalok, legyenek hálásak, amiért a szervezők e nehéz, karanténnal sújtott időszakban is megteremtik Önöknek a lehetőséget, hogy előadhassák tudományos kutatásaik eredményeit, hogy megvitathassák azokat egymással, és hogy tapasztalt tudósoktól, szakértőktől kaphatnak értékelést munkájukról. Azt kívánom Önöknek, hogy a lelkesedésük, a kíváncsiságuk ne apadjon el, és sok-sok sikerben legyen részük a most induló pályafutásuk során.

S bár az ilyesmi nem nagyon szokás, a végén hadd kívánjak valamit magamnak és a konferencia szervezőinek, sőt zsűritagjainak is. Magunknak azt, hogy 20–25 év múlva büszkén mondhassuk majd el, hogy mi bizony ott voltunk, amikor a nagy kárpátaljai magyar kutató, a világhírű, kárpátaljai magyar tudós a szárnyait próbálgatta, és élete egyik első előadását tartotta a görögkatolikus kollégiumban szervezett tudományos konferencián. Akkor majd a ma még távoli jövőben visszarévedünk a múltba, és bölcs mosollyal az arcunkon elmondhatjuk, hogy bizony mi már akkor is láttuk és éreztük, hogy ebből a gyerekből egyszer még nagy tudós lesz, és lám így is lett.

Azt kívánom tehát, hogy mindez valóra váljék, és egyben kívánok mindenkinek érdekesítően izgalmas és érdekes konferenciát! Az előadóknak pedig sok hitet, kitartást és kíváncsiságot további kutatásaikhoz!

Köszönöm megtisztelő figyelmüket!

Dr. Csernicskó István

rektor

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

**Az Ortutay Elemér VII. Keresztény Tudományos Diákköri
Konferencia
programja, értékelő bizottsága és pályamunkái**

Ortutay Elemér Görögkatolikus Szakkollégium
Beregszász, 2021. március 18.

Online konferencia

A konferencia programja

10:00 – 10:10 Belépés az online felületre (Google Meet)

10:10 – 10:30 Megnyitó

Dr. Cserniczkó István rektor, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar
Főiskola

Marosi István főiskolai lelkész, igazgató, Ortutay Elemér
Görögkatolikus Szakkollégium

10:30 – 11:00 Plenáris előadás:

Dr. Janka Ferenc filozófus, tanszékvezető főiskolai tanár, Gál Ferenc
Egyetem Teológiai Kar

„A hit és a tudás konfliktusai és lehetséges harmóniájuk”

11:00 – 13:00 Pályamunkák bemutatása

13:00 – Eredményhirdetés, a konferencia lezárása

Az értékelő bizottság tagjai

I. Matematika- és fizikatudományi szekció

Dr. Kucsinka Katalin tanszékvezető, II. RF KMF Matematika és
Informatika Tanszék

Turóci-Sütő Jolán előadó tanár, UNE UMOTI Fizika és Matematika Tanszék

Román Erika tanár, II. RF KMF Matematika és Informatika Tanszék

II. Társadalomtudományi szekció

Dr. Berghauer Sándor docens, II. RF KMF Földtudományi és Turizmus
Tanszék

Dr. Ivancsó István teológiai tanár, Szent Atanáz Görögkatolikus
Hittudományi Főiskola

Dr. Szabó Irén szakmai vezető, Görögkatolikus Múzeum (Nyíregyháza)

A konferencián bemutatott pályamunkák

I. Matematika- és fizikatudományi szekció

Baksa Adrienn II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Matematika szak, BSc IV. évfolyam
Véges p -csoportok felbonthatatlan mátrixreprezentációi kommutatív gyűrűk felett

Bence Norbert Ungvári Nemzeti Egyetem, Fizika Kar PhD-hallgató
A görbület meghatározása a rugalmas proton-proton szórásban

Mozgovoj István II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Matematika szak, BSc IV. évfolyam
Az egységek rendjének meghatározása a nyolcadrendű diéder- és kvaterniócsoport csoportalgebrájának egységcsoportjában

Papp Gabriella Debreceni Egyetem, Matematika- és Számítástudományok
Doktori Iskola PhD-hallgató
Tudásszintmérés e-tesztek segítségével

II. Társadalomtudományi szekció

Balog Henrietta II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Turizmus szak, BSc III. évfolyam
A „Határtalanul” program keretében érkező magyarországi általános iskolás diákok és tanáraik kárpátaljai utazásainak vizsgálata

Espán Margaréta Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola
Katekéta-lelkipásztori munkatárs szak. BA III. évfolyam
A szenteltvíz felhasználása a népi vallásgyakorlatban Kárpátalja Nagyszőlősi és Beregszászi járásának néhány magyar települése példáján, ill. ezek összefüggése a szentelmény teológiai értelmezésével

Kovács Júlia II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Turizmus szak, BSc IV. évfolyam
Az utazási szokások változása a COVID-19 járvány hatására Kárpátalja lakossága körében

Kótonovics István Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Kánonjogi
Posztgraduális Intézet PhD-hallgató
*A görögkatolikusokra vonatkozó jogrend a sajátjogú egyházi tagság
szabályozásában a trentó-utáni korban*

Sereghy Xénia Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Kánonjogi Posztgraduális
Intézet PhD-hallgató
*Milyen lehetőségeket kínál a keleti büntetőjog a latin büntetőjog
megújításához?*

Szaplonczay Máté Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola
PhD-hallgató
Grande munus – XIII. Leó pápa és a keresztény kelet

PLENÁRIS ELŐADÁS

„A hit és a tudás konfliktusai és lehetséges harmóniájuk”

Janka Ferenc

filozófus, tanszékvezető főiskolai tanár, Gál Ferenc Egyetem Teológiai Kar

A megismerés két önálló, ám egymásra kölcsönösen vonatkozó módja a vallásos hit és az ember értelmi képességének használatából fakadó tudás. Kapcsolatukat vizsgálva a párhuzamok és ellentétek, konfliktusok és egy lehetséges harmónia keresésének mozzanataival találkozunk. Témánkat két gondolatkörbe foglalva elemezzük. Először Isten és a hit kapcsolatának körvonalait vázoljuk fel, majd a vallásos hit és a tudományok viszonyára tekintünk rá. Végül egy rövid összegzésben a hosszú közös út néhány tanulságát foglaljuk össze.

A hitről szólva ennek két fontos mozzanatát kell megemlíteni. Az egyik egy objektív szempont, a hit „tartalma”, a hittel kapcsolatos igazságok, ismeretek, a *fides quae creditur* (a hit, amit hiszünk). Ez a hit számára isteni kinyilatkoztatásként elfogadott hitletétemény, ami a Szentírásban leírva, a Szentagyományban továbbadva és az egyházi tanítóhivatal által hitelesen értelmezve jut el hozzánk. A teológiai tudományok, különösen a hitigazságokat rendszerezve kifejtő dogmatika, az értelem és a vallásos hit közötti kapcsolatot elemző fundamentális teológia, és a hit továbbadását szolgáló katekézis tárgyalja mindazt, amit a hittel kapcsolatban az értelmünkkel tudhatunk.

A hit másik oldala a szubjektív mozzanat, a személyes megtapasztalás, a hit az önmagát kinyilatkoztató Istennel szembeni emberi magatartás. Ez latinul a *fides qua creditur*, a hit, amivel hiszünk. A második főparancs, amit röviden így foglalhatunk össze, hogy „szerezd az Úristent minden képességeddel” jól jellemzi ezt az értelmet, érzelmeket, akaratot és a cselekvést meghatározó, totális emberi érintettséget.

A tapasztalás és a fogalomalkotás dinamikus feszültségi viszonya

Karl Rahner teológiai összefoglalásában hívja fel a figyelmet egy a tapasztalás és a fogalom, a szubjektum eredeti önmagánál való jelenléte és a reflexió közötti, állandó, dinamikus feszültségi viszonyra¹. Ennek a szubjektív oldalán az ember személyes önmegvalósítása során megélt tapasztalatok sora áll, mindaz, amit valaki önmagával, másokkal és Istennel kapcsolatban átél. A szubjektív oldal felől akkor haladunk az objektív oldal felé, amikor ezeket a tapasztalatokat valaki a verbális vagy nonverbális kommunikáció eszközeivel megpróbálja mások számára kifejezni.

De van ennek a dinamikus feszültségi viszonnak egy fordított iránya is. Ebben a fogalmak felől haladunk a személyes tapasztalás összetett világa felé. Ennek során különösen érdekes az a felismerés, hogy az általunk már régen használt fogalmak is csak fokozatosan telnek meg tapasztalati tartalommal.

A tapasztalat szavakkal és fogalmakkal teljesen ki nem fejezhető valóságára álljon itt két példa, egy dalszöveg és egy versrészlet, amelyek ennek igazságát az értelem számára világosan és érzelmileg is magával ragadóan illusztrálják.

¹ Vö.: RAHNER, K.: A hit alapjai, Budapest, SZIT 1983, 30-33.

Presser Gábor dalszövege a szerelem szavakkal kifejezhetetlen intenzitását énekli meg.

*„hogyan mondjam el neked, amit nem lehet,
mert szó az nincs, csak képzelet...”²*

Petőfi „István öcsémhez” írt verse az édesanya iránti szeretet kimondhatatlanságát szedi versbe:

*„Mi ő nekünk? azt el nem mondhatom,
Mert nincs rá szó, nincsen rá fogalom;
De megmutatná a nagy veszteség:
Ha elszólítná tőlünk őt az ég...”*

Ennek a dinamikának a másik oldalán tapasztaljuk azt, hogy régóta használt, „ismert” fogalmak sokszor csak hosszú idő után kezdenek megtelni valódi, egzisztenciálisan mély tartalommal.

József Attila *Én nem tudtam* című verse a bűn sokáig mesének vélt valósága kapcsán írja le döbbenetét.

*Én úgy hallgattam mindig, mint mesét
a bűnről szóló tanítást. Utána
nevettem is - mily ostoba beszéd!
Bűnről fecseg, ki cselekedni gyáva!*

*Én nem tudtam, hogy annyi szörnyőség
barlangja szívem. Azt hittem, mamája
ringatja úgy elalvó gyermekét,
ahogy dobogva álmait kínálja.*

*Most már tudom. E rebbentő igazság
nagy fényében az eredendő gazság
szivemben, mint ravatal, feketül.*

Emberi fejlődésünk, érésünk folyamán felfedezzük, hogy voltaképpen az összes fogalom ilyen természetű. Különösen kiemelkedik ezek közül a negatív oldalon a halál, ami az élő ember számára határfogalom. Szeretteinek elvesztése révén válik egyre közelebbé és fenyegetőbbé. A pozitív fogalmak közül különlegesen fontos a szerelem és a szeretet, a transzcendens valóságok közül pedig az Isten fogalma. Ady sorai a *Köszönöm, köszönöm, köszönöm* című verse végén különös evidenciával kapcsolják össze az élet valamennyi eseményét, pozitív és negatív tapasztalatokat és sejtetik meg azt a szent páli gondolatot, mely szerint a halál sem választhat el bennünket Isten szeretetétől (vö.: Róm 8,38-39).

² PRESSER GÁBOR: Képzelt riport egy amerikai popfesztiválról (részlet): Vinnélek, vinnélek
https://m.zeneszoveg.hu/m_dalszoveg/4146/igt/vinnelek-vinnelek-zeneszoveg.html 2021.07.27.

*Köszönöm, hogy nem tartozok senkinek
Másnak, csupán néked, mindenért néked.
Napsugarak zúgása, amit hallok,
Számban nevednek jó íze van,
Szent mennydörgést néz a két szemem,
Istenem, istenem, istenem,
Könnyebb a lelkem, hogy most látván vallott,
Hogy te voltál élet, bú, csók, öröm
S hogy te leszel a halál, köszönöm.*

Isten és a tudományok

A számok tündöklése és nyomorúsága

A modern kori tudományosság fejlődésében a tematikai redukciónak és a módszertani absztrakciónak hallatlanul fontos szerepe volt. Az egyre specifikusabb részterületek vizsgálata és a megfigyelések matematikai módszerekkel történő pontos rögzítése lett az újkori tudományos-technikai forradalmaknak. A Galilei nevéhez fűződő kijelentés, mely szerint „mérj meg mindent, ami mérhető, és ami nem az, azt tedd mérhetővé” jól összegzi ezt az egzaktásra törekvő mentalitást.

Az élet minden területén rendkívül sokat köszönhetünk ennek a fejlődésnek. Ugyanakkor ennek a szemléletnek az árnyékában egy olyan kultúra alakult ki, ami egyre inkább csak azt vett észre és csak azt értékelte, ami számban, mennyiségben, pénzben kifejezhető. A mennyiség minőség fölötti uralma révén pedig elszegényedett a valóság.

Pilinszky *Hasonlat* című versének háttérében a háborúk és a haláltáborok történelmi tapasztalata áll. Ha az emberek méltósága szertefoszlik, és emberi minőségük csak anyagi javaik, létük, vagy fizikai teljesítőképeségük mennyiségi dimenziójává silányodik, akkor nincs többé otthon, létbiztonság és értelmes élet. Akkor elkallódik „a kulcs”. Úgy tűnik el, hogy észre sem vettük, hogy mikor, hol, és hogyan vesztetett el. Akkor minden zár bezárul, és többé nem nyithatók ki sem a bennünket fogva tartó abszurdítások börtönének ajtajai, sem a mennyország kapuja.

*Kulcs elkallódni,
zár bezárulni,
cipő megállni,
amennyire csak számok tudnak valakit
kézreadni és idegenné tenni,
olyan mély a mi elhagyatottságunk.*

A számoknak konkrét vonatkozást adnak az auschwitzi rabok karba betetovált számai, de minden olyan rendszer is, ahol az ember egy nagy gépezet pusztá fogaskerekévé degradálódik.

Ateizmusok

A hit és tudás kapcsolatában szót kell ejtenünk az ateista felfogásokról is. Rendszereik közös sajátossága szintén valamilyen redukció. A filozófiai, pszichológiai, természettudományos, valamint a társadalmi, gazdasági és politikai redukciókhoz is

kapcsolódnak ateista gondolatrendszerek, amelyeknek néhány képviselőjét és jellemzőjét röviden megemlítjük. Ezek mellett szót kell még ejtenünk korunk istentelen vagy Isten nélküli kultúrájának jellemző vonásáról a közönről.

A vallás felől nézve az ateizmusok közös oka és jellemzője a helytelen istenkép. Szent XXIII. János pápa, a rá jellemző szellemes empátiával így jellemezte ezt: „Abban az Istenben, akit a nem hívők elutasítanak, én sem hinnék”. Kijelentése tartalmilag a *Gaudium et spes* konstitúcióba is bekerült.³

Az Istenhittel kapcsolatban van egy másik lényeges mozzanat is, ami azt érzékelteti, hogy az istenhit nem csak elméleti kérdés. Bertold Brecht írja:

*Mielőtt feltennéd a kérdést, hogy van-e Isten, előbb arra válaszolj, hogy hajlandó lennél-e változtatni az életviteleden, ha lenne? Ha nem, akkor fölösleges a kérdéssel foglalkoznod. Ha igen, akkor már el is kezdted keresni őt.*⁴

A filozófiai redukció ateizmusa és ennek kiritkája

Friedrich Nietzsche híres aforizmája, mely szerint „Isten meghalt, mi öltük meg őt” sokak szerint nem annyira valamiféle bölcséleti lázadás programja, inkább egy korszak diagnózisa. Akárhogy legyen is, Nietzsche számára Isten halála teszi egyrészt lehetővé, másrészt szükségessé az „*Übermensch*”, az ’emberfölötti ember’ megjelenését.

A történelem tanúsága szerint azonban „Isten halála”, vagy inkább kiszorulása a modern társadalmak kultúráját meghatározó értékhorizontról, nem a vágyott emberfölötti emberhez, hanem ateista ideológiákhoz, és általuk emberek millióinak szenvedéséhez és pusztulásához vezetett. A náci fajelmélet, és a kommunista osztályelmélet ideológiai alapon nemcsak megengedhetőnek, hanem kötelezőnek tartotta emberek meghatározott csoportjainak faji (zsidók, cigányok, homoszexuálisok, fogyatékkal élők) vagy osztály alapon (arisztokraták, klerikális reakció, kulákok) történő likvidálását.

Radnóti Miklós *Töredék* című verse idézi fel drámai erővel a gyilkos ideológiák embereket lealjasító kényszerképzeteit.

*Oly korban éltem én e földön,
mikor az ember úgy elaljasult,
hogy önként, kéjjel ölt, nemcsak parancsra,
s míg balhitekben hitt s tajtékozott téveteg,
befonták életét vad kényszerképzetek.*

Martin Heidegger filozófiai redukciója lényegesen kevésbé durva és szembeötlő, mégis megfontolásra érdemes. Azzal, hogy azt állítja: „Az ember kérdés, lényegileg kérdés és csak kérdés”⁵ legalábbis bennfoglaltan immunizálja magát a lehetséges válaszok személyes állásfoglalásra vagy elköteleződésre ösztönző igazságtartalmaitól. Nem arról van tehát szó, hogy bizonyos kérdésekkel kapcsolatban megállapítaná azt, hogy ezekre nem találunk kielégítő válaszokat, hanem a kérdezést abszolutizálva az őszinte válaszkeresés filozófiai

³ *Gaudium et spes* 19.

⁴ Vö.: BRECHT, B.: *Geschichten vom Herrn Keuner*, in *Gesammelte Werke* Bd. 12 Frankfurt /M. 1967 380.

⁵ Vö.: VEWEYEN, H-J: *Gottes letztes Wort*, *Grundriss der Fundamentatheologie*, Düsseldorf, Patmos, 1991, 99.

kötelezettsége elől tér ki. Aki azonban a válaszok elől elzárkózó kérdés abszolutizálásban tetszeleg és eleve elzárkózik a lehetséges válaszok őszinte és tisztességes mérlegelésétől, az aligha nevezheti magát a bölcsesség kedvelőjének, vagyis filozófusnak. Magatartása mögött az a gyanú merül fel, hogy valamilyen okból semmiképpen sem akar az életvitelén változtatni.

A pszichológiai redukció ateizmusa és ennek cáfolata

Itt röviden Sigmund Freud elgondolására utalunk, mely szerint a vallás hamis tudat. Az apával való kapcsolatból származó felettes én kivetítése. A kivetítés feltételezése azonban önmagában nem elégséges cáfolat. Hiszen ugyanilyen alapon elképzelhető az is, hogy az ellenkező előjelű felfogás a kivetítés is. A „nincs Isten” lehet annak a projekciója, hogy én nem akarom, hogy legyen, mert engem zavarna. Nem szeretnék ugyanis azoknak a követelményeknek megfelelni, amelyeket Isten létezése velem szemben támasztana. Paul Claudel szellemes példát hoz a vágy és beteljesedés nem kivetítésen alapuló megfelelésére. „Nem a szomjúság teremti meg a vizet, hanem azért nem halok szomjan, mert van víz, ami a szomjamat csillapítja”.

Egy további fontos különbség a freudi felettes-én parancsoló apa-képével szemben a Szentírás istenképe. Eszerint Isten nem önző zsarnok, nem számonkérő és kegyetlenül büntető, hanem irgalmas és emberszerető Atya.

A pszichológiai redukció köréből választott másik fontos szerző Erich Fromm. A szeretet művészete című könyvének egyik alap gondolata, hogy kétféle szeretet típus van az ember életében. Az egyik feltételes vagy követelményeket támasztó szeretet. Ez az apai típusú szeretet. A másik pedig a feltétlen, az anyai típusú szeretet. Akkor válunk érett emberré, ha ezt a kétféle szeretet típust, vagyis a követelményeket támasztó (apai) és a feltétlen (anyai) szeretetet elsajátítjuk. Az érett ember Fromm szerint a saját maga apjává és anyjává válik. Ugyanígy a saját Istenévé is lesz.

Sok részgazság van ugyan abban, hogy az embernek törekednie kell arra, hogy ezt a kétféle szeretet típust önmagában kifejllessze és más emberekkel való kapcsolatában is bölcsen meg tudja élni. Fromm elgondolása azonban mégsem az érett emberre jellemző, hanem a kamasz önállóságra törekvésére, aki mindent a saját erejéből szeretne megalkotni. Az érett ember kinövi nárcisztikus illúzióit. Belátja, hogy életét nem maga alkotta, hanem a szülei szerelméből született, végső soron pedig a teremtett világ részeként Isten alkotása. A felnőtté válással a szülőkkel való kapcsolat nem szakad meg, hanem egy új korszakba lép. A felnőtt gyermek képes érett szeretettel elfogadni a valóságot, saját korlátait is. Képes és kész viszonyozni szülei szeretetét és érett emberként tud viszonyulni az Istenhez.

A Szentírás atyai és anyai szeretetről szóló tanítására utalva azt mondhatjuk, hogy az ember Istentől tanulhatja meg a tökéletes, hűséges, önátadó és önfeláldozó atyai és anyai szeretetet és nem fordítva.

A társadalmi, gazdasági és politikai redukciók ateizmusa és bírálatuk

Marx elgondolása szerint a vallás az elidegenedés egyik formája. A nép ópiuma, amellyel a fennálló igazságtalan tulajdon- és elosztási viszonyok között önmagát kábítja, ahelyett, hogy forradalmi változásokat előidézve megváltoztatná ezeket. Elképzelése szerint, ha megszűnik az elidegenedés, akkor a vallás magától el fog tűnni.

Lenin szerint a vallás már a népnek adott ópium, amellyel az uralkodó osztályok tudatosan kábítják az elnyomottakat, hogy azokat kizsákmányolhassák. Véleménye szerint forradalmi terrortal meg kell szüntetni a kizsákmányolást és ki kell irtani a vallást, mint ennek egyik eszközét.

A gazdasági viszonyokat tekintve valóban volt igazság kritikájukban, de az általuk felvázolt materialista alapú diagnózis és az utópikus szocialista terápia gyakorlati megvalósítása is súlyos károkkal járt és a szocialista rendszerek nagyrészének kudarcával végződött.

A társadalmi, gazdasági és politikai rend erőszakos átalakítása emberek millióinak szenvedését, meghurcolását és fizikai megsemmisítését eredményezte. A politikai elit kivételezettjei révén újabb társadalmi igazságtalanságokat születtek. A munkások forradalmainak leverése legitimitási és erkölcsi válságot, az ideológiai alapon vezérelt tervgazdaság működésének problémái pedig gazdasági összeomlást eredményeztek. Összegezve megállapíthatjuk azt, hogy az istentelen rendszerek nemcsak embertelenné, hanem embereket pusztító rendszerekké is váltak. Auschwitz és a Gulag emblematikus nevei történelmünk tragikus mementói. Arra emlékeztetnek mindnyájunkat, hogy ami egyszer már megtörtént, az előfordulhat újra is. Azért nem szabad ezeket elfelejteni, hogy ez az iszonyat ne történhessen meg újra.

A természettudományos redukció és ennek korrekciója

Talán nem is szükséges hangoztatni, hogy a természettudományok fejlődése révén megvalósuló tudományos és technikai fejlődés milyen nagymértékben szolgálta az emberi életfeltételek komplex javulását. Ugyanakkor észre kell vennünk azt, hogy az exponenciális fejlődés az előre nem látott kockázatok és a nemkívánatos mellékhatások exponenciális növekedésével is jár. Példaként elég az atomenergia megemlítése. Hirosima és Nagaszaki háborús pusztítása, de a csernobili és a fukusimai nukleáris balesetek is arra figyelmeztetnek, hogy az erkölcsi kérdéseket nem szabad zárójelbe tenni, az előre nem látott veszélyekre pedig legalább utólag megoldást kell keresni. A Földet sokszorosan elpusztítani képes fegyvereztenél, de a globális környezetszennyezés és a klímaváltozás kérdései is egyre súlyosbodó problémákat jelentenek. Csak egy szomorú prognózis: ha így folytatódik az óceánok műanyaggal való szennyezésének mértéke, akkor 2050-re több műanyag lesz bennük, mint hal. A természettudományok önmagukban semmit sem mondanak tehát arról, hogy felimeréseiket és eredményeiket egyáltalán szabad-e felhasználni, illetve milyen módon és milyen mértékben hasznos alkalmazni. Az egyház tanítása, amely a teljes ember és minden ember javát tartja szem előtt, a szűk csoportok részérdekeivel szemben olyan alternatívát kínál, amely az emberiség túlélése szempontjából nélkülözhetetlen.

A közöny és ennek alternatívája

Manapság a korábbi harcos ateizmus helyett sok esetben közönnyel találkozunk. Ez azonban ön és közveszélyes. Ahogy egy betegség sem múlik attól, ha nem akarok róla tudomást venni és nem megyek orvoshoz, ugyanúgy az életünk értelmére sem kapunk választ azáltal, hogy a banális, (fogyasztói) hedonizmus felszínes életvitelét folytatjuk. Ennek jelszava Huxley Szép új világ című regénye szerint: „nyúlj ki minden öröm után, ne halaszd holnapra bután”. A reklámok, fogyasztási cikkek eladásának érdekében a vásárlásra kínált termékhez

egzisztenciális és transzcendens vágyak beteljesítésének ígéreteit kapcsolják. Így lesz egy sör az identitáskriszis hatékony ellenszere „*Tuborg, önmagad választása!*” Vagy egy női borotva az átistenülés jutányos áron hozzáférhető, leghatékonyabb eszköze. „*Fedezd fel magadban az istennőt! Gillette Venus for woman.*”

A határhelyzetekben felszakadó, elemi erővel feltörő egzisztenciális kérdéseket és a szívünkbe írt transzcendencia utáni vágyat a felszínes hétköznapiaság szintjén nem lehetséges megválaszolni. Az ember szívében van egy Istennek fenntartott hely, egy olyan úr, amit hiába próbálunk érzéki élvezetekkel, anyagi javakkal, kényelemmel, tudással, hatalommal, vagy akár emberi kapcsolatokkal kitölteni, legkésőbb a földi élet végességével való megrendítő találkozásban ez a szakadék feltárul és Isten után kiált. A jobb és a bal lator példája mindenesetre arra figyelmeztet, hogy az agónia pillanataiban is megmarad az Isten melletti vagy elleni választás lehetősége.

Összegzés

A valláskritikák komoly tanulságokkal szolgáltak a teológiai reflexió és hívő emberek számára is. A II. vatikáni zsinat tanításában „az egyház megvallja, hogy sok hasznot merített és meríthet még ellenségeinek és üldözőinek támadásaiból is.”⁶

A természettudományos redukciókkal folytatott vita eredményeként letisztulnak a kompetencia határok. Ennek egyik fontos területe a Szentírásértelmezés. A biblia célja nem természettudományos igazságok közlése, hanem az ember üdvösségét szolgáló isteni üzenet írásba rögzítése.

A filozófia és a teológia között az európai gondolkodásban szüntelen párbeszéd folyik. Az igazság és a bölcsesség keresésének elméleti (lét- és ismeretelméleti) valamint gyakorlati (erkölcsi) elemei, egyéni és közösségi dimenziói a kinyilatkoztatással találkozási megvilágításba kerülnek. Ebben a kétezer éves párbeszédben vannak egyetértési pontok, de jelen van az egymást megtisztító kritika, vita, de olykor az ellenséges szembenállás is. Az európai civilizáció és kultúra elképzelhetetlen a kereszténység kovásza nélkül.

A filozófia és a teológia nagyívű párbeszédének egyik kimagasló példája Hegel bölcselete. Szellemfilozófiájában nagy hangsúlyt helyez a történelemre, dialektikájában pedig a szellemi és az anyagi világ különbözőségeket megszüntetve megőrző és egy magasabb szinten felemelő egységére. Hegel két nagy filozófiai felismerésével folytatott vitában kristályosodik ki, hogy a világ és az ember eseményeinek sora nemcsak profán történelem, hanem üdvtörténet is. Isten kinyilatkoztatása pedig nem ismeretek, igazságok vagy erkölcsi útmutatások közlése csupán, hanem Isten önkinyilatkoztatása, önközlése.

A pszichológia terén hosszabb időnek kellett eltelti addig, amíg sikerült felismerni, hogy Freud szenzualista ateizmusa nem a pszichológia, mint olyan, természetéből következik, hanem Freud személyes világképéből és világnézetéből. A kezdeti valláskritikai állásfoglalásokkal szemben a pszichológiai tudományok körében olyan irányzatok születnek, amelyek nemcsak kompatibilisek a vallásos hittel, hanem értékes segítséget nyújthatnak a Biblia magyarázatában, a lelkipásztori szolgálatban (pásztorálpszichológia, mentálhigiéné), a lelki vezetésben, a keresztény élethivatás és a papi és szerzetesi hivatások szolgálatában (hivatáspszichológia).

⁶ Gaudium et spes 44.

A társadalom, gazdaság és politika terén a leszűkítő és vallásellenes irányzatokkal folytatott vita során egyre világosabban körvonalazódik az egyház társadalmi tanítása, ami a hívek közösségnek az Atyától, Krisztus által a Szentlélekben kapott küldetéséből következik, de a parázs viták fényében még pontosabban és határozottabban megfogalmazódott. Ennek sarokpontjai a személy, a szolidaritás és a szubszidiaritás. A teremtő, megváltó és megszentelő Istennek az emberrel való kapcsolatán alapul a személy méltósága, jogai és kötelességei. A szolidaritás, az egymás iránti felelősség elve, míg a szubszidiaritás helyzetbe hozó segítséget jelent. Ennek két mozzanat van. Az egyik szerint nem halat kell adni a rászorulónak, hanem meg kell tanítani halászni. A másik szerint pedig a keletkező problémákra nem központi megoldásokat kell keresni, hanem a lehető legalacsonyabb szinten kell kezelni. Így valósítható meg leginkább az egész ember és minden ember autentikus fejlődése.

II. Vatikáni zsinat elismeri, hogy az Egyház tanult a kritikusaiktól, sőt az ellenségeitől is. A mai világban pedig nem annyira tanítókra, mint inkább tanúkra, tanúságtevőkre van szükség. A kereszténység mellett szóló tanúságtételek közül a legfontosabbak a szentek. Tertullinaus kijelentése ma is érvényes: „a vértanúk vére a kereszténység magvetése”. Ennek kapcsán nemcsak a régi korok vértanúira gondolhatunk, hanem a közelmúlt és napjaink vértanúira és hiteles keresztényeire is. Különösen igaz ez Kárpátalján, ahol a görögkatolikus egyház vértanúk és hitvallók sorával gazdagította az egyetemes Egyházat. Az Isten iránti szeretet, a hit a remény és a katolikus egyház melletti hűség hősei ők. Példájuk segítsen bennünket is, hogy az irgalmas és emberszerető Isten hiteles tanúi lehessünk.

PÁLYAMUNKÁK

A szenteltvíz felhasználása a népi vallásgyakorlatban Kárpátalja Nagyszőlősi és Beregszászi járásának néhány magyar települése példáján, ill. ezek összefüggése a szentelmény teológiai értelmezésével

Espán Margaréta

A szerző: a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola III. évfolyamos katekéta-lelkipásztori munkatárs szakos hallgatója.

A tanulmány megjelenését ajánlotta: Dr. Ivancsó István PhD, a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszékének tanszékvezetője.

Bevezetés

A szokásokat a szótárak leginkább úgy definiálják, mint *sok ismétlés által automatizált cselekvés*. Az ezzel rokon kifejezések sorát a hagyomány szóval nyithatjuk, s ha ezt a különböző keresztény felekezetekre is levonatkoztatjuk, több száz éves múltra visszatekintő cselekvések sorát találjuk.

A görögkatolikus egyháznak több olyan állandó és mozgó ünnepe is van, melynek egyik központi mozzanata valamely dolog megszentelése. Az ünnep szokásrendszere igen összetett, hisz tartalmazza az ünnepi Liturgia menetét, a szentelés szertartását, az ezekhez kötődő imádságokat és énekeket. Az ünnep azonban nem ér véget a templomi szertartással. A megszentelt tárgyak, étek saját szimbolikával bírnak, az otthonokba kerülve pedig a megszentelésből adódóan védelmi erővel bíró eszközként tartják őket számon. Leszögezendő ugyan, hogy egyes szentelményeket olyan célokra is használnak, melyek nem részei az egyházi hagyománynak, s amelyeket a néprajz a hiedelem, a köznyelv pedig a babonáság szóval illethetünk, tény, hogy a népi vallásosság nem különíthető el teljes egészében a valláshoz kötődő szokásoktól.

Dolgozatom a görögkatolikus szentelmények folklóráját, ezen belül is azokat az eltéréseket és egyezéseket igyekszik bemutatni, melyek a görögkatolikus szentelmények közül a szenteltvízhez kapcsolódnak. Ehhez egyházi jellegű és néphagyományokkal foglalkozó kiadványokat használok fel. Több alkalommal visszaköszönnek továbbá azon gyűjtések is, melyeket a *Kárpátalja* hetilap és a Kárpátaljai Népfőiskola Egyesület közös hagyományörző rovatának írása közben magam gyűjtöttem kárpátaljai magyar falvakban görögkatolikus adatközlőktől. A szokások leírását követően pedig összefüggésekre kívánok rámutatni a szokások és a szentelési szertartáson elhangzó szakrális szövegek között.

1. A víz, mint a görögkatolikus egyház leggyakrabban használt szentelménye

Vízkereszt a kereszténység egyik legrégebbi ünnepe. A bizánci egyház az *teofánia* és az *epifánia* megnevezéseket egyaránt használja az ünnepre, ezzel fejezve ki Jézus istenségének kinyilvánítását és világnak való bemutatkozását. További elnevezése „a fények ünnepe”, Krisztus azért jött a földre, hogy megvilágítsa a halál országában és árnyékában járókat, megjelenésével megszüntette a tudatlanság homályát, a kereszttség által pedig megadja nekünk az istenfiúságot.⁷

⁷ IVANCSÓ ISTVÁN, *Vízkereszt*, Nyíregyháza 1997, 8-9.

Állandó ünnep, időpontja január 6-a. Ezen a napon emlékezünk Isten megnyilvánulásának három mozzanatára: a háromkirályok látogatására, a bor vízzé változtatására a kánai mennyegzőn, illetve Jézus megkeresztelkedésére a Jordán folyóban, amikor maga az ég tanúskodott róla, hogy ő valóban az Isten fia.⁸ Ez utóbbira emlékeztet a vízszentelés szertartása, vagyis: „Az az ókori szokás, mely a vizet tisztulási és engesztelési célra használta, a keresztény közösségekben is elterjedt. P1. (rendszerint sóval kevert) vízzel hintették meg a pogány templomokat, melyeket keresztény használatba vettek. Az alkalmi »vízszentelésekéből« fejlődött ki az Egyházban a víz megáldása a mise előtt, és az azt követő szenteltvízhintés (Asperges).”⁹

A *Magyar Katolikus Lexikon*ban olvasható megfogalmazás szerint, a szentelmények „az egyház által alapított szent jelek, melyek a szentségekkel analóg módon lelki hatásokat jeleznek és érnek el az egyház könyörgése folytán”.¹⁰ A szentelmények a szentségek sajátos hatásának befogadására készítik elő az embert, s megszentelik a különböző életkörülményeket.¹¹ A szentelmények közül a legnevezetesebbek a szentelt víz, olaj, antidór, gyertya, a virágvasárnapi barka, a húsvéti pászka, a kolliva és a gyógyfüvek.¹²

A víz többféle jelentést, funkciót hordoz. Gyakorta fellelhető például termékenységi szertartásokban. A világ számos vallásának szokásrendszerében tisztító hatása révén jelentkezik, így került be a népi gyógyászatba is. A szakralitásban tehát a víz, bár alapvetően nem különbözik a mindennapokban használt víztől, mégis kiemelkedik a profán szférából.

A keresztény szokásvilág több olyan ünnepet jegyez, melyben kitüntetett szerepet kap a víz, mely egyszerre képezi a rítus tárgyát, kellékét, illetve jelen van olyan minőségében is, amire a rítus irányul.¹³

A középkorban a szentelés főleg a ház és különösen az állatok védelmére szolgált. Ezt helyenként összekötötték az év meghatározott napjaival és a védőszentek ünnepével.¹⁴

Kétféle vízszentelési szertartás ismeretes: az Úrjelenés- és a Makkabeusok-napi. Ezek mellett létezik egy rövid formájú szertartás is. Jelen témához az Úrjelenés-napi nagy vízszentelés szertartásának megismerése szükséges.

Az Úrjelenés-napi nagy vízszentelés a Szentliturgia végén, az amboni imádságot követően veszi kezdetét azzal, hogy a pap kivonul a szentelés helyszínére. Ezt követi a 8. hangon énekelt Tropár. „*Ma a vizek természete megszenteltetik, és a Jordán kettészakad, s hullámainak folyását visszatartóztatja, látván a vízében keresztelkedő Üdvözítőt. Mint ember, a folyóvízhez jöttél, Krisztus királyunk és bűneinkért előhírnököd kezeiből szolgálai keresztséget felvenni sietsz, jóságos emberszerető!*” – hangzik az ünnep főénekében, melynek zárásaként háromszor kéri az Üdvözítőt: „*Szentelj meg engem és a vizeket...*”

⁸ KOVÁCS ANDRÁS, *Ünnepeink az egyházi év tükrében*, Szeged 2005, 35.

⁹ ARATÓ MIKLÓS, „Szenteltvíz”, in DR. VERBÉNYI ISTVÁN – ARATÓ MIKLÓS (szerk.) *Liturgikus lexikon*, Budapest 1989, 253.

¹⁰ DIÓS ISTVÁN, „Szentelmények”, in DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.), *Magyar Katolikus Lexikon*, Budapest 2007, XII. kötet, 946.

¹¹ *A Keleti Egyházak kánonjainak törvénykönyve*, Nyíregyháza 2012, 131.

¹² MELLES EMIL, *Görögkatolikus szertartástan elemei*, Budapest 1984, ¹¹⁵.

¹³ BARTHA ELEK, „A víz a szakrális folklórban”, in *Magyar Tudomány* 11 (2013), 1334-1336.

¹⁴ RUPERT BERGER, „Vízszentelés”, in RUPERT BERGER *Lelkipásztori liturgikus lexikon*, Budapest 2008, 438-439.

Vízkereszt napján a Felolvasó *Izajás jövendöléséből* idéz három részletet (Iz 35; 55; 12, 3-6), melyet a *Korintusiakhoz írt első levélből* (1Kor 10,1-4) idézett apostol követ. A nap evangéliuma Jézus megkeresztelkedésének történetét tárja elénk.¹⁵

Szent Szofron jeruzsálemi pátriárka imája Krisztus megkeresztelkedését és annak a világra való hatását tartalmazza: „*Ma az emberi nem vétkei a Jordán folyó hullámaival mosatnak le. Ma megnyitattik az emberiség számára a paradicsom s az igazság napja ragyog fel nekünk*”.¹⁶

A szentelési szertartás főbb mozzanatai:

– a háromszor elmondott ima közben a pap a hármasság gyertyák közül egyet-egyet kiolt a vízben † alak jelzésével

– † alakban a vízre lehel, s kéri az emberszerető Királyt, hogy Szentlelke lejövetelével áldja és szentelje meg a vizet

– jobb keze ujjait a vízbe mártja, s azt † alakban megáldja: „Most is magad, Uralkodó, szenteld meg e vizet a te Szentlelkeddel! (*Háromszor*) És adj mindazoknak, kik e vizet érintik és azzal meghintetnek, megszentelést, egészséget, megtisztulást és mennyei áldást!”

Korábban a közelben lévő természetes vizeknél vagy épp kútnál végezték a szentelést. Ma Kárpátalján a vízszentelés helyszíne a templom. A szentelt vizet az egyház étel, barka, gyertya, harang-, templom-, oltár, gyümölcs, a határ, a termények, gépjárművek, személyek megáldására alkalmazzák, de szenteltvizet hintenek a betegre, a halottra, a koporsóra, az útra kelőre is. Január 6-án kívül más alkalmak is léteznek, amikor a víz egyházi megszentelésre kerül. Ilyenek például a keresztelő, az új harang felszentelésének szertartása, s év közben az elfogyott szenteltvizet is pótolni kell.¹⁷

A szentelést követő 1-2 napon belül a pap a kántor, a harangozó és/vagy ministránsok kíséretében indul el megszentelni a település lakóházait. A Vízkereszt-napi adománygyűjtés, a koledálás több évszázados hagyománnyal rendelkezik. A tisztán vagy nagyobb részben görögkatolikus falvakban a pap nem vár külön kérésre, hanem sorban járja fel a hívek otthonát. Kárpátalján is szokás, hogy a pap érkezésére kiteszik a szentképeket, búzával megtöltött pohárba gyertyát állítanak, hogy ezeket is érintse a megszentelt víz.¹⁸ A házszentelés hagyományának megélése elé évtizedeken át akadályt gördített a kommunista hatalomnak a görögkatolikus egyház felszámolását célzó politikája, ám a rendszerváltás után a szokás régi, 1945 előtti formájában tért vissza.¹⁹

2. A szenteltvízhez kötődő hagyományok

Az ungvári görögkatolikusok az Ung folyó partjára vonultak ki e napon, míg az ugcsoiak a Tiszához. A szertartás végén mindannyian merítettek a folyó megszentelt vizéből. Úgy tartották, hogy a szertartást követő 8 napon keresztül minden élővíz szent lesz, ezért a pataknál mosni ennyi ideig szigorúan tilos volt.²⁰

¹⁵ *Görögkatolikus egyházi szerkönyv (Euchologion)*, Budapest 1964, 172.

¹⁶ Uo. 175.

¹⁷ BARTHA, „A víz a szakrális folklórban”, 1336-1337.

¹⁸ ÚJVÁRY ZOLTÁN (szerk.) „Úrjelenés – vízkereszt (január 6.)”, in *Studia folkloristica et ethnographica* 41., Debrecen 1999, 61–67.

¹⁹ KÉSZ MARGIT, „A szentelmények szerepe a népi orvoslási gyakorlatban Kárpátalja különböző felekezeti falvaiban”, in S. LACKOVITS EMÓKE – MÉSZÁROS VERONIKA (szerk.) *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* 6. (I. kötet), Veszprém 2004, 414.

²⁰ ÚJVÁRY (szerk.) „Úrjelenés – vízkereszt (január 6.)”, 67.

Salánkon (Nagyszőlősi járás) az '50-es évekig a templom szomszédságában lévő parókia kútjánál történt a vízszentelés, a kút vizéből pedig mindenki az otthonról hozott edényben vitt haza. A XX. századi kommunista diktatúra, a görögkatolikus vallás tiltását célzó rendeletek és intézkedések hatására azonban ez a szertartás – a búza megáldásával és a körmenetekkel együtt – a templom kerítései, falai mögé kényszerült.²¹

A víz templomi megáldását követően veszi kezdetét annak népi magánajátosságokban, a paraliturgikus gyakorlatban való felhasználása. Ennek egyik fontos eleme, hogy a hívek maguk „szentelik” meg azokat a helyiségeket, amelyeket a pap házszenteléskor nem keres fel.²² Ezzel tulajdonképpen az egyházi gyakorlathoz hasonló szimbolikájú dolgot tesznek: otthonukat a Jordán vizével áldják meg. A papot elhívják megszentelni az épülő házat Királyháza, Feketeardó és Szászfalu településeken (Nagyszőlősi járás), és a már kész otthont is, ha valamilyen szokatlan, rendellenes dolog történik a család életében, pl. a felnőttek nem tudnak aludni, a gyermek gyakran felsír éjszaka vagy épp különös hangokat hallanak.²³

A szentelt víznek elsősorban védelmi erőt tulajdonítanak. Mezőhomokon (Beregszászi járás) a család minden tagja ivott egy keveset a frissen szentelt vízből, majd a családfő „megszentelte” vele portáját a bejárati kaputól egészen a kertkapuig. A maradék vizet eltették a következő vízszentelésig. Ha a családban valamilyen rossz dolog történt, újra megszentelték a házat, hogy így védekezzenek az újbóli csapások ellen.²⁴

Fancsikán (Nagyszőlősi járás) a jószágot azzal a céllal hintette meg szentelt vízzel a gazda, hogy az állatállományt elkerülje a betegség, a gyerekeket pedig azért, hogy a betegség és a rosszaság is távol maradjon tőlük.²⁵ Técsőn (Técsői járás) minden újonnan vásárolt jószágot, főleg a szarvasmarhát hintették meg.²⁶

Tiszacsoma (Beregszászi járás) görögkatolikus hívei otthonról vittek vizet szentelésre valamely nagyobb edényben, kannában vagy kancsóban, hogy elegendő mennyiséggel rendelkezzenek ebből a fontos védelmi, betegségelűző és -megelőző erővel bíró „szerből”. Itt a vizes edénybe általában egy fenyőágot is tettek. A szentelést követően ez a zöld ág a szenteltvízhintővel azonos funkciójú eszközzé vált: a családfő ezzel a szenteltvízbe mártott ággal hintette meg a ház mindegyik sarkát, illetve a gazdasági épületeket és a jószágot is, hogy a gazdaságot, a jószágot ne érje semmi baj, betegség. Az épületek meghintésén kívül a család minden tagja ivott is a vízből, melyről úgy tartották, hogy ördögűző hatása van, s aki iszik belőle, az jó ember lesz, mivel távol tartja magát tőle az ördög.²⁷

Csepében (Nagyszőlősi járás) szintén védelmi céllal ittak a vízből, s hasonlóakban reménykedve hintették meg kereszt alakban szentelt vízzel a szoba mindegyik sarkát.²⁸

A nevetlenfalui (Nagyszőlősi járás) hívek körében is szokás az otthon megáldása. Miután a pap a szokásos szertartással, imával és keresztjellel való jelöléssel megszentelte a vizet, mindenki annyit igyekezett hazavinni belőle, ami kitart a következő Vízkeresztig. Otthon a családfő a gonosz

²¹ PILIPKÓ ERZSÉBET, *Identitás és hit I. A kárpátaljai magyar görögkatolikus identifikációs útjai*, Ungvár 2007, 16.

²² ÚJVÁRY ZOLTÁN (szerk.), „Úrjelenés – vízkereszt (január 6.)”, in *Studia folkloristica et ethnographica* 41., Debrecen 1999, 67.

²³ KÉSZ, „A szentelmények szerepe a népi orvoslási gyakorlatban Kárpátalja különböző felekezeti falvaiban, 414.

²⁴ ESPÁN MARGARÉTA (szerk.), *Hagyományok, nemzeti értékek Kárpátalján*, Ungvár 2015, 216.

²⁵ Uo. 360-361.

²⁶ ÚJVÁRY (szerk.), „Úrjelenés – vízkereszt (január 6.)”, 66.

²⁷ ESPÁN (szerk.), *Hagyományok, nemzeti értékek Kárpátalján*, 182-183.

²⁸ ESPÁN (szerk.), *Hagyományok, nemzeti értékek Kárpátalján*, 355.

lelkek uralkodásának elkerülése érdekében hintette be szentelt vízzel kereszt alakban a ház mindegyik helyiségét és a gazdasági épületeket is. Természetesen maradt is bőven a vízből, amit azért tartottak otthonukban, mert védelmet nyújtott a rossz időjárás veszélyei ellen.²⁹

Tiszaújhelyen (Nagyszőlősi járás) egy vaszilkozó nevű növény egy ágát tették a szentelésre szánt vízbe. Más településekhez hasonlóan, itt is meghintették vele a házat és az ólat, de az újhelyiek a kútba is cseppentettek a szentelt vízből.³⁰ Ugyanígy jártak el betegségmegelőzés céljából az ugoccai Nevetlenfalú, Batár, Újakli, Egres és Komját településeken is, ahol az állatok vizébe is öntöttek a szenteltből. Az ágyban fekvő beteg párnája alatt lezárt üvegben tartottak belőle, hogy a beteg bármikor elérhesse.³¹ Forgolányban (Nagyszőlősi járás) a tehenet is megszentelték, hogy ne tudják megrontani (ha a tehenre rontást tesznek, nem ad tejet vagy vad lesz, fejés közben rúg), ill. meghintették a házat is, hogy ne érje tüzeset.³²

Mivel a víz keleti szertartás szerinti szentelése, az ünnep liturgiája külső jegyekben sokkal gazdagabb, mint a latin rítusúaké, ezért a görögkatolikusok szenteltvize a népi hagyományban sokkal nagyobb erővel bír az övékéénél.³³ A kegyhelyekről, búcsújáró helyekről származó szentelt víznek még nagyobb erőt tulajdonítanak.

A szenteltvíz hagyományanyaga nemcsak a katolikus egyház tagjai érinti, hanem más felekezetűeket is.³⁴ Bár a fentiekben mindenütt a görögkatolikus felekezet tagjai kerültek említésre, nem elhanyagolható az a tény sem, hogy a görögkatolikusok szentelményeit közel sem csak a görögkatolikus hívek használták. Pilipkó Erzsébet Salánkon jegyezte le, hogy a reformátusok gyakran megszenteltették a görögkatolikus pappal épülő házuk alapjait, ha pedig a jószágállományban járvány pusztított, az ólat is.³⁵

Nem ez volt azonban az egyetlen szentelt vízhez kapcsolódó szokás, mely a reformátusok körében sem volt ismeretlen. Ennél a pontnál pedig áttérhetünk a szenteltvíz másik felhasználási lehetőségére, a népi gyógyászatban való megjelenésére. A Vízkeresztkor megáldott vizet gyakorta használták fel a különböző, főleg gyermekeknel alkalmazott *ráolvasások*nál és az ún. megöntsénel. A ráolvasás: „hagyományos formában élő szöveg mondása vagy ismételtetése elsősorban gyógyító, rontó (*rontás*), szerelemvarázsló (*szerelemi varázslás*) és bajelhárító (*féregűzés*) céllal”.³⁶ A szenteltvízre a gyermek nyugtalanságának megállapításához és a probléma megszüntetéséhez van szükség. Egy tiszaújhelyi öntőasszony, Borsos Mária a következőképpen végzi: egy kanálban megolvaszt egy darab szentelt gyertyát, egy kisebb tányérba szenteltvizet önt, keresztet vet rá, s a gyerek feje fölött tartva beleönti az olvadt viaszt a vízbe. Ha a gyermek baját ember okozza, akkor a viasz embert formáz, ha valamilyen állat, akkor annak az állatnak az alakját. S amennyiben tényleg ijedségről van szó, ez a szentelt vizes és szentelt gyertyás „szertartás” megszünteti a bajt. Ám a szentelt víz erejének kiaknázásához, a népi gyógyászatban való felhasználásához nem kell mindenképp egy „specialista” jelenléte, főként akkor nem, ha felnőtteknek van rá szüksége.

²⁹ Uo. 391-392.

³⁰ Uo. 426.

³¹ KÉSZ, „A szentelmények szerepe a népi orvoslási gyakorlatban Kárpátalja különböző felekezetű falvaiban”, 414.

³² ESPÁN (szerk.), *Hagyományok, nemzeti értékek Kárpátalján*, 379.

³³ ÚJVÁRY (szerk.) „Úrjelenés – vízkereszt (január 6.)”, 61.

³⁴ BARTHA ELEK, „Adalékok a görög katolikus eucharisztikus szentelményeinek néprajzához”, in BALASSA IVÁN – ÚJVÁRY ZOLTÁN (szerk.) *Néprajzi tanulmányok Dankó Imre tiszteletére*, Debrecen 1982, 801.

³⁵ PILIPKÓ, *Identitás és hit I. A kárpátaljai magyar görögkatolikus identifikációs útjai*, 46.

³⁶ PÓCS ÉVA, „Ráolvasás”, in DIÓS ISVTÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.), *Magyar Katolikus Lexikon*, Budapest 1933, 304.

Tiszaujhelyen például bárki megithatta szentelt vízzel azt, aki rosszul érezte magát vagy megijedt valamitől, mert úgy tartották, attól „könnyebben” érzi magát.³⁷

Nevetlenfaluban fejfájás és izületi fájdalom esetén is használták: megkenték vele a sajjó testrészt, ezt pedig sok esetben ima is kísérte.³⁸ Mezőhomokon a rosszul alvó személyt és annak ágyát is meghintették szentelt vízzel.³⁹ Szintén nem kell külön tudomány a gyógyító mágia tárgykörebe eső *szenes víz* elkészítéséhez, amit alkalmaztak ugyan gyomorrontás ellen is, de főleg az ijedt vagy sírós gyermekek megnyugtására használták. Ehhez szentelt vagy szentelttel kevert tiszta vizet használtak, de az elkészítés további módja a felhasznált gyufaszálak mennyisége szerint településenként különbözik. Néhol hármat használnak fel, de Csepében például kilencet,⁴⁰ Fancsikán hetet vagy kilencet. A gyufaszálakat meggyújtották, a leégett csonkokat pedig a vízbe dobták. Ebből itatták és kenték meg a gyermeket. Ha a víz színén sok maradt fenn az elégett gyufa maradékából, az azt jelentette, hogy a gyermekben rontás van vagy szemmel verték.⁴¹ Tiszacsomán (Beregszászi járás) a szenes vízzel kereszt formájában megkenték a nyugtalan gyermek fejét. A víz maradékát a bejárati ajtó sarkához öntötték ki.⁴² Mezőgecsében (Beregszászi járás) szentelt vizet cseppentettek a fájós fülbe. Itt a szenes vizet a spórból kivett, izzó parázzsal készítették, ami, ha lement a víz aljára, azt jelentette, hogy a gyermeket szemmel verték.⁴³ Általános szokás, hogy az újszülött fürdővizébe is öntenek szenteltvizet, hogy egészséges legyen. Több ugoccai településen a szem betegségeit, az árpát, csipásságot és hályogot is szentet vízzel gyógyították.⁴⁴

3. A szokások és a szertartás szövegének kapcsolata

A fentiekből kitűnik, hogy a szentelt vízhez kötődő számos népszokás nem kötődik sem a templomhoz, sem pedig valamely egyházi személyhez. Végérvényben az, aki a szentelést követően meghinti saját otthonát és az ahhoz tartozó gazdasági épületeket, hasonló cselekedet visz véghez, mint a pap a házszenelésekor, bár természetesen ezt a szertartást is csak felkent egyházi személy végezheti, így a hívek „szentelése” nem sorolható az ünnep egyházi hagyományához – annál inkább kapcsolható azonban a vízkereszt néphagyományokhoz. Ettől függetlenül a kettőt nem tudjuk teljes egészében elválasztani egymástól, ennek oka pedig a szentelési szertartás szövegében található.

A nagy ekténiában a szokásos könyörgések mellett a pap és a hívek a következőkért mutatják be könyörgéseiket:

„Hogy szenteltessek meg ez a víz a Szentlélek erejével, működésével és eljövetelevel...”

„Hogy a Szentlélek eljövetele által világosítsunk meg az értelem és igaz hit világosságával...”

„Hogy szolgáljon nekünk ez a víz megszentelés ajándékául s a bűnöktől való megtisztulásra, és hogy hathatós legyen a test és lélek meggyógyítására s minden jó használatra...”

³⁷ ESPÁN (szerk.), *Hagyományok, nemzeti értékek Kárpátalján*, 426-428.

³⁸ Uo. 392.

³⁹ Uo. 124.

⁴⁰ Uo. 355.

⁴¹ Uo. 361.

⁴² Uo. 183.

⁴³ Uo. 129.

⁴⁴ KÉSZ, „A szentelmények szerepe a népi orvoslási gyakorlatban Kárpátalja különböző felekezeti falvaiban”, 414.

„Hogy szolgáljon minékünk a látható és láthatatlan ellenség minden incselkedésének elűzésére...”

„Mindazokért, kik e vízből merítenek, s abból házuk megszentelésére visznek...”

„Hogy mindazoknak, akik e vízből hittel merítenek és azzal szomjukat oltják, szolgáljon lelki és testi megtisztulásukra...”

„Hogy e vízből való részesülésünk által, a Szentlélek láthatatlan lejövetelével megszenteltessünk!”⁴⁵

Jól látható, hogy az ekténia könyörgései között olyan elemet is találunk, amely köthető a néphagyományban élő szokásokhoz, így például a test és a lélek meggyógyítása, a látható és láthatatlan ellenség incselkedéseinek elűzése. Fokozottan igaz ez a konkrét szentelés szövegére. A pap a vízre lehelést követően mondja:

„És részesítsd azt a megváltás kegyelmében, a Jordán áldásában, tedd a romolhatatlanság forrásává és a megszentelés ajándékává: hogy szolgáljon nekünk bűneink bocsánatára, betegségeink gyógyítására, a gonosz szellemek elűzésére. És legyen e víz minden ellenséges erőnek megközelíthetetlen és anyagi erővel teljes: hogy mindazoknak, kik abból merítenek és ízlelnek, váljék lelki és testi megtisztulásukra, betegségeik gyógyulására, lakóházaik megszentelésére, legyen az hathatós erejű minden jó és hasznos dologra.”⁴⁶

A szentelés utolsó mozzanata, amikor a pap ujjait a vízbe mártja. Ezt a mozzanatot a következő liturgikus szöveg követi:

*„Most is magad Uralkodó, szenteld meg e vizet a te Szentlelkeddel!
És adj mindazoknak, kik e vizet érintik és azzal meghintetnek,
megszentelést, egészséget, megtisztulást és mennyei áldást!”⁴⁷*

A most idézett részletekben a szentelt víz olyan szentelményként jelenik meg, mely alkalmazható a betegségek gyógyítására, a gonosz szellemek elűzésére, az ellenséges erők távoltartására, a test és a lélek megtisztítására mindazok számára, akik e vizet érintik és akiket meghintenek vele. Az elbocsátó előtt a pap a víz megszentelt voltában való hitről is szól: *„Merítsünk tehát örvendezve e vízből atyámfiai; mert a hittel merítőknek láthatatlanul adatik a Szentlélek kegyelme Krisztus Istenünktől és lelkiünk Üdvözítőjétől”*.⁴⁸

A szentelési szertartás és maga a szentelmény lényegi mivoltának fő mozzanatára figyelmeztet ez a mondat: a hitre. Azokban az egyházakban, melyeknek szokásrendszeréhez nem tartoznak szentelmények, idegenül hat, a katolikus egyház felé pedig akár támadófelületet is adhat bizonyos tárgyak erejébe vetett hit. A szentelmények, melyek lelki hatásokat irányoznak az emberek felé, szimbólumai lehetnek akár Istenbe vetett hitünknek is, hisz ahogyan a magát szemmel láthatóan meg nem mutató Teremtőt, úgy a szentelményeket is az teszi valóssá, ha a beléjük vetett hit nem az érzékszervekre hagyatkozik.

⁴⁵ Görögkatolikus egyházi szerkönyv (Euchologion), 174.

⁴⁶ Görögkatolikus egyházi szerkönyv (Euchologion), 179.

⁴⁷ Uo. 180.

⁴⁸ Uo. 182.

Összefoglalás

A katolikus egyház szokásaihoz több eszköz, tárgy megáldása, illetve – szentelményi mivoltukból adódóan – ezek tisztelete is társul. A dolgozatban szereplő kárpátaljai magyar települések példája is mutatja, hogy bár a szentelményeknek, esetünkben a szenteltvíznek, szilárd teológiai háttérük és értelmezésük van, ezek felhasználásához a néphagyomány tárgykörébe tartozó rituálék, hiedelmek is kapcsolódnak. Ezek többsége a szentelmény paraliturgikus gyakorlatában kap szerepet, tehát közvetlenül nem képezi az egyházi hagyomány részét, a két szintér mégsem elválasztható egymástól. A szentelési szövegek bizonyítják, hogy az otthoni körülmények között a szenteltvíz felhasználásával zajló rituálék gyökereit a vallási hagyományban kell keresnünk.

Felhasznált szakirodalmak jegyzéke

A Keleti Egyházak Kánonjainak Törvénykönyve, Collectanea Athanasiana, II. Textus/Fontes vol. 1., Nyíregyháza 2011.

ARATÓ MIKLÓS, „Szenteltvíz”, in DR. VERBÉNYI ISTVÁN – ARATÓ MIKLÓS (szerk.) *Liturgikus lexikon*, Budapest 1989.

BARTHA ELEK, „Adalékok a görög katolikus eucharisztikus szentelményeinek néprajzához”, in BALASSA IVÁN – ÚJVÁRY ZOLTÁN (szerk.) *Néprajzi tanulmányok Dankó Imre tiszteletére*, Debrecen 1982.

BARTHA ELEK, „A víz a szakrális folklórban”, in *Magyar Tudomány* 11 (2013).

DIÓS ISTVÁN, „Szentelmények”, in DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.), *Magyar Katolikus Lexikon*, Budapest 2007, XII. kötet.

IVANCSÓ ISTVÁN, *Vízkereszt*, Nyíregyháza 1997.

KOVÁCS ANDRÁS, *Ünnepeink az egyházi év tükrében*, Szeged 2005.

PÓCS ÉVA, „Ráolvasás”, in DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.), *Magyar Katolikus Lexikon*, Budapest 1933.

ESPÁN MARGARÉTA (szerk.), *Hagyományok, nemzeti értékek Kárpátalján*, Ungvár 2015. *Görögkatolikus egyházi szerkönyv (Euchologion)*, Budapest 1964.

KÉSZ MARGIT, „A szentelmények szerepe a népi orvoslási gyakorlatban Kárpátalja különböző felekezetű falvaiban”, in S. LACKOVITS EMŐKE – MÉSZÁROS VERONIKA (szerk.) *Népi vallásosság a Kárpát-medencében 6.* (I. kötet), Veszprém 2004.

KISFALUSI JÁNOS, „Az ünnepek vallásos szokásai a görögkatolikus egyházban”, in S. LACKOVITS EMŐKE – MÉSZÁROS VERONIKA (szerk.), *Népi vallásosság a Kárpát-medencében 5.*, Veszprém 2001.

MELLES EMIL, *Görögkatolikus szertartástan elemei*, Budapest 1984.

PILIPKÓ ERZSÉBET, *Identitás és hit I. A kárpátaljai magyar görögkatolikus identifikációs útjai*, Ungvár 2007.

RUPERT BERGER, „Vízszentelés”, in RUPERT BERGER *Lelkipásztori liturgikus lexikon*, Budapest 2008.

ÚJVÁRY ZOLTÁN (szerk.), „Úrjelenés – vízkereszt (január 6.)”, in *Studia folkloristica et ethnographica 41.*, Debrecen 1999.

Az egységek rendjének meghatározása a nyolcadrendű diéder- és kvaterniócsoport csoportalgebrájának egységcsoportjában

Mozgovoj István

A szerző: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola 4. éves matematika szakos hallgatója.

A tanulmány megjelenését ajánlotta: Kudlotyák Csaba, a II. RF KMF Matematika és Informatika Tanszék adjunktusa.

A csoportalgebra fogalmát Frobenius alkotta meg XX. században. Ez az új algebrai konstrukció igen hasznosnak bizonyult a véges csoportok reprezentációinak tanulmányozása során, így először csak gyakorlati jelentőségük miatt vizsgálták a csoportgyűrűket. A későbbiekben, azonban a vizsgálatok áttevődtek a végtelen csoportok csoportalgebráira. A csoportgyűrűk egységcsoportjának vizsgálata az 1940-es években az algebrai topológia hatására kezdődött G. Higman kutatásainak köszönhetően és máig igen sok megválaszolatlan problémát tartalmaz.

A cikkben meghatározzuk az egységek rendjét, számát és alakját a kételemű test feletti nyolcad rendű diéder- és kvaterniócsoport csoportalgebrájának egységcsoportjában.

Legyen G csoport a szorzás műveletére és K egységelemes asszociatív gyűrű. Tekintsük az $f: G \rightarrow K$ függvényeket a G csoporton értéktartománnyal a K gyűrűben, amelyek tartója:

$$\text{supp}(f) = \{g \in G \mid f(g) \neq 0\}$$

véges. Jelölje

$$KG = \{u \mid u: G \rightarrow K, \text{supp}(u) \text{ véges}\}$$

azon függvények halmazát, amelyben az u és v függvények akkor egyenlők, ha $v(g) = u(g)$ teljesül minden G -beli g elemre. A függvények összegét és szorzatát a KG halmazban így értelmezzük:

$$(u + v)(g) = u(g) + v(g)$$

és

$$(uv)(g) = \sum_{h \in G} u(h)v(h^{-1}g)$$

azaz szorzatuk a két függvény konvolúciója. A KG a fentiekben bevezetett műveletekre nézve gyűrűt alkot. Valóban:

- KG Abel-csoport az összeadás műveletére;
- KG félcsoport a szorzás műveletére vonatkozóan;
- KG -ben a szorzás az összeadásra nézve disztributív, azaz bármely u, v, w elemekre $u(v + w) = uv + uw$ és

Definíció 1. [1] A KG gyűrűt csoportgyűrűnek, ha K test, akkor pedig csoportalgebrának nevezzük.

Ha a G csoport tartalmaz p rendű elemet és F egy p karakterisztikájú test, akkor az FG csoportalgebrát modulárisnak nevezzük.

Definíció 2. [1] Az FG csoportalgebra u elemére azt mondjuk, hogy egység, ha $uv = vu = 1$ az FG valamely elemére. Az FG összes egysége csoportot alkot, melyet az FG egységcsoportjának nevezünk, és $U(FG)$ -vel jelölünk.

Ekkor

$$V(FG) = \left\{ \sum_{g \in G} c_g g \in U(FG) \mid \sum_{g \in G} a_g = 1 \right\}$$

részcsoportha az $U(FG)$ csoportnak. Ezt a $V(FG)$ csoportot az FG normalizált egységcsoporthjának nevezzük.

Nyilván G részcsoportha $V(FG)$ -nek, továbbá $U(FG) = V(FG) \times U(F)$. Ezért a továbbiakban elengedhetetlen az egységcsoporth tanulmányozásához megvizsgálunk a normalizált egységcsoporthot.

Legyen $F_2 = \{0,1\}$ kételemű test és $D_8 = \langle a, b \mid a^4 = b^2 = 1, ba = a^{-1}b \rangle$ nyolcadrendű diédercsoport.

Ekkor a csoportalgebra minden eleme felírható a következő alakban

$$x = \alpha_0 + \alpha_1 a + \alpha_2 a^2 + \alpha_3 a^3 + \beta_0 b + \beta_1 ab + \beta_2 a^2 b + \beta_3 a^3 b,$$

ahol $\alpha_i, \beta_i \in F_2$ és $i = \overline{0,3}$.

Legyen

$$\begin{aligned} x_1 &= \alpha_0 + \alpha_1 a + \alpha_2 a^2 + \alpha_3 a^3; \\ x_2 &= \beta_0 + \beta_1 a + \beta_2 a^2 + \beta_3 a^3. \end{aligned}$$

Bevezetjük a következő jelöléseket:

$$\begin{aligned} \chi(x_1) &= \sum_{i=0}^3 \alpha_i = \alpha_0 + \alpha_1 + \alpha_2 + \alpha_3; \\ \chi(x_2) &= \sum_{i=0}^3 \beta_i = \beta_0 + \beta_1 + \beta_2 + \beta_3. \end{aligned}$$

Az egységcsoporth és a normalizált egységcsoporth közötti összefüggésből tudjuk, hogy $U(F_2 D_8) = V(F_2 D_8) \times U(F_2) = V(F_2 D_8)$, ezért $F_2 D_8$ tetszőleges x egységére igaz, hogy $\chi(x) = \chi(x_1) + \chi(x_2) = 1$.

Meghatározzuk az egységcsoporth elemeinek a rendjét. Legyen x tetszőleges eleme az $U(F_2 D_8)$ -nak, ekkor $x = x_1 + x_2 b$. Az x másodrendű elem lesz, ha $x \neq 1$ és $x^2 = 1$.

$$\begin{aligned} x^2 &= (x_1 + x_2 b)(x_1 + x_2 b) \\ &= x_1^2 + x_2 x_2^* + (x_1 x_2 + x_2 x_1^*) b \quad (1) \\ &= x_1^2 + x_2 x_2^* + (x_1 + x_1^*) x_2 b = 1 \end{aligned}$$

Kiszámoljuk x_1 négyzetét, kihasználva, hogy a kételemu testben $\alpha_i^2 = \alpha_i, \forall \alpha_i \in F_2$:

$$\begin{aligned} x_1^2 &= (\alpha_0 + \alpha_1 a + \alpha_2 a^2 + \alpha_3 a^3)^2 \\ &= \alpha_0^2 + \alpha_1^2 a^2 + \alpha_2^2 + \alpha_3^2 a^2 \quad (2) \\ &= (\alpha_0 + \alpha_2) + (\alpha_1 + \alpha_3) a^2. \end{aligned}$$

Meghatározzuk az $x_2 x_2^*$ szorzatot:

$$\begin{aligned} x_2 x_2^* &= (\beta_0 + \beta_1 a + \beta_2 a^2 + \beta_3 a^3)(\beta_0 + \beta_1 a^3 + \beta_2 a^2 + \beta_3 a) = \\ &= \beta_0^2 + \beta_0 \beta_1 a^3 + \beta_0 \beta_2 a^2 + \beta_0 \beta_3 a + \beta_1 \beta_0 a + \beta_1^2 + \beta_1 \beta_2 a^3 + \beta_1 \beta_3 a^2 + \\ &+ \beta_2 \beta_0 a^2 + \beta_2 \beta_1 a + \beta_2^2 + \beta_2 \beta_3 a^3 + \beta_3 \beta_0 a^3 + \beta_3 \beta_1 a^2 + \beta_3 \beta_2 a + \beta_3^2 = \\ &= \beta_0^2 + \beta_1^2 + \beta_2^2 + \beta_3^2 + (\beta_0 \beta_3 + \beta_1 \beta_0 + \beta_2 \beta_1 + \beta_3 \beta_2) a + \\ &+ (\beta_0 \beta_2 + \beta_1 \beta_3 + \beta_2 \beta_0 + \beta_3 \beta_1) a^2 + (\beta_0 \beta_1 + \beta_1 \beta_2 + \beta_2 \beta_3 + \beta_3 \beta_0) a^3 = \\ &= \beta_0 + \beta_1 + \beta_2 + \beta_3 + (\beta_0 \beta_3 + \beta_1 \beta_0 + \beta_2 \beta_1 + \beta_3 \beta_2)(a + a^3) = \quad (3) \\ &= (\beta_0 + \beta_1 + \beta_2 + \beta_3) + (\beta_0 + \beta_2)(\beta_1 + \beta_3)(a + a^3) \end{aligned}$$

Figyelembe véve, hogy F_2 karakterisztikája 2, kiszámoljuk a következő kifejezést:

$$\begin{aligned}x_1 + x_1^* &= (\alpha_0 + \alpha_1 a + \alpha_2 a^2 + \alpha_3 a^3) + (\alpha_0 + \alpha_1 a^3 + \alpha_2 a^2 + \alpha_3 a) = \\ &= 2\alpha_0 + \alpha_1(a + a^3) + 2\alpha_2 a^2 + \alpha_3(a + a^3) = (\alpha_1 + \alpha_3)(a + a^3).\end{aligned}$$

Felhasználva a kapott eredményt meghatározzuk az alábbi szorzatot:

$$\begin{aligned}(x_1 + x_1^*)x_2 &= ((\alpha_1 + \alpha_3)(a + a^3))(\beta_0 + \beta_1 a + \beta_2 a^2 + \beta_3 a^3) = \\ &= ((\alpha_1 + \alpha_3)\beta_0)(a + a^3) + ((\alpha_1 + \alpha_3)\beta_1)(a^2 + 1) + \\ &\quad + ((\alpha_1 + \alpha_3)\beta_2)(a + a^3) + ((\alpha_1 + \alpha_3)\beta_3)(1 + a^2) = \quad (4) \\ &= (\alpha_1 + \alpha_3)(\beta_0 + \beta_2)(a + a^3) + (\alpha_1 + \alpha_3)(\beta_1 + \beta_3)(a^2 + 1) = \\ &= (\alpha_1 + \alpha_3)(\beta_1 + \beta_3 + (\beta_0 + \beta_2)a)(1 + a^2).\end{aligned}$$

Az (1), a (2), illetve a (3) és a (4) eredményeket alkalmazva kapjuk, hogy

$$\begin{aligned}x_1^2 + x_2 x_2^* &= \alpha_0 + \alpha_2 + (\beta_0 + \beta_1 + \beta_2 + \beta_3) + (\alpha_1 + \alpha_3)a^2 + \\ &\quad (\beta_0 + \beta_2)(\beta_1 + \beta_3)(a + a^3) = \alpha_0 + \alpha_2 + \chi(x_2) + \quad (5) \\ &\quad + (\alpha_1 + \alpha_3)a^2 + (\beta_0 + \beta_2)(\beta_1 + \beta_3)(a + a^3) = 1\end{aligned}$$

és

$$(x_1 + x_1^*)x_2 = (\alpha_1 + \alpha_3)(\beta_1 + \beta_3 + (\beta_0 + \beta_2)a)(1 + a^2) = 0. \quad (6)$$

Tehát, ha x másodrendű egysége az $F_2 D_8$ csoportalgebrának, akkor (5) és (6) szerint együtthatóinak eleget kell tennie a következő feltételeknek:

$$\begin{cases} \alpha_0 + \alpha_2 + \chi(x_2) + (\alpha_1 + \alpha_3)a^2 + (\beta_0 + \beta_2)(\beta_1 + \beta_3)(a + a^3) = 1 \\ (\alpha_1 + \alpha_3)(\beta_1 + \beta_3 + (\beta_0 + \beta_2)a)(1 + a^2) = 0 \end{cases}$$

azaz

$$\begin{cases} \alpha_0 + \alpha_2 + \sum_{i=0}^3 \beta_i = 1, \\ \alpha_1 + \alpha_3 = 0, \\ (\beta_0 + \beta_2)(\beta_1 + \beta_3) = 0 \\ (\alpha_1 + \alpha_3)(\beta_1 + \beta_3) = 0 \\ (\alpha_1 + \alpha_3)(\beta_0 + \beta_2) = 0 \end{cases} \quad (7)$$

Mivel $\chi(x) = \chi(x_1) + \chi(x_2) = 1$, ezért a továbbiakban két esetet vizsgálunk.

1. eset: $\chi(x_1) = 0$ és $\chi(x_2) = 1$. Ekkor (7)-ből következik, hogy

$$\begin{cases} \alpha_0 = \alpha_2, \\ \alpha_1 = \alpha_3, \\ (\beta_0 + \beta_2)(\beta_1 + \beta_3) = 0 \end{cases}$$

Mivel, $\beta_0 + \beta_1 + \beta_2 + \beta_3 = 1$ ezért $\beta_1 + \beta_3 = 1 + \beta_0 + \beta_2$. Kiszámoljuk a következő szorzatot:

$$\begin{aligned}(\beta_0 + \beta_2)(\beta_1 + \beta_3) &= (\beta_0 + \beta_2)(1 + (\beta_0 + \beta_2)) = \\ &= \beta_0 + \beta_2 + (\beta_0 + \beta_2)^2 = \beta_0 + \beta_2 + \beta_0 + \beta_2 = 0\end{aligned}$$

tehát a $(\beta_0 + \beta_2)(\beta_1 + \beta_3) = 0$ feltétel $\chi(x_2) = 1$ esetén mindig teljesül. Az általunk vizsgált esetben tetszőleges másodrendű elem a következő alakú lesz: $x = x_1 + x_2 b = (\alpha_0 + \alpha_1 a)(1 + a^2) + (1 + \beta_1(1 + a) + \beta_2(1 + a^2) + \beta_3(1 + a^3))b$.

Mivel az $\alpha_0, \alpha_1, \beta_1, \beta_2, \beta_3$ együtthatók szabadon megválaszthatók, ezért ebben az esetben 2^5 darab másodrendű elemet kapunk.

2. eset: $\chi(x_1) = 1$ és $\chi(x_2) = 0$. Ekkor (1)-ből következik, hogy

$$\begin{cases} \alpha_0 = 1 + \alpha_2, \\ \alpha_1 = \alpha_3 \\ (\beta_0 + \beta_2)(\beta_1 + \beta_3) = 0 \end{cases}$$

Mivel, $\beta_0 + \beta_1 + \beta_2 + \beta_3 = 0$ ezért $\beta_1 + \beta_3 = \beta_0 + \beta_2$. Felhasználva ezt az összefüggést, az utolsó feltételrendszer utolsó feltételéből kapjuk, hogy

$$(\beta_0 + \beta_2)(\beta_1 + \beta_3) = (\beta_0 + \beta_2)(\beta_0 + \beta_2) = 0$$

azaz

$$\beta_0 + \beta_2 = 0 \Rightarrow \beta_0 = \beta_2$$

Innen következik, hogy

$$\beta_1 = \beta_3$$

A második esetben tetszőleges másodrendű elem alakja a következő lesz:

$$x = 1 + (\alpha_2 + \alpha_1 a + (\beta_0 + \beta_1 a)b)(1 + a^2).$$

Mivel az $\alpha_1, \alpha_2, \beta_0, \beta_1$ együtthatók szabadon megválaszthatók, ezért ebben az esetben $2^4 - 1$ darab másodrendű elemet kapunk.

Tehát az egységcsoport másodrendű elemeinek a száma egyenlő

$$2^5 + 2^4 - 1 = 2^4(2 + 1) - 1 = 3 \cdot 2^4 - 1 \text{ -gyel.}$$

A továbbiakban meghatározzuk az egységcsoport negyedrendű elemeit. Az egységcsoport x eleme negyedrendű elem lesz, ha $x^2 \neq 1$ és $x^4 = 1$. Felhasználva, hogy $x^2 = x_1^2 + x_2 x_2^* + (x_1 + x_1^*)x_2 b$ és $x_1^2 = x_1^2$ kiszámoljuk tetszőleges egység negyedik hatványát

$$\begin{aligned} x^4 &= (x_1^2 + x_2 x_2^* + (x_1 + x_1^*)x_2 b)^2 = \\ &= (x_1^2 + x_2 x_2^*)^2 + (x_1^2 + x_2 x_2^*)(x_1 + x_1^*)x_2 b + \\ &\quad + (x_1 + x_1^*)x_2 b(x_1^2 + x_2 x_2^*) + (x_1 + x_1^*)x_2 b(x_1 + x_1^*)x_2 b = \quad (8) \\ &= x_1^4 + (x_2 x_2^*)^2 + (x_1^2 + x_2 x_2^*)(x_1 + x_1^*)x_2 b + (x_1 + x_1^*)x_2 (x_1^2 + x_2 x_2^*)b + \\ &\quad + (x_1 + x_1^*)x_2 (x_1^* + x_1)x_2^* = x_1^4 + (x_2 x_2^*)^2 + (x_1 + x_1^*)^2 x_2 x_2^* \end{aligned}$$

Az előző számításokat felhasználva meghatározzuk a következő kifejezéseket:

$$\begin{aligned} x_1^4 &= ((\alpha_0 + \alpha_2) + (\alpha_1 + \alpha_3)a^2)^2 = (\alpha_0 + \alpha_2)^2 + (\alpha_1 + \alpha_3)^2 = \quad (9) \\ &= \alpha_0 + \alpha_1 + \alpha_2 + \alpha_3, \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} (x_2 x_2^*)^2 &= (\beta_0 + \beta_1 + \beta_2 + \beta_3 + (\beta_0 + \beta_2)(\beta_1 + \beta_3)(a + a^3))^2 = \\ &= (\beta_0 + \beta_1 + \beta_2 + \beta_3) + ((\beta_0 + \beta_2)(\beta_1 + \beta_3)(a + a^3))^2 = \quad (10) \\ &= \beta_0 + \beta_1 + \beta_2 + \beta_3 + ((\beta_0 + \beta_2)(\beta_1 + \beta_3)a^2 + (\beta_0 + \beta_2)(\beta_1 + \beta_3)a^2) = \\ &= \beta_0 + \beta_1 + \beta_2 + \beta_3, \end{aligned}$$

$$(x_1 + x_1^*)^2 x_2 x_2^* = ((\alpha_1 + \alpha_3)(a + a^3))^2 x_2 x_2^* = (\alpha_1^2 + \alpha_3^2)(a^2 + a^2)x_2 x_2^* = 0. \quad (11)$$

Felhasználva a (8), a (9), a (10) és a (11) összefüggéseket kapjuk, hogy

$$u^4 = \chi(x_1) + \chi(x_2) = 1$$

Mivel az $U(F_2 D_8)$ tetszőleges elemének a negyedik hatványának eggyel egyenlő, így az egységcsoport elemeinek a rendje 1,2, vagy 4 lesz.

Legyen $F_2 = \{0,1\}$ kételemű test és $Q_8 = \langle a, b \mid a^4 = b^4 = 1, a^2 = b^2, b^{-1}ab = a^{-1} \rangle$ nyolcadrendű kvaterniócsoport.

Ekkor a csoportalgebra minden eleme felírható a következő alakban

$$x = \alpha_0 + \alpha_1 a + \alpha_2 a^2 + \alpha_3 a^3 + \beta_0 b + \beta_1 ab + \beta_2 a^2 b + \beta_3 a^3 b,$$

ahol $\alpha_i, \beta_i \in F_2$ és $i = \overline{0,3}$.

Legyen

$$\begin{aligned} x_1 &= \alpha_0 + \alpha_1 a + \alpha_2 a^2 + \alpha_3 a^3; \\ x_2 &= \beta_0 + \beta_1 a + \beta_2 a^2 + \beta_3 a^3. \end{aligned}$$

Bevezetjük a következő jelöléseket:

$$\chi(x_1) = \sum_{i=0}^3 \alpha_i = \alpha_0 + \alpha_1 + \alpha_2 + \alpha_3;$$

$$\chi(x_2) = \sum_{i=0}^3 \beta_i = \beta_0 + \beta_1 + \beta_2 + \beta_3.$$

Az egységscsoport és a normalizált egységscsoport közötti összefüggésből tudjuk, hogy $U(F_2Q_8) = V(F_2Q_8) \times U(F_2) = V(F_2Q_8)$, ezért F_2Q_8 tetszőleges x egységére igaz, hogy $\chi(x) = \chi(x_1) + \chi(x_2) = 1$.

Meghatározzuk az egységscsoport elemeinek a rendjét. Legyen x tetszőleges eleme az $U(F_2Q_8)$ -nak, ekkor $x = x_1 + x_2b$. Az x másodrendű elem lesz, ha $x \neq 1$ és $x^2 = 1$.

$$\begin{aligned} x^2 &= (x_1 + x_2b)(x_1 + x_2b) \\ &= x_1^2 + x_2x_2^*b^2 + (x_1x_2 + x_2x_1^*)b \quad (12) \\ &= x_1^2 + x_2x_2^*a^2 + (x_1 + x_1^*)x_2b = 1. \end{aligned}$$

A (2), a (3) és a (12) eredményeket alkalmazva kapjuk, hogy

$$\begin{aligned} x_1^2 + x_2x_2^*a^2 &= \alpha_0 + \alpha_2 + (\beta_0 + \beta_1 + \beta_2 + \beta_3)a^2 + (\alpha_1 + \alpha_3)a^2 + \\ (\beta_0 + \beta_2)(\beta_1 + \beta_3)(a + a^3) &= \alpha_0 + \alpha_2 + (\chi(x_2) + \alpha_1 + \alpha_3)a^2 + \quad (13) \\ (\beta_0 + \beta_2)(\beta_1 + \beta_3)(a + a^3) &= 1 \end{aligned}$$

Tehát, ha x másodrendű egysége az F_2Q_8 csoportalgebrának, akkor (6) és (13) szerint együthetőinek eleget kell tennie a következő feltételeknek:

$$\begin{cases} \alpha_0 + \alpha_2 + (\chi(x_2) + \alpha_1 + \alpha_3)a^2 + (\beta_0 + \beta_2)(\beta_1 + \beta_3)(a + a^3) = 1 \\ ((\alpha_1 + \alpha_3)(\beta_1 + \beta_3 + (\beta_0 + \beta_2)a)(1 + a^2) = 0 \end{cases}$$

azaz

$$\begin{cases} \alpha_0 + \alpha_2 = 1 \\ \alpha_1 + \alpha_3 + \sum_{i=0}^3 \beta_i = 0 \\ (\beta_0 + \beta_2)(\beta_1 + \beta_3) = 0 \quad (14) \\ (\alpha_1 + \alpha_3)(\beta_1 + \beta_3) = 0 \\ (\alpha_1 + \alpha_3)(\beta_0 + \beta_2) = 0 \end{cases}$$

Mivel $\chi(x) = \chi(x_1) + \chi(x_2) = 1$, ezért a továbbiakban két esetet vizsgálunk.

1. eset: $\chi(x_1) = 0$ és $\chi(x_2) = 1$. Ekkor (14)-ből következik, hogy

$$\begin{cases} \alpha_1 + \alpha_3 = 1 \\ (\alpha_1 + \alpha_3)(\beta_1 + \beta_3) = 0 \\ (\alpha_1 + \alpha_3)(\beta_0 + \beta_2) = 0 \end{cases}$$

Az utolsó egyenletrendszerből következik, hogy $\beta_1 + \beta_3 = 0$ és $\beta_0 + \beta_2 = 0$. Ez ellentmond a $\chi(x_2) = 1$ feltételnek.

2. eset: $\chi(x_1) = 1$ és $\chi(x_2) = 0$. Ekkor (7)-ből következik, hogy

$$\begin{cases} \alpha_0 = 1 + \alpha_2 \\ \alpha_1 = \alpha_3 \\ (\beta_0 + \beta_2)(\beta_1 + \beta_3) = 0 \end{cases}$$

Mivel, $\beta_0 + \beta_1 + \beta_2 + \beta_3 = 0$ ezért $\beta_1 + \beta_3 = \beta_0 + \beta_2$. Felhasználva ezt az összefüggést, az utolsó feltételrendszer utolsó feltételéből kapjuk, hogy

$$(\beta_0 + \beta_2)(\beta_1 + \beta_3) = (\beta_0 + \beta_2)(\beta_0 + \beta_2) = 0$$

azaz

$$\beta_0 + \beta_2 = 0 \Rightarrow \beta_0 = \beta_2$$

Innen következik, hogy

$$\beta_1 = \beta_3.$$

A második esetben tetszőleges másodrendű elem alakja a következő lesz:

$$x = 1 + (\alpha_2 + \alpha_1 a + (\beta_0 + \beta_1 a)b)(1 + a^2).$$

Mivel az $\alpha_1, \alpha_2, \beta_0, \beta_1$ együtthatók szabadon megválaszthatók, ezért ebben az esetben $2^4 - 1$ darab másodrendű elemet kapunk. Tehát az egységcsoport másodrendű elemeinek a száma egyenlő $2^4 - 1$ -gyel. A továbbiakban meghatározzuk az egységcsoport negyedrendű elemeit. Az egységcsoport x eleme negyedrendű elem lesz, ha $x^2 \neq 1$ és $x^4 = 1$. Felhasználva, hogy $x^2 = x_1^2 + x_2 x_2^* a^2 + (x_1 + x_1^*)x_2 b$ és $x_1^{*2} = x_1^2$ kiszámoljuk tetszőleges egység negyedik hatványát:

$$\begin{aligned} x^4 &= (x_1^2 + x_2 x_2^* a^2 + (x_1 + x_1^*)x_2 b)^2 = \\ &= (x_1^2 + x_2 x_2^* a^2)^2 + (x_1^2 + x_2 x_2^* a^2)(x_1 + x_1^*)x_2 b + \\ &\quad + (x_1 + x_1^*)x_2 b(x_1^2 + x_2 x_2^* a^2) + (x_1 + x_1^*)x_2 b(x_1 + x_1^*)x_2 b = \\ &= x_1^4 + (x_2 x_2^* a^2)^2 + (x_1^2 + x_2 x_2^* a^2)(x_1 + x_1^*)x_2 b + (x_1 + x_1^*)x_2 (x_1^2 + x_2 x_2^* a^2)b + \\ &\quad + (x_1 + x_1^*)x_2 (x_1^* + x_1)x_2^* a^2 = x_1^4 + (x_2 x_2^* a^2)^2 + (x_1 + x_1^*)^2 x_2 x_2^* a^2 \end{aligned} \quad (15)$$

Az előző számításokat felhasználva meghatározzuk a következő kifejezéseket:

$$\begin{aligned} (x_2 x_2^* a^2)^2 &= ((\beta_0 + \beta_1 + \beta_2 + \beta_3)a^2 + (\beta_0 + \beta_2)(\beta_1 + \beta_3)(a^3 + a))^2 = \\ &= (\beta_0 + \beta_1 + \beta_2 + \beta_3)a^2 + ((\beta_0 + \beta_2)(\beta_1 + \beta_3)(a^3 + a))^2 = \\ &= \beta_0 + \beta_1 + \beta_2 + \beta_3 + ((\beta_0 + \beta_2)(\beta_1 + \beta_3)a^2 + (\beta_0 + \beta_2)(\beta_1 + \beta_3)a^2) \\ &= \beta_0 + \beta_1 + \beta_2 + \beta_3, \end{aligned} \quad (16)$$

$$(x_1 + x_1^*)^2 x_2 x_2^* a^2 = ((\alpha_1 + \alpha_3)(a + a^3))^2 x_2 x_2^* a^2 = (\alpha_1^2 + \alpha_3^2)(a^2 + a^2)x_2 x_2^* a^2 = 0 \quad (17)$$

Felhasználva a (9), a (15), a (16) és a (17) összefüggéseket kapjuk, hogy

$$u^4 = \chi(x_1) + \chi(x_2) = 1.$$

Mivel az $U(F_2 Q_8)$ tetszőleges elemének a negyedik hatványának eggyel egyenlő, így az egységcsoport elemeinek a rendje 1, 2, vagy 4 lesz.

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy a kételemű test feletti nyolcad rendű diédercsoportban 47 másodrendű és 80 negyedrendű egység van.

Egy másodrendű elem az egységcsoportból

$$x = (\alpha_0 + \alpha_1 a)(1 + a^2) + (1 + \beta_1(1 + a) + \beta_2(1 + a^2) + \beta_3(1 + a^3))b$$

vagy

$$x = 1 + (\alpha_2 + \alpha_1 a + (\beta_0 + \beta_1 a)b)(1 + a^2)$$

alakú lehet. Tetszőleges egység negyedik hatványa pedig eggyel egyenlő.

A nyolcad rendű kvaterniócsoportban 15 másodrendű és 112 negyedrendű egység van.

Az egységcsoport másodrendű elemei

$$x = 1 + (\alpha_2 + \alpha_1 a + (\beta_0 + \beta_1 a)b)(1 + a^2).$$

alakúak. Tetszőleges egység negyedik hatványa pedig eggyel egyenlő.

Felhasznált irodalom jegyzéke

BÓDI BÉLA, *Bevezetés a csoportgyűrűk elméletébe*. Kossuth egyetemi kiadó, Debrecen, 2008, 122 old.

JENNINGS S.A, *The structure of the group rings of a p -group over a modular field*.

Trans. Am. Mat. Soc. 50, 1941, 175-185.

LOMBARDO-RADICE L., *Intorno alle algebre legate di ordine finito*, Rend. Semin. Math. Univ., Roma 2 (1938), 312-320.

PASSMAN D., *The algebraic structure of group rings*, Wiley-Interscience, 1977.

POLCINO MILIES C. and SEHGAL S.K. *An introduction to group rings*, Kluwer Acad., 2002.

Tudásszintmérés e-tesztek segítségével

Papp Gabriella

A szerző: a Debreceni Egyetem Matematika- és Számítástudományok Doktori Iskolájának 1. éves PhD-hallgatója.

A tanulmány megjelenését ajánlotta: Dr. habil. Korenova Lilla, a DE Matematika- és Számítástudományok Doktori Iskolájának docense

Bevezetés

Csapó Benő (2004) a következőt fogalmazza meg: „A tudásszintmérő tesztek pszichológiai tulajdonságokat mérnek, azok egy sajátos formáját, a tudást. Mégpedig általában az iskolában elsajátított tudást, vagy kicsit általánosabban: azt a tudást, amelyik az iskolai tanulásban szerepet játszik.” A matematikaoktatásban is gyakran alkalmazunk tudásszintmérő feladatlapokat a számonkérés folyamatában, de nem ismerjük eléggé a tesztelméletet ahhoz, hogy ezeket a bennük lévő feladatok összességével együtt tesztnek nevezzük

Az utóbbi időben az oktatás és vele az oktatók arra kényszerültek, hogy a korábban hagyományos oktatást, valamint az alkalmazott módszereket és feladatlapokat az online tér kínálja lehetőségekre cseréljék. A tananyag begyakorlása és a számonkérés szempontjából aktuálisává váltak az e-tesztek.

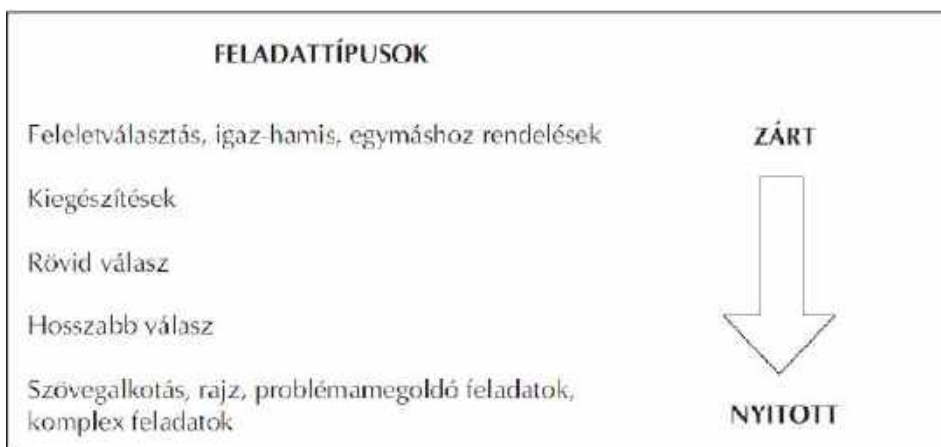
A tanulmány célja a hagyományos feladatlappal és kizárólag feleletválasztó itemű e-tesztekkel való feladatmegoldás elemzése, összefüggések és következmények kutatása.

Hagyományos tesztek

A teszt olyan mérőeszköz, amely a mérni kívánt pszichikus jelenséget megfelelő skálán méri (Székely, 2014). A pedagógiai tesztek alapvető célja az, hogy az oktatási, nevelési folyamatok irányításához információt szolgáltatassanak, és így a fejlődést, a fejlesztést, a változtatást segítsék (Csapó, 1988). A teszt több, kisebb, önállóan értékelhető részből áll, melyet szubtesztnek vagy résztesztnek nevezünk.

A tesztek feladatokból állnak, a feladatok legkisebb, még önállóan értékelhető részeit itemeknek nevezzük. Az item differenciáló ereje vagy megkülönböztető képessége azt mutatja meg, hogy az item mennyire élesen tesz különbséget a különböző tudásszintű tanulók között (Csapó, 1987/88). Az itemek meghatározásával (1. ábra) a javítás egyértelművé tehető, továbbá a tanuló számára is egyértelművé tehető, hogy mi az, amit jól oldott meg, és mi az, amit nem (Székely, 2014).

A felosztás a terminológia szerinti zárt és nyitott feladattípusokat különböztet meg. Emellett a két kategória közötti köztér kezelésére egyes szakemberek a félig nyitott kategóriát is használják. E felosztás szerint zártak azok a feladatok, amelyekben a tanulók csak a megadott lehetőségek közül választhatnak, a félig nyitott feladatokban a tanuló önállóan (szabadon) dolgozik ugyan, de csak egy nagyon behatárolt kontextusban, azaz erős korlátok között, míg nyitottnak tekintik azokat a feladatokat, amelyekben a válaszok produktív tevékenységet igényelnek és szabadon megalkothatók (Einhorn, 2012).

1. ábra: A feladatok rendszerezése a tanulói tevékenység alapján (Einhorn, 2012)

A tudásszintmérő tesztek azt vizsgálják, mire képes a tanuló, ha minden tudását összeszedi (Csapó, 1987/88). Az egyik gyakran alkalmazott felosztás megkülönbözteti a standardizált és a tanárok által készített tudásszintmérő teszteket. A standardizált tesztek általában hivatásos tesztkészítők, specialisták által kidolgozott mérőeszközök, míg a tanárok által készítették jellemzően saját vagy szűk körű használatra készülnek (Csapó, 2004). Ez utóbbit mindaddig csak feladatlapnak tekintjük, ameddig nem rendelkezik jóságmutatókkal. Ez azt jelenti, hogy a tesztnek objektívnek, azaz tárgyyszerűnek kell lennie; megfelelő validitással kell rendelkeznie, azaz érvényesnek kell lennie; és megfelelő reliabilitással kell rendelkeznie, vagyis megbízhatónak kell lennie ahhoz, hogy céljainknak megfelelően használhassuk (Csapó, 2004).

A közismert tesztek, amelyeket gyakran papír-ceruza (Paper and Pencil) teszteknek neveznek, nagyon fontos szerepet játszottak és játszanak ma is a tanítási-tanulási folyamatok irányításában, az oktatás eredményességének felmérésében. Ezek a tesztek többnyire rögzített formátumúak (Fixed Form) (Csapó et al, 2008), használatuk esetén minden tesztelt személy ugyanazon sorrendben ugyanazon feladatokat kapja a tesztelés során, függetlenül képességszintjétől és teljesítményétől. Szigorú értelemben csak így biztosítható a teszt objektivitása, azaz, hogy az mindig mindenkit egyformán mér (Magyar-Molnár, 2013).

Hagyományos kvalitatív (minőségi) és kvantitatív (mennyiségi) tesztekkel mérhetjük a résztvevő tudását. Ezek létrehozása és értékelése a tesztelés elméletének területén történik (Korenova, 2013). A kvantitatív tesztekkel tipikusan a begyakorlás folyamatát célszerű elvégezni, míg a kvalitatív tesztek a differenciáló mérésben nyújtanak segítséget.

Ha a tesztet szélesebb képességtartomány mérésére tesszük alkalmassá, azaz a feladatok nehézségi indexei széles skálán mozognak, akkor minden adatfelvételben részt vevő személy számára csak a teszt néhány feladata jelent kihívást, melyek nehézségi szintjei közel állnak a tesztet megoldó személy képességszintjéhez (Magyar-Molnár, 2013).

Az értékelés mindenkire kiterjedő megerősítési, visszacsatolási folyamat, amely során nemcsak a tanulók tevékenységét értékelhetjük, hanem az egész tanítási-tanulási folyamatot, annak hatékonyságát, beleértve a folyamat összes tényezőjét. Az értékelés során több dimenzióra vonatkoztatva fogalmazhatunk meg következtetéseket pedagógiai jellemzőket:

- Ösztönöz a tanulásra.
- A tanulási folyamat eredményességéről átfogó képet ad.
- Flexibilitás, azaz a tanulók képességéhez, érdeklődéséhez igazítjuk a követelményeket és eszközöket.

A követelménynek az oktatás valós eredményeinek analizálásával tehetünk eleget. A számonkérés kulcsfontosságú problémája az individualizált számonkérési formák megvalósítása, mely legkorszerűbb formában, az online mérési formával valósítható meg (Parázso, 2012).

E-tesztek

A hagyományos teszteléssel ellentétben az elektronikus, de főként az online tesztelés még gyerekcipőben jár. Bár a számítógép oktatási célú alkalmazásával egy időben megjelent a számítógép-alapú tesztelés, ebbe beletartozik annak mind hálózati, mind interneten keresztül történő alkalmazása (Csapó et al, 2008). A számítógép alkalmazása nemcsak leegyszerűsíti a tesztelés folyamatát, hanem olyan hatékony módszereket is lehetővé tesz, amelyeket a hagyományos mérésekkel meg sem lehet közelíteni.

A számítógép-alapú mérés-értékelés során az alkalmazott teszt a számítógép monitorán jelenik meg (on-screen presentation), a tesztelt személy pedig szintén a számítógép segítségével (billentyűzet, egér stb.) adja meg válaszát. A válaszok rögtön elektronikusan rögzítésre kerülnek, majd a válaszok elemzése is általában a számítógép felhasználásával történik (Csapó et al, 2008).

A Web új médiaként jelent meg a tanítási tanulási folyamatban. A világ tudományos és kulturális ismeretét egységbe szervezi, adatbankként is működik (Parázso, 2012). Egyéni feladatbankokkal napjaink tanárainak többsége már elektronikusan rendelkezik, ennek ellenére azokat nem online platformokon alkalmazzák.

A Web, mint az online tesztek platformja, új kihívást jelent. Alkalmazása a közelmúltban az oktatás hatékony eszközévé vált, mint pl. a Web alapú vetélkedők, tantermi aktivitás tesztelése stb. A Web helyek kész teszteket kínálnak a tanároknak, akik azt saját arculatukra formálhatják. A tanulók az internet felületét könnyedén kezelik (Parázso, 2012).

Az oktatás digitalizálásával különféle elektronikus eszközök segítik a méréseket (Korenova, 2013). Az egyik speciális forma az adaptív tesztelés. Az adaptív tanulás egy számítógépes és/vagy online oktatási rendszer, amely módosítja az anyag megjelenítését a hallgatói teljesítmény függvényében (Runghuai et al, 2019). Az adaptív tesztelési technika alkalmazása során a teszt feladatai nem előre meghatározott fix sorrendben követik egymást, hanem azokat egy feladatbankból választják ki a tesztmegoldó korábbi feladatokon nyújtott teljesítménye alapján. Például a feladatszintű adaptivitás esetén teljes mértékben biztosított, hogy ha a tesztelt személy helytelenül/helyesen oldja meg a teszt egyik feladatát, akkor a teszt következő feladata egy könnyebb/nehezebb feladat lesz. Azonban a feladatszintű adaptív tesztelés egyik fő problémája, hogy a feladatok paraméterei annak függvényében változnak, milyen feladatok veszik körül az adott feladatot, illetve, az a teszt melyik (elején, közepén, végén) részén helyezkedik el (Magyar-Molnár, 2013). A tesztelési idő átlagosan felére csökken, ezáltal kevésbé fárasztó a tanulók számára.

Az e-teszteket felhasználásuk szerint az alábbiak szerint osztályozzuk:

- Meghatározzuk a hallgatók tudását;
- Javítani akarjuk a hallgatók motivációját, kihívás legyen a feladatok megoldása;

- Interaktív munkalapként használjuk (ez már nem hagyományos teszt, az elektronikus teszt itt csak eszköz) - ellenőrzött felfedezésben használható (helytelen válaszok után a hallgatót a hozzárendelt feladatokra irányítja) (Korenova, 2013).

Az online teszt által kapott tanulmányi teljesítmény mérése mellett, az elektronikus értékelési kibertérben még számtalan paraméter létrehozható. Az önértékelés során megvalósul a tudás folyamatos ellenőrzése, lehetőség nyílik a tanulási stílusok, módszerek hatékonyságvizsgálatára, attitűdvizsgálat, szociometriai felmérésekre (Parázsó, 2012).

Tudásszintmérés a gyakorlatban

A 2020/21-es tanév első félévében kutatást végeztem a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Számvitel és adóügy szakos, második évfolyamos diákjai között. A Valószínűségi számítás és matematikai statisztika tárgy gyakorlati óráin a számonkérést feladatlapokkal és e-tesztekkel egyaránt végeztem. Bár ennek az intervallumnak egyes részeit online tanulási/tanítási formában kellett megoldanunk, a tanulmányban bemutatott tudásszintmérést hagyományos osztálymunka keretein belül végeztem el. Az e-tesztek létrehozásához a legkönnyebben elérhető és alkalmazható platformot, a Google Űrlapot választottam. Hátránya, hogy szöveges válasz esetén csak akkor tud helyesen javítani, ha pontos az egyezés a válaszlappal, valamint képleteket is csak kép formátumban lehet bevinni. Emiatt a legegyszerűbb megoldást választottam, melyet ilyenkor a kezdő teszt szerkesztők választanak, kizárólag feleletválasztó itemeket alkalmaztam.

Az eredményeket és következtetéseket három hallgató eredményeinek segítségével mutatom be, akik órai aktivitásukhoz képest meglepően rossz, meglepően jó, vagy közepes eredményt értek el. Jelezze őket sorszám. Az 1-es számú hallgató aktív az órák folyamatában, ötletei és megoldásai döntő többségben helyesek. A 2-es számú hallgató szintén aktív az órán, ötleteit jól megfontolja, magabiztos érvelésekkel támasztja alá, ennek ellenére többször nem a valós megoldás irányába halad. Míg a 3-as számú hallgató az órákon nem aktív, inkább csöndes megfigyelő, külön felszólításnál említ néha ötleteket, melyek többnyire helytelenek. A kutatás során a tesztek és feladatlapok megoldása után azt is felmértem, mennyire voltak biztosak a megoldásaikban, tippeltek-e az e-tesztek kitöltése folyamatában.

Első lépésben a Valószínűségi számítás témakörnél egy előzetes, korábbi tanulmányból megmaradt tudást felmérő, 8 itemből álló e-tesztet töltöttek ki a hallgatók. Szerkezetileg zárt, feleletválasztós feladatokból állt, köztük 4 könnyebb elméleti kérdés és 4 gyakorlati feladat. A gyakorlati feladatok egyszerűbb klasszikus valószínűség témából voltak, melyek helytelen megoldásait (distraktorok) a témára jellemző hibákkal számoltam ki a teszt készítésekor.

Tekintsünk egy feladatot (2. ábra) az előzetes tesztből, melyet a kiválasztott három hallgatóból kettő rosszul, és egy jól jelölt, miközben a teszt utáni kérdőív szerint a megoldásra önálló számolás és nem tippelés útján jutottak.

2. ábra: Gyakorlati feladat az előzetes tesztből.

A feladat helyes megoldása $1/16$. A két aktív hallgató, az 1. és 2. számú nem jól vette figyelembe, hogy 1 felfelé haladás esetében 4 lehetőség van a leereszkedésre, ami azt is jelenti, hogy a 4 felfelé vezető út 4-szer annyi, azaz 16 leereszkedést jelent. Csupán azt vették figyelembe, hogy a 4 út mindegyikén 1-szer közlekednek felfelé, valamint lefelé, így 8 esettel számoltak, és az $1/8$ -at jelölték. Ez azt is jelentheti, hogy számukra túl egyszerűnek vélték a feladatot, így nem gondolták át teljesen. A 3. sz. hallgató helyesen számolt, így megfontoltabbnak tekinthetjük.

A teszt eredményeként az 1. számú hallgató meglepően a legrosszabb, a 2. és a 3. számú hallgató közepesen oldotta meg a feladatokat. A kezdeti tudást felmérő teszt eredményéből azt a következtetést vontam le, hogy bár számolnak a hallgatók a megoldások közben, jellemzően kevés a maradandó tudás az adott témában, emiatt könnyebb elfogadni a helytelen, de logikusnak tűnő választ.

Tovább haladva a kutatásban, a hallgatók egy 5 itemből álló e-tesztet (köztes teszt) oldottak meg. Szerkezetileg a továbbiakban is zárt feladatok voltak jelen. Itt olyan feladatokat választottam, melyek a korábbi órákon elhangzottak, amivel nem csak azt tudtam felmérni, hogy milyen a tudásuk az addig tanult témákból, de azt is, hogy mennyire figyelmesek, felismerik-e a feladatokat, emlékeznek-e a megoldásokra, meg tudják-e oldani újra helyesen. A disztraktorokat úgy állítottam be, hogy figyelembe vettem az adott feladat órán elhangzott rossz megoldásait, és annak értékeit számoltam ki.

A köztes teszt változó eredményeket mutatott. A 3 hallgatóból egy (a 2. számú) hibátlanul oldotta meg a feladatokat, az 1. számú közepesen, míg a 3. számú a legrosszabb megoldásokkal, aki azt is elárulta a megoldás felmérésénél, hogy volt olyan feladat, melynek olyan megoldására jutott, amely nem volt a felsoroltak között, ezért ott tippelt a megoldásokból.

Az adott geometriai valószínűséggel megoldható feladatnál (3. ábra) az 1. és 2. számú hallgató helyesen jelölt, tehát tudta azt, hogy kedvező eset, ha az érme középpontja a doboz szélétől legalább egy sugárnyi távolságra esik. Ebben az esetben csak egy 8×8 -as négyzetre eshet az érme, aminek eredményeként $16/25$ valószínűséggel történik érvényes dobás. A 3. számú hallgató feltételezhetően az érme sugarát csak az oldalakból rossz következtetéssel vonta ki vagy tipp alapján jelölt, így juthatott rossz megoldásra.

Egy 10x10 cm-es doboz tetejére 1 cm sugarú érmét dobálunk. Csak az a dobás érvényes, amelyiknél nem esik le az érme a dobozról. Mennyi annak a valószínűsége, hogy nem lóg túl az érme a doboz szélén?

- 16/25
- 81/100
- 9/25

3. ábra: Gyakorlati feladat a köztes tesztből.

A témakör lezárásaként egy nyílt feladatokból álló feladatlap megoldásával mértem fel a csoport tudását. A három hallgató mindegyike teljesítette a követelmény közel felét. Az 1. számú hallgató majdnem tökéletes megoldásokat adott, valamint a dolgozat megírásáról tett felmérés alapján már a folyamat során biztos volt megoldásai helyességében. A 2. számú hallgató is igyekezett megoldani a feladatokat, 4 feladatot sikerült kisebb hibákkal megoldania, míg az utolsó feladatba bele sem kezdett. A 3. számú hallgató eredménye lett a leggyengébb, aki bár minden feladat megoldásával próbálkozott, nem felismerve a feladat típusát és összetettségét, a kisebb részmegoldásokat is végeredménynek tekintette. A Bayes-tétel alkalmazására általa benyújtott megoldása valójában a feladatnak csak egy kezdeti eleme, amit a hallgató csak részben írt fel helyesen. A 4. ábrán látható az általa benyújtott teljes megoldás.

3) Két egyforma urnában piros és fehér golyók vannak. Az első urnában 4 piros és 5 fehér, a másodikban 5 piros és 7 fehér. Találomra kivesszünk egy golyót valamelyik urnából. (Az urnák közül egyenlő valószínűséggel választunk)

- a. Mekkora a fehér golyók kihúzásának valószínűsége?
- b. Mennyi annak a valószínűsége, hogy az első urnából fehér golyót húzunk?

3

1 - Urna = 4 piros és 5 fehér

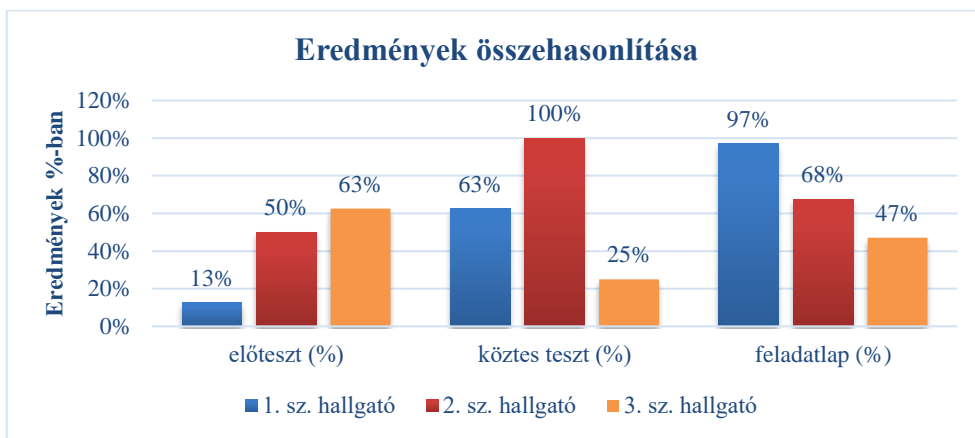
2 - Urna = 5 piros és 7 fehér

a) $P(A | B_1) = \frac{5}{4+5} = \frac{5}{9} = 0,56 = 56\%$

b) $P(A | B_2) = \frac{7}{5+7} = \frac{7}{12} = 0,58 = 58\%$

4. ábra: Feladatlapos számonkérés egyik feladata és annak hallgatói megoldása.

Az eredmények elemzése után összehasonlítva azokat (5. ábra) azt látjuk, hogy a csupán feleletválasztó itemekből álló e-tesztek nem mutatnak elég pontos képet a hallgatók tudásszintjéről. Míg statisztikailag a legnagyobb fejlődést az 1. számú hallgató érte el, addig a másik két hallgató esetében megjelennek a visszaesések. Ez feltételezhetően azért lehetséges, mert egyeseknek könnyebb az e-tesztek megoldása, vagy a helyes megoldás véletlenszerű eltalálása.

5. ábra: Hallgatói eredményeket összehasonlító diagram.

A hallgatók adott témában elsajátított tudásának pontosabb képét jelen esetben a feladatlap által kapott eredmény mutatja, mely közel megegyezik az órákon tapasztalt hallgatói reflektálások, saját ötletek és indoklások alapján alkotott tudásszinttel. Ahhoz, hogy hasonló méréseket pontosabban végezzünk el e-tesztekkel, kombinálnunk kell az itemtípusokat a teszt létrehozása során. A matematikai szerkesztés megkönnyítése érdekében választhatunk olyan felületet, melyen nehezebb feladatokat is könnyebben szerkeszthetünk, képleteket vihetünk be.

Összegzés

Az e-tesztek szakszerű létrehozásának és értékelésének középpontjában tesztelmélet áll, valamint olyan online platformok ismerete, melyekkel összeállítjuk azokat. Mindaddig, míg mindezeket nem sajátítottuk el, elkövethetünk olyan hibákat, melyekkel akkor sem kapunk pontos visszajelzést a hallgatók tudásáról, ha figyeltünk a disztraktorok helyes megválasztására.

A tanulmányban megfigyelhető, hogy a helytelenül kizárólag feleletválasztó itemekből álló e-teszt nem ad olyan pontos képet a hallgató tudásáról, mint a hagyományos feladatlap, mivel el lehet kerülni a számításokat. Célszerű egyéb feladattípusokat is alkalmazni a készítés során, lehetőség szerint pedig egy matematikai szerkesztésre alkalmasabb felületet választani.

Irodalomjegyzék

- CSAPÓ B. (1987/88), A tanulói teljesítmények értékelésének méréses módszerei. In *Módszertani füzetek pedagógiai vezetőknek I. Pedagógiai értékelés*. Művelődési Minisztérium Vezetőképző és Továbbképző Intézete és Veszprém Megyei Pedagógiai Intézet, 76 p, ISBN: 963 01 8711 6
 [on-line] http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/11835/1/Tanuloi_telj_1988_Csapo_u.pdf
 CSAPÓ B. (2004), Tudásszintmérő tesztek. In FALUS IVÁN (szerk.): *A pedagógiai kutatás módszerei*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 277–316. ISBN 963 16 2664 4
 [on-line] <https://core.ac.uk/download/pdf/84775002.pdf>

CSAPÓ B. – MOLNÁR GY. – R. TÓTH K. (2008), A papíralapú tesztek a számítógépes adaptív tesztelésig. In: *Iskolakultúra*, 2008/3-4, 3-16, ISSN 1215-5233 [on-line] <http://www.edu.u-szeged.hu/~csapo/publ/CsapoMolnarRToth.pdf>

EINHORN ÁGNES (2012), Feladatkönyv. Nemzeti Tankönyvkiadó Zrt., Budapest, ISBN 978-963-19-7005-0 [on-line] <https://mek.oszk.hu/17800/17864/17864.pdf>

L. KORENOVA (2013), Usage possibilities of e-tests in a digital mathematical environment. In: *Usta ad Albim BOHEMICA* č. 3.

MAGYAR A. - MOLNÁR GY. (2013), Számítógép alapú adaptív és rögzített formátumú tesztelés összehasonlító hatékonyságvizsgálata. In: *Magyar pedagógia*, 2013, 113/3 181-193. [on-line] http://www.magyarpedagogia.hu/document/3_Magyar_MP1133.pdf

RONGHUAI H. - J. MICHAEL S. - JUNFENG Y. (2019), Educational Technology. A Primer for the 21st Century. *Springer Nature Singapore Pte Ltd.*, 253 p. ISBN: 978-981-13-6642-0 [on-line] <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-981-13-6643-7.pdf>

SZÉKELY JÓZSEFNÉ (2014), Mérés-értékelés a pedagógiában oktatási segédanyag integrációs szakmai feladatokra és pedagógus-szakvizsgára felkészítő szakirányú továbbképzési szak programhoz, 42 p [on-line] <https://docplayer.hu/29678336-Meres-ertekeles-a-pedagogiaban.html>

TÓTHNÉ PARÁZSÓ LENKE (2012), Online teszt és tudásszintmérés. In: *Agria Media 2011: „Az információs társadalom az alkotó tudás társadalmának digitális előtere”*. Eszterházy Károly Főiskola Liceum Kiadó. pp. 117-125. ISBN: 978-615-5250-02-6. [on-line] <http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/5952/>

Milyen lehetőségeket kínál a keleti büntető fegyelem a latin büntetőjog megújításához?

Sereghy Xénia

A szerző: a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kánonjogi Posztgraduális Intézetének 4. éves PhD-hallgatója.

A tanulmány megjelenését ajánlotta: Szabó Péter, a PPKE KJPI Közigazgatási Tanszékének egyetemi tanára

„Ha megüt is az igaz, csak jóságból dorgál.”
(Zsolt 141,5)

Bevezetés

Az Egyház a krisztushívőt annak egész életén végigkíséri, jelen van benne attól a perctől kezdve, amikor a keresztség által az egyház tagjává válik. A hívők életét, bármely életállapotot is válasszák, az Egyházon belül a kánonjog szabályozza. Ezen jog egyik területe a büntetőjog, melynek létevel kapcsolatban a történelem folyamán többször is kifogások merültek fel. A II. Vatikán Zsinat után egyre többen tették fel a kérdést, hogy az Egyháznak, amely Isten népének közösségeként (*communio*) definiálja magát, és melynek a törvénye a szeretet parancsban gyökerezik, szüksége van-e egyáltalán büntetőjogra.⁴⁹

Az egyháznak saját és született joga – saját, mert nem más jogrendtől kapta – hogy azokat a krisztushívőket, akik valamilyen büntetendő cselekményt elkövettek, büntető intézkedésekkel fenytse. Ezen jog gyakorlása szükséges ahhoz, hogy az egyház be tudja teljesíteni a küldetését, mely a lelkek üdvösségére irányul. A lelkek üdvössége az egyház legfőbb célja (*salus animarum suprema lex*), ezért a kánoni büntetések a tettes megjavítását, valamint a közösség védelmét szolgálják.

Az egyházi személyek által elkövetett egyes súlyos cselekmények az utóbbi években újra rávilágítottak arra, hogy a büntetőjognak helye és szerepe van az egyházban. A gyakorlatban ugyanakkor, úgy tűnik, mintha nem mernék alkalmazni a büntetést. A büntetőjogi normák következetesebb használatát sürgeti Kuminetz Géza is, aki erről így ír: „Úgy véljük, hogy bátrabban kéne használnia a hatóságnak a büntetőjogban rögzítetteket. Ha nem szerzünk érvényt a fegyelmiüknek, mely objektíve őrzi a kegyelmet, nem számíthatunk virágzó egyházi életre. A büntetésben nem a megtorlás szelleme vezet bennünket, hanem a figyelmeztetésé, a testvéri feddésé, mely türelmességében sem tűr bizonyos olyan magatartási formákat, melyek teljességgel ellentétesek az Úr parancsaival.”⁵⁰

Annak, hogy a büntetőjognak csak kis szerep jut az Egyházban több oka is lehet. Egyrészt előfordulhat, hogy nem ismerik eléggé, vagy egyszerűen csak nem használják a már

⁴⁹ GRAULICH, M., *Die grosse Strafrechtsreform der Päpste Benedikt XVI. und Franziskus*, in PULTE, M. (Hg.), *Tendenzen kirchlicher Strafrechtsentwicklung*, Paderborn, 2017, 11.

⁵⁰ KUMINETZ G., *Katolikus házasságjog*, Budapest, 2002, 294.

meglévő büntető normákat. Másrészt azonban felvetődhet az a kérdés is, hogy vajon a büntetőjog a jelenlegi formában alkalmas-e arra, hogy betöltse a funkcióját?

Jelen dolgozat a keleti Egyházak közös büntetőjogának (CCEO 1990, XXVII-XXVIII. titulus) azon pontjait vizsgálja, szem előtt tartva a hatályos latin törvénykönyv (CIC 1983) ide vonatkozó normáit és a régi kodifikált büntetőjogot (CIC 1917) is, melyek a latin büntetőjog reformja szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bírhatnak.

A dolgozat célja, hogy egy rövid betekintést nyújtson a keleti törvénykönyv büntetőjogi sajátosságaiba, kiemelve azon területeket, melyeknél e szabályozás –úgy tűnik– önmagán túlmutató relevanciával is rendelkezik. Egyes szerzők szerint ugyanis a latin egyházfegyelem némely nyitott kérdésére a keleti katolikus fegyelem alternatíváiból kiindulva kereshető válasz. Ez utóbbi felismerés pedig rávilágít arra, hogy a jelen tanulmányban taglalt kérdések nemcsak az önmagában vett összehasonlító módszertan szemszögéből indokoltak, hanem a hosszú ideje folyamatban levő latin büntetőjogi reform szempontjából sem érdektelenek.

I. A keleti büntetőjog általános jellemzői

A keleti és latin büntetőjogot tanulmányozva szembetűnő, hogy jelentős különbségek találhatók a két kódexben. Ennek oka abban keresendő, hogy a keleti tradíció sok esetben eltér a latin hagyománytól. Vitathatatlan, hogy a keleti katolikus egyházak erőteljesen latinizálódtak. A II. Vatikáni Zsinat keleti egyházakról szóló dekrétuma (*Orientalium Ecclesiarum*) szorgalmazta a visszatérést az ősi hagyományokhoz.⁵¹ Ez a törekvés az 1990-ben kihirdetett törvénykönyvben világosan megjelenik. Ez a magyarázata annak, hogy a két kódex között eltérések mutatkoznak, ami a büntetőjogra különösen is jellemző. Di Mattia szerint a keleti büntetőjog szerkezete a szent kánonokat és a patrisztikus gondolkodást juttatja kifejezésre.⁵²

A keleti büntetőjog tanulmányozása során hiába keressük a kódexben a bűncselekmény fogalmát, az ugyanis a CCEO-ban nincs meghatározva. Fürst a következőképpen definiálja a bűncselekményt: egy egyházi törvény külső megsértése, mely legalább egy meghatározatlan büntetést von maga után.⁵³

A büntetés alapvető célja az elkövető megjavítása, mely a keleti büntetőjog különleges felépítésében is meglátszik. A keleti kódex kidolgozása során három fő irányvonalat követtek. Ezek közül kettő, úgymint az automatikus büntetések eltörlése és pozitív cselekedet kiszabása büntetésként (*impositio actus positivi*), csak a keleti fegyelemre jellemző. Ezen kívül hangsúlyozták a kánoni figyelmeztetés (*monitio canonica*) fontosságát is. Ez utóbbi a latin törvénykönyvre is jellemző, de mégis mutatkozik néhány különbség a két jogrendben.

⁵¹ A keletiek valamennyien legyenek bizonyosak afelől, hogy törvényes liturgiájukat és fegyelmi rendjüket mindenkor megtarthatják, s meg is kell tartaniuk, és csak sajátos, szerves fejlődésük érdekében változtassanak rajta. Mindezt tehát éppen maguknak a keletieknek kell igen hűségesen megtartaniuk; szertartásukat napról napra jobban meg kell ismerniük, és egyre tökéletesebben kell átültetniük a gyakorlatba. Ha pedig attól helytelenül eltértek volna a korviszonyok vagy személyi körülmények miatt, igyekezzenek visszatérni az ősi hagyományokhoz. (OE6)

⁵² DI MATTIA, G., *La normativa di diritto penale nel Codex Iuris Canonici e nel Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*, in *Apolliaris* 65 (1992) 160.

⁵³ FÜRST, C. G., *Penal Sanctions in the Church (cc.1401-1467)*, in Nedungatt, G., - Ruysen, G., (ed.) *A Guide to the Eastern Code. A Commentary on the Code of Canons of the Eastern Churches* (Kanonika 10) Roma 2002, 790.

A keleti büntetőjog általános jellemzői a következők:

1. A büntetés gyógyító jellegének hangsúlyozása, emiatt nem tesz különbséget a gyógyító és a jóvátevő büntetések között
2. Az automatikus büntetések (*poena latae sententiae*) kiiktatása a törvénykönyvből
3. Pozitív cselekedet is kiszabható büntetésként
4. A kánoni figyelmeztetés (*monitio canonica*) hangsúlyos szerepe
5. Nincs örökös büntetés a keleti kódexben
6. Az *imputabilitas* (beszámíthatóság) kifejezés mellőzése
7. A büntetőjogi törvényesség elvének következetesebb érvényesítése, a CIC 1399. kánonjához hasonló „általános szabály” mellőzése révén.

Ezen jellemzők közül véleményünk szerint három a latin büntetőjog reformja szempontjából kiemelkedő jelentőségű lehet.

1.1 A büntetés gyógyító jellege

A Szentírásban a büntetés a bűnös gyógyításának, megjavításának eszközeként jelenik meg, célja az, hogy a vétkes meggyógyuljon, megtérjen. A kiengesztelődés vágya ott kell, hogy legyen minden jóakarátú keresztény emberben, mely vágnak a sebek gyógyítására, a szakadás megszüntetésére és a helyreállításra kell törekednie.⁵⁴

Amikor a kánoni büntetőjogban a büntetés gyógyító szerepéről beszélünk, az azt feltételezi, hogy a büntetendő cselekményre betegségként tekintünk. Ennek az állapotnak a kezelése, gyógyítása, ha szükséges, a hatóság általi büntetés kiszabásában valósulhat meg. A büntetést kirovó hatóságnak nagy felelőssége van abban a tekintetben, hogy az alkalmas gyógyszert megfelelően mérje ki, ami a gyakorlatban is jó lehet az elkövető számára.⁵⁵

A keleti gondolkodás egyik legmeghatározóbb jellemzője, hogy a büntetendő cselekményre betegségként, a büntetésre pedig orvosságként tekint. A büntető hatóság joga a büntetéshez abból a társadalmi szükségből származik, hogy a büntetendő cselekményt tisztázzák és jóvátegyék azért, hogy az igazságot helyreállítsák. Ez magában foglalja azt a kötelességet, hogy a büntetendő cselekményből származó botrányt és a közösségnek okozott károkat helyrehozzuk. Mivel az Egyház üdvösségre irányuló jellege ezt megkívánja, szüksége van arra, hogy elősegítse a vétkes megtérését és üdvözülését. Röviden megfogalmazva: szükséges a botrány, a közösségnek okozott károk és az elkövető gyógyítása.⁵⁶

A CCEO 1401. kánonja⁵⁷ rendkívüli jelentőséggel bír a keleti büntetőjog megértése szemszögéből⁵⁸. A kánonban a bűn/jogsértés, mint betegség, a büntetés, mint orvosság jelenik

⁵⁴ vö. IOANNES PAULUS PP. II, Adhortatio Ap. *Reconciliatio et Paenitentia*. - *Ad Sacrorum Antistites, Sacerdotes et Christifideles: de reconciliatione et paenitentia in hodierno Ecclesiae munere* (2 Decembris 1984) n. 3 in AAS 77 (1985) 188.

⁵⁵ ASTIGUETA, D. G., *Medicinalità della pena canonica*, in *Periodica* 99 (2010) 291.

⁵⁶ GREEN, T. J., *Penal Law in the Code of Canon Law and in the Code of Canons of the Eastern Churches: Some Comparative Reflections*, in *Studia Canonica* 28 (1994) 420.

⁵⁷ CCEO 1401. kán. Mivel az Isten minden eszközt megragad azért, hogy visszahozza az eltévedt bárányt, azok, akik megkapták tőle az oldás és kötés hatalmát, nyújtsanak megfelelő orvosságot a bűnöket elkövetők betegségére, intsék meg, kérleljék, dorgálják őket nagy türelemmel és hozzáértéssel, sőt szabjanak ki rájuk büntetést, s ezzel a büntetendő cselekmény okozta sebeket úgy orvosolják, hogy se a bűnelkövetőket ne taszítsák a reménytelenség szakadékába, se a korlátokat ne lazítsák a könnyelmű életvitelig és a törvény megvetéséig.

⁵⁸ BARBERO, P., *Tutela della comunione ecclesiastica e sanzioni penali canoniche*, Lugano 2011, 271.

meg.⁵⁹ Alapjául két jelentős szövegrész szolgál. Az egyik Pál apostol Timóteushoz írt levelében található: „[...] *Érvelj, ints, buzdíts nagy türelemmel és hozzáértéssel*[...]”⁶⁰ A másik forrás a 692-ben megtartott Trulluszi Zsinat 102. kánonja, melynek szövege bibliai alapokra támaszkodik. A szöveg azokat szólítja meg, akik megkapták az oldás-kötés hatalmát, amelyről Máté evangéliumában olvashatunk.⁶¹ Utal az elveszett bárány példabeszédére mely Lukács és Máté evangéliumában⁶² is megtalálható.

A keleti fegyelem szerint a büntetés, amit az elkövetőre kell kiszabni, valamilyen pozitív cselekedet is lehet, ami inkább az elégtételhez áll közelebb, mint a büntetéshez. Ezáltal a gyógyító karakter még inkább hangsúlyozható.

A törvénykönyvben nemcsak a már vizsgált kánonban jelenik meg a keleti büntetőjog, mint a tevékeny szeretet kifejezője, hanem más kánonokban is kifejezésre jut. A két törvénykönyvet összehasonlítva, első látásra azt gondolhatnánk, hogy jelentős különbségek vannak a latin és a keleti kódex között a büntetőjog céljának tekintetében. A keleti törvénykönyvvel ellentétben, mely ahogy már láttuk a büntetések bibliaiilag megalapozott gyógyító-lelkipásztori jellegére helyezi a hangsúlyt, a latin kódex megkülönböztet gyógyító büntetéseket (*censurae*) és jóvátevő büntetéseket (*poena expiatoriae*). A cenzúrák bizonyos lelki javaktól fosztják meg az elkövetőket addig, amíg a macacssággal fel nem hagynak. A jóvátevő büntetések közvetlenül az elkövetett cselekmények jóvátételére irányulnak. Mivel a keleti büntetőjog a büntetések gyógyító jellegére teszi a hangsúlyt, ezért a törvénykönyvből elhagyták a gyógyító és jóvátevő büntetések közötti klasszikus, nyugati fegyelemre jellemző megkülönböztetést.

1.2 Az automatikus büntetések és a hatályos keleti törvénykönyv

A keleti büntetőjog fontos vonása az önmagától beálló büntetések (*poenae latae sententiae*) kiiktatása. A kánonjogban megkülönböztetjük az önmagától beálló (*poena latae sententiae*) és az utólag kimondandó (*poena ferendae sententiae*) büntetéseket. Az automatikus büntetések esetén a bűnös már a tett elkövetésekor ítéletet mondott maga felett, az utólag kimondandó büntetésnél viszont egy bíró hozza meg az ítéletet. Az önmagától beálló büntetések esetén abban a pillanatban, amikor a tettes számára nyilvánvalóvá válik, hogy büntetendő cselekményt követett el, bekövetkezik a büntetés is. Ahhoz, hogy az automatikus büntetések ténylegesen beálljanak, szükséges, hogy bizonyos kritériumok teljesüljenek, így főleg az, hogy egyértelmű legyen a bűncselekmény, és a tettet véghezvigyék, az ne csak gondolati szinten szülessen meg.

Ritkán ugyan, de már akkor is voltak az önmagától beálló büntetéseket elutasító vélemények, amikor a 17-es CIC volt hatályban. A törvénykönyv felülvizsgálata során és közvetlenül az új kódex kihirdetése előtt is erősen vitatott volt, hogy bizonyos büntetendő cselekmények elkövetése esetén automatikus büntetésekkel sújtsák-e a tettet.⁶³ Heves

⁵⁹ VENTURA, M., *Spunti di comparazione in diritto penale canonico dopo la promulgazione del Codice della Chiesa Orientali*, in *Il Diritto Ecclesiastico* 107 (1996-II) 638.

⁶⁰ 2Tim 4,2

⁶¹ Mt 18,18 *Bizony, mondom nektek: mindaz, amit megkötök a földön, meg lesz kötve a mennyben is, és amit föloldotok a földön, föl lesz oldva a mennyben is.*

⁶² Lk 15, 4-7; Mt 18, 12-14

⁶³ SEBOTT, R., *Das kirchliche Strafrecht. Kommentar zu den Kanones 1311-1399 des Codex Iuris Canonici*, Frankfurt am Main 1992, 32.

párbeszéddek voltak az önmagától beálló büntetések előnyeiről és hátrányairól. Az előnyök közt említhető, hogy ez az egyetlen olyan büntetési forma, amely a titokban elkövetett büntetendő cselekményekre is képes reagálni, valamint az igazságosság is jobban garantálható, mivel mindenki egyenlő bánásmódban részesül.⁶⁴ Ellene szólhat az, hogy ezen büntetések esetében a tettes egy személyben saját maga vádlója, bírója és a büntetés végrehajtója is. Ez ellentmond annak az elvnek, hogy senki sem lehet bíró a saját ügyében (*nemo iudex in causa sua*). Az automatikus büntetések esetén a büntetés mértékét nem lehet hozzáigazítani az elkövető felelősségének fokához, és a tettes sokszor nem is tudja megítélni, hogy a büntetés valóban beállt-e. Másrészt az önmagától beálló büntetések személytelenséget és egyfajta formalizmust is hordoznak magukban.⁶⁵ A latin egyházban azonban mind a mai napig jelen van ez a büntetésforma, bár a második kodifikáció során jelentősen csökkentették az automatikus büntetések számát.

Érdemes megvizsgálni, vajon a keleti egyházakban ismerték-e az önmagától beálló büntetést, és az tényleg a keleti tradícióhoz tartozik-e vagy sem. Figyelemre méltó, hogy Nikodim Milaš ortodox kánonjogász kézikönyvében⁶⁶ semmilyen nyoma nem található az automatikus és az utólag kimondandó büntetések közti különbségtételnek. Mindezek alapján úgy tűnik, hogy a bizánci egyházban nem ismerték az önmagától beálló büntetéseket (*poena latae sententiae*). Nemcsak a bizánci, hanem a többi keleti egyházzal (alexandriai, antiochiai, káld, örmény) is elmondható, hogy az automatikus büntetések valóban nem tartoztak ezen egyházak hiteles hagyományához.⁶⁷ Ennek ellenére a XVIII. századtól kezdődően latin hatásra mégis megjelentek az önmagától beálló büntetések az egyes keleti katolikus egyházakban a Közel-Keleten⁶⁸. Fürst felteszi a kérdést, hogy a nyilvánvaló latinizáción alapuló hagyomány, még ha több, mint két évszázad óta érvényes is, vajon valódi keleti hagyománynak tekinthető-e? A választ meg is adja rá: szerinte nem az, ezért fel kell hagyni velük.⁶⁹

Figyelembe véve mindezeket, érthető a kodifikátorok azon célja, hogy a keleti kódexből az automatikus büntetéseket kiiktassák. Nemcsak azért, mert az ilyen büntetések nem képezték részét az eredeti keleti hagyománynak. A büntetések medicinális jellege miatt is: a büntetés, mint orvosság ugyanis megköveteli, hogy először a betegséget felmérjük, és diagnosztizáljuk.⁷⁰ Ez pedig az önmagától beálló büntetések esetében nem lenne lehetséges. Emellett egy további érv is szól az automatikus büntetések elhagyása mellett: a kánoni figyelmeztetés (*monitio canonica*) fontossága.

A hatályos keleti kódex szerint „*kánoni büntetést az 1468—1482. kánonokban előírt büntetőperek útján kell kiszabni, fenntartva a bíró fenyítő hatalmát a jog által kifejezett*

⁶⁴ DEMEL, S., *Tatstrafe contra Spruchstrafe? Ein Vergleich des CIC 1983 mit dem CCEO 1990*, in *Archiv für Katholisches Kirchenrecht* 165 (1996), 106.

⁶⁵ *ibid.*, 106.

⁶⁶ Milaš fő műve német nyelven *Das Kirchenrecht der morgenländischen Kirche*, Mostar 1905.; a könyv 3. részének 3. fejezetében tárgyalja a büntetőjogot 489-515.

⁶⁷ ŽUŽEK, I., *Notula de poenis latae sententiae in iure orientalis*, in *Monitor Ecclesiasticus* 101 (1976) 355-356.

⁶⁸ A Maronita Egyházba 1736-ban a libanon-hegyi zsinaton, a melkita görögkatolikus egyházba 1765-ben XIII. Kelemen *Inter plurimas* kezdetű apostoli levelével, a káld egyházba 1853-ban egy zsinattal vezették be, a szír egyházban az 1888-ban tartott zsinattól kezdték megkülönböztetni a megtorló és a gyógyító büntetéseket.⁶⁸ Az örmény egyház még ennél is tovább ment az 1911-ben tartott zsinaton, és különbséget tett a magából a jogból fakadó (*a iure*) és az ember által kiszabott (*ab homine*) büntetések, cenzúrák között. lásd FÜRST, C. G., *Diritto penale e carità*, 517.

⁶⁹ FÜRST, C. G., *Diritto penale e carità*, 530.

⁷⁰ FÜRST, C. G., *Penal Sanctions in the Church*, 792.

esetekben és az ellenkező jogszokás elvetésével.” (1402. kánon 1. §) Ehhez a normához szorosan kapcsolódik az 1408. kánon, mely szerint a tettetést csak ítéletben vagy határozatban kiszabott büntetés kötelezi. Ezen kánonok alapján jól látszik, hogy a latin törvénykönyvvel összevetve a keleti jog csak a „*ferendae sententiae*” (utólag kimondandó) büntetéseknek minősített szankciókat ismer, bár ezt a kifejezést a keleti kódex nem használja.⁷¹ Az 1408. kánon azt is kiemeli, hogy a római pápa vagy az egyetemes zsinat rendelkezhet másképpen is: „*A büntetés csakis azután kötelezi a tettetést, hogy ítéletben vagy határozatban kiszabták rá; fenntartva a római pápa vagy az egyetemes zsinat jogát, hogy másként rendelkezzen.*”

A szöveg alapján úgy tűnik, még ha az nem is mondja ki konkrétan, hogy mégis fennáll az automatikus büntetések lehetősége is. Erre példa II. János Pál széküresedéséről és az új pápa megválasztásáról szóló *Universi Dominici Gregis* kezdetű apostoli konstitúciója. A rendelkezés négy pontjában esik szó olyan cselekményekről⁷², melyek önmagától beálló kiközösítéssel (*excommunicatio latae sententiae*) büntetendők. Ezek a szankciók a konklávén résztvevő minden bíborosra, így a keleti rítusúakra is vonatkoznak. Nemcsak bíborosok lehetnek, akik az automatikus büntetésekkel sújthatók, hanem mindazon személyek is, akik a választással kapcsolatos bármilyen szolgálatot végeznek (vö. UDG 46, 58). Ezek a személyek lehetnek keleti rítusúak is. János Miñambres szerint azonban problémás e büntetések értelmezése és alkalmazása a keleti egyházak tagjaira, mivel a keleti büntetőjog nem ismeri az önmagától beálló büntetéseket.⁷³

⁷¹ DI MATTIA, G., *La normativa di diritto penale*, 159.

⁷² IOANNES PAULUS PP. II, Const. Ap., *Universi dominici gregis* (22 februarii 1996) in AAS 88 (1996) 305-343.: „Qui electioni quoquo modo, ad normam n. 46 huius Constitutionis, deserviant, quique directe vel indirecte secretum violare quomodolibet poterunt sive per verba, sive per scripta, per signa, aliasve per quasvis rationes omnino violationem huiusmodi vitare debent, sub poena excommunicationis latae sententiae, Sedi Apostolicae reservatae.” (58.); „Si in electione Romani Pontificis perpetratur quod Deus avertat crimen simoniae, deliberamus et declaramus omnes quotquot fuerint in culpa exstantes in excommunicationem latae sententiae esse incursos, nullitatem tamen vel eiusdem simoniae provisionis irritationem tolli, ne hac de causa prout a Decessoribus Nostris statutum est validitas electionis Romani Pontificis impugnetur.” (78.); „Item ea confirmata volumus, quae Decessores Nostri sanxerunt, ut omnis externus interventus in electionem Summi Pontificis removeretur. Quam ob rem, iterum ex virtute sanctae oboedientiae et sub poena excommunicationis latae sententiae, omnibus et singulis Cardinalibus electoribus, praesentibus et futuris, pariterque Secretario Collegii Cardinalium atque ceteris omnibus partem habentibus praeparationis et executionis rerum quae ad electionem requiruntur, interdicimus, ne, quovis praetextu, a quavis civili potestate munus recipiant veto seu exclusivam, uti vocant, etiam sub forma simplicis desiderii, proponendi, neve hoc ipsum veto patefaciant sive universo electorum Collegio simul congregato, sive singulis electoribus, sive scripto sive ore, sive directe ac proxime, sive oblique et per alios, sive ante electionis initium sive ipsa perdurante. Quam prohibitionem extendi volumus ad omnes interventus, intercessionem, optata, quibus auctoritates saeculares cuiuslibet ordinis et gradus, vel quivis hominum coetus vel personae singulae voluerint sese Pontificis electioni immiscere.” (80); „Cardinales electores praeterea abstineant ab omnibus pactionibus, conventionibus, promissionibus aliisque quibusvis obligationibus, quibus astringi possint ad suffragium cuidam vel quibusdam dandum aut recusandum. Quae omnia, si reapse intervernerint, etiam iure iurando adiecto, decernimus ea nulla et irrita esse, neque eadem observandi obligatione quemquam teneri; facientes contra iam nunc poena excommunicationis latae sententiae innodamus. Vetari tamen non intellegimus, ne per tempus Sedis vacantis de electione sententiae invicem communicentur.” (81), (58. a titoktartás megszegése; 78. a Római Pápa megválasztásakor elkövetett simónia vétke; 80. polgári hatóságtól megbízatást elfogadni vétó vagy exclusio bejelentésére; 81. szövetség, megegyezés, hogy valamely jelölthez szavaznak, vagy megtagadják valamely jelöltől szavazatukat)

⁷³ MINAMBRES, J., *Il governo della chiesa durante la vacanza della Sede Romana e l'elezione del Romano Pontefice*, in *Ius Ecclesiae* 8 (1996) 726.

I.3 A büntetőjogi törvényesség elve a kánonjogban

A törvényesség elvének szigorúbb betartása és a CIC 1399. kánonnak megfelelő norma hiánya a keleti kódexben a keleti büntetőjog jellegzetes vonásai közé tartozik. Ez az egyik olyan jellemzője a keleti fegyelemnek az automatikus büntetések kiiktatása mellett, amely a kánonjogászok számára még mindig vita tárgyát képezi.

A törvényesség elve (*nullum crimen nulla poena sine lege* – nincs bűncselekmény, büntetés, törvény nélkül) egy büntetőjogi alapelv, amelynek a mai formája a felvilágosodás korában fejlődött ki teljes mértékben. A középkori feudális társadalomra jellemző önkénnyel szemben ez az elv volt hivatott a jogegyenlőség biztosítására, és ez adja meg a mai társadalmakban a jogbiztonságot. Nemcsak a világi, hanem a kánonjogban is megtalálható ez a büntetőjogi elv. Az azonban vitatott, hogy az 1917-es kódexet megelőzően a kánoni jogban érvényesült-e.⁷⁴

A törvényesség elve fontos a büntetőjogban abból a szempontból, hogy elhatárolja a büntetendő cselekményt más jogellenes tettektől, valamint világosan megmutatja a különbséget a büntetés és a közigazgatási szankciók között.⁷⁵ A latin kódex „általános szabálya” (1399. kán.) azonban felvet néhány problémát

A törvényesség elve a régi és az új kódexben is megjelenik. Mielőtt a 17-es CIC hatályba lépett volna, nem volt meghatározva a bűncselekmény fogalma. A CIC/1917 2195. kán. 1. § szerint: „*Büntetendő cselekmény alatt az egyházjogban, a törvény külső és erkölcsileg beszámítható megsértését értjük, mely legalább meghatározatlan kánoni büntetéssel kapcsolatos.*” A kánon szövege alapján a törvényesség elve megvalósulni látszik, ám ezt a megerősítést a törvényhozó a 2222. kán. 1. §-ában⁷⁶ úgy tűnik, hogy visszavonja. Ezen norma szerint akkor is lehetséges büntetés kiszabása, amikor a törvény megsértése nincs semmilyen büntető szankcióval ellátva. A törvényesség elvét a civil jog alakította ki, és Bánk József szerint hiábavaló az a harc, amely a „*nullum crimen sine lege*” elv feltétlen érvényesülését meg akarja menteni a kánonjogban. Mégis helyes volt az a döntés, hogy ezt az elvet a kánonjog is átvette, de a 2222. kán. 1. §-a alapján szabad kezét biztosított magának⁷⁷ hogy szükség esetén a lelkek üdvössége érdekében cselekedhessen.

A 17-es kódex felülvizsgálata során voltak olyan törekvések, hogy a 2222. kán. 1. §-t ki kell hagyni az új törvénykönyvből,⁷⁸ de ezt végül elvetették, mondván, hogy a *nullum crimen nulla poena sine lege* egy civiljogi elv, és nem lehet szoros értelemben véve alkalmazni a kánoni büntetőjogban, ezért az említett kánonnak a törvénykönyvben kell maradnia.⁷⁹ Az új kódexbe való bevezetés döntő motívuma a *salus animarum* és az *aequitas canonica* figyelembevételére irányuló törekvés volt.⁸⁰

⁷⁴ BÁNK J., *Kánoni jog*, II., Budapest, 669.

⁷⁵ FÜRST, C. G., *Penal Sanctions in the Church*, 793.

⁷⁶ CIC/1917 2222. kán. 1.§ Bár a törvényhez nincs fűzve semmi szankció, a törvényes eljáró mégis valami jogos büntetéssel büntetheti áthágását, a büntetés előzetes bejelentése nélkül is, ha az esetleg okozott botrány, vagy az áthágás különleges súlyossága azt megköveteli, különben a bűnös nem büntethető, csak ha előbb figyelmeztették a hozott, vagy hozandó ítéletű büntetés megfenyegetésével az áthágás esetében s mégis áthágta a törvényt

⁷⁷ BÁNK J., *Kánoni jog*, II., 673.

⁷⁸ *Communicationes* 7 (1975) 94.

⁷⁹ *Communicationes* 9 (1977) 318.

⁸⁰ EICHOLT, B., *Geltung und Durchbrechung des Grundsatzes „Nullum crimen nulla poena sine lege” im kanonischen Recht, insbesondere in c. 1399 CIC/1983* (Adnotationes in ius canonicum 39), Frankfurt am Main 2006, 153.

Egyes szerzők szerint ez a norma feltétlenül szükséges, mások azonban úgy gondolják, hogy a kánon több kérdést is felvet. Azt sokan elismerik, hogy a törvényesség elvének az érvényesülése az 1399. kánonban sok problémához vezethet, és ezen elv szigorú érvényesülése minden büntetőjogi rendszer, köztük az egyházi, alappillére.⁸¹ Azonban ez az elv nem érvényesülhet korlátlanul. Lelkipásztori okokból illetve a közösség védelme érdekében a törvényesség elvének szigorúan vett értelmezése enyhül, különben az egyház alapja kerülne veszélybe.⁸² Sebott szerint mindenképpen szükséges az általános norma, mert az egyház a *nulla poena sine praevia lege* elvével nem érthet maximálisan egyet, mivel olyan támadási felületek létezhetnek vele szemben, melyet nem lehet előre látni, ezért nem is szerepelhet büntető törvényben. Az egyház nem fogadhatja el helyesnek, hogy azokat a cselekményeket, melyekre nincs büntető szankciókkal ellátott norma, büntetlenül hagyjon.⁸³ Erdő Péter felhívja a figyelmet arra, hogy a törvényesség elve és az általános szabály között nincs ellentmondás, mert az 1399. kán. a benne meghatározott esetekben minden törvény áthágását szankcionálja. Mivel a büntetés büntető törvényen alapul, így azt törvényesnek kell tekinteni.⁸⁴

Az általános normával kapcsolatban felmerülhet, hogy a hatóság önkényesen kiszabhat büntetéseket. Ez azonban nem lehetséges, mert a kánoni eljárás rendjét ebben az esetben is be kell tartani. Másrészt a CIC 18. kán. értelmében azokat a törvényeket, melyek büntetést állapítanak meg, szorosán kell értelmezni. Ez azt jelenti, hogy a szükséges legkevesebbet értve (semmi olyat nem vehetünk ki a normából, ami a szövegezésből nem biztos) kell interpretálni az ilyen szabályokat. Ennek következtében az 1399. kánonra csak akkor lehet hivatkozni, ha szándékos bűncselekményről van szó.⁸⁵

Kérdés az is, hogy milyen szankció alkalmazható az „általános szabály” alapján, és mennyire lehet a gyakorlatba átültetni a normában leírtakat. Egyes szerzők úgy gondolják, hogy az 1399. kán. gyakorlati alkalmazhatósága kétséges.⁸⁶ A kánon egyrészt két követelményt támaszt annak alkalmazhatóságához: a törvénytörtés különös súlyossága és a sürgős szükség a botrányok megelőzésére vagy helyrehozatalára,⁸⁷ másrészt a szövege szerint valamilyen megfelelő büntetéssel lehet büntetni (*potest iusta poena puniri*) azt, aki megsérti

⁸¹ DI MATTIA, G., *Equità e riserva di legge nel diritto penale canonico (Cann.221 § 3 e 1399)*, in GRUPPO ITALIANO DOCENTI DI DIRITTO CANONICO (a cura), *Le sanzioni nella Chiesa* (Quaderni della Mendola 5), Milano 1997, 90.

⁸² EICHOLT, B., *Geltung und Durchbrechung des Grundsatzes „Nullum crimen nulla poena sine lege”*, 153-154.

⁸³ SEBOTT, R., *Das kirchliche Strafrecht*, 234.: „Der spezifische Charakter der Kirche als Heilsgemeinschaft bietet Angriffsflächen, die nicht von vornherein kalkulierbar sind, so dass sich die möglicherweise auftretenden Verletzungen ihrer Ordnung auch nicht in ausschließender Aufzählung festlegen lassen. Die Kirche wird sich daher nicht dazu verstehen können, dass alles, was nicht ausdrücklich durch eine mit Strafsanktion bewehrte Norm verboten ist, straffrei bleiben solle. Deshalb hat die Kirche die Generalklausel dess can. 1399 aufgestellt.”

⁸⁴ ERDŐ P., *Egyházjog* (Szent István Kézikönyvek 7), Budapest 2014, 676-677.

⁸⁵ PIGHIN, B. F., *Diritto penale canonico*, Venezia 2008, 522.

⁸⁶ vö. PIGHIN, B. F., *Diritto penale canonico*, 521-522.: „Sul piano dell'utilità pratica, il ricorso al can. 1399 appare piuttosto discutibile, dal momento che il sistema penale canonico prevede un'alternativa meno problematica e forse più efficace: la possibilità di costituire, come già contemplato nel Libro VI, pene determinate e non perpetue mediante il precetto penale, intervenendo così prontamente a fronte di violazioni gravi di una legge senza copertura penale, le quali richiedano, a causa del notevole scandalo provocato, una risposta tempestiva. L'applicazione delle medesime sanzioni può avvenire per via amministrativa; questa giudiziale, che, per i suoi tempi necessariamente non brevi, non gode, di fatto, del favore dell'autorità ecclesiastica.”

⁸⁷ vö. SANCHIS, J., *La legge penale*, 51-54.

az isteni vagy kánoni törvényt. Szükséges, hogy a törvény külső megsértéséről legyen szó. A botrány természete megköveteli, hogy az elkövetett büntetendő cselekmény a nyilvánosság előtt is ismert legyen, ne csak néhány személy tudjon róla.⁸⁸ A kódex szabályozza, hogy az egyes büntetések milyen módon szabhatók ki. Ezeket az előírásokat figyelembe véve úgy tűnik, hogy az 1399. kán. alapján súlyos büntetés kiszabása nem lehetséges.⁸⁹ Tekintettel a büntető törvényekre nem róhatók ki:

1. automatikus (*latae sententiae*) büntetések, mert az a büntetendő cselekmény elkövetésének tényénél fogva sújtja a tettet (CIC 1314. kán.);
2. gyógyító büntetések (*censurae*), ugyanis az ilyen büntetések előtt kötelező az elkövetőt legalább egyszer figyelmeztetni és megfelelő időt kell hagyni arra, hogy felhagyjon a macacssággal (CIC 1347. kán. 1. §);
3. örökös büntetések, mert a CIC 1349. kán. alapján, ha meghatározatlan büntetést ír elő a törvény, az ilyen szankciók ki vannak zárva.⁹⁰

Ezen kívül úgy tűnik, hogy az „általános szabály” esetében minden olyan vétkes magatartás kizárt, mely gondatlanságra vagy gondosság kötelezettségének elmulasztására vezethető vissza.⁹¹ Figyelembe véve a fentebb leírtakat, csak utólag kimondandó (*ferendae sententiae*), kisebb jóvátévő büntetések (*poenae expiatoriae*) szabhatók ki az 1399. kán. alapján.⁹²

Összegezve az eddig felhozott érveket, egyet kell értenünk azon szerzők véleményével, akik szerint az „általános norma” tekintetében a probléma abban áll, hogy a kánon gyakorlati alkalmazhatósága megkérdőjelezhető, használhatósága nagyon korlátozott.⁹³ Ezt mi sem mutatja jobban, mint az, hogy egyes kánonjogászok szerint a büntető parancs sokkal hatékonyabb eszköz lehet az 1399. kánonban említett esetekben.⁹⁴ Angel Marzoa szerint nem teljesen világos, hogy az 1399-es kánon hogyan lehetne a megoldás forrása a hatékonyság és a sürgősség problémáira.⁹⁵ Ám az a tény, hogy egy ennek megfelelő norma hiányzik a keleti kódexből, nem hozható fel érvként amellet, hogy ne lenne szükség erre a kánonra a lelkek üdvösségének elősegítéséhez, még akkor sem, ha az a gyakorlati szempontból nézve igen csekély mértékben használható.

⁸⁸ CALABRESE, A., *Diritto penale canonico*, Città del Vaticano 2006, 348.

⁸⁹ SZABÓ P., *The penal Legality and Guarantees of Self-Defense in Canon Law: CIC/CCEO*, in *Folia Theologica et Canonica, Supplementum* (2016), 192.; ID., SZABÓ P., *Nullum crimen nulla poena sine praevia lege poenali? Evaluation of c.1399/CIC in the Light of the ius vigens orientale*, in *Eastern Canon Law* 7 (2018) 1-2, 331.

⁹⁰ SANCHIS, J., *La legge penale e il precetto penale* (Ateneo Romano della Santa Croce. Monografie giuridiche 7), Milano 1993, 54-55.

⁹¹ SZABÓ P., *The penal Legality and Guarantees*, 192.; ID., SZABÓ P., *Nullum crimen nulla poena sine praevia lege poenali*, 331.

⁹² DE PAOLIS, V., *De sanctionibus in Ecclesia Adnotationes in codicem: Liber VI*, Roma 1986. 124.: „Istis consideratis, non potest superior vi c. 1399 applicare e. g. dimissionem e statu clericali, immo poenas expiatorias perpetuas. Cum agitur de poena indeterminata, videtur criterium sequendum esse c. 1349: excluduntur poenae expiatoriae perpetuae. Censurae autem, et praesertim excommunicatio, excluditur in quantum sunt poenae medicinales, quae semper requirunt monitionem praeviam.”

⁹³ Pighin megjegyzi, hogy a Hittani Kongregáció néhány nagyon súlyos ügyben, a kiskorúakkal szemben klerikusok által elkövetett szexuális visszaélések esetében, az 1399. kánont használta a *Sacramentorum sanitatis tutela* kezdetű m.p. kihirdetése (2001. ápr. 30.) előtt. A bíró csak meghatározott ideig tartó büntetést tudott kiszabni az eljárás végén, mert a kánon megfelelő büntetést (*iusta poena*) ír elő, de az 1349. kán. alapján ilyenkor örökös büntetést nem mondhat ki. vö. PIGHIN, B. F., *Diritto penale canonico*, 521.

⁹⁴ SANCHIS, J., *La legge penale*, 61.

⁹⁵ idézi SANCHIS, J., *La legge penale*, 61.

A törvényesség elvének a jelentősége abban áll, hogy védelmet nyújtson a hatóság önkényességével szemben. A keleti törvénykönyv tartalmazza a törvényesség elvét, de a kodifikátorok úgy döntöttek, hogy ne kerüljön kifejezett említésre a kódexben.

„E kánon vonatkozásában a *Coetus mélyreható vitát folytatott a "nulla poena sine lege poenali praevia" elvről. Noha az elv megtalálható bizonyos keleti civil forrásokban, nem biztos, hogy az egyházban alkalmazták, és úgy tűnik, hogy a jelenlegi tudományos kutatások alapján nem tartozik a keleti egyházak általános hagyományához. Ezenkívül nem biztos, hogy ez az elv mindig és minden esetben jobban megfelel a *salus animarum*-nak vagy az egyház *societas* természetének. Összefoglalva azt mondhatjuk, még ha lényegében a csoport által javasolt szövegtervezet *de delictis* meg is felel ennek az elvnek, nem tartották helyénvalónak a CICO-ban ezt kifejezetten megemlíteni.*”⁹⁶

Ez az elv meg is jelenik az 1414. kán. 1. §-ban, ami kimondja, hogy „*A büntetéseknek csak az van alávetve, aki a büntető törvényt vagy büntető parancsot akár szándékosan, akár a kellő gondosság súlyosan vétkes elmulasztásából, akár a törvény vagy parancs súlyosan vétkes tudatlanságából megsértette.*” Ebben a kánonban, ahogy Di Mattia fogalmaz, a törvényesség elve egy bennfoglalt, de nem kevésbé világos megerősítést kap.⁹⁷

Mind a két törvénykönyvben szerepel, hogy a krisztushívőknek joga van arra, hogy kánoni büntetésekkel csakis a törvény előírásai szerint sújtsák őket.⁹⁸ A CCEO 24. kán. 3. §-a szerint: „*A krisztushívőknek joguk van hozzá, hogy kánoni büntetésekkel csakis a törvény szabályai szerint sújtsák őket.*” Szemben az 1414. kán. előírásával, ez a norma azonban, ahogy azt a CIC 221. kán. 3. §-nál már láthattuk, általánosságban beszél a büntetésekről, nem kifejezetten a büntető törvényekről szól

A keleti kódexben, ahogy az már többször említésre került, nem szerepel a CIC 1399. kánonjának megfelelő szabály, amely a latin egyház hagyományához illeszkedik.⁹⁹ Eicholt szerint az általános norma hiánya a keleti kódexben azért nem okozhat problémát, mert alkalmazásának lehetősége igen csekély.¹⁰⁰ Ezzel a nézettel egyetérthetünk, ugyanis a fentebb kifejtettek alapján a CIC 1399. kánon gyakorlati alkalmazhatósága megkérdőjelezhető. Di Mattia ugyanakkor nem tartja megengedhetőnek, hogy egy ilyen lényeges kérdésben ekkora különbség legyen a keleti és a latin fegyelem között, még akkor sem, ha a rítusokból adódó különbségeket figyelembe vesszük.¹⁰¹ Ezt azért hangsúlyozza, mert a keleti kódexet a törvényhozó az egyetemes egyház harmadik oszlopának minősítette, és az 1983-ban kihirdetett

⁹⁶ *Nuntia* 4 (1977) 79.: „A proposito di questo canone si è sviluppata nell'ambito del *Coetus* un'approfondita discussione circa il principio « nulla poena sine lege poenali praevia ». Benché il principio si trovi in certe fonti civili orientali, non è certo che esso veniva applicato nella Chiesa e non sembra, allo stato presente della ricerca scientifica, appartenere alla tradizione comune delle Chiese Orientali. Inoltre, non è certo che questo principio sempre ed in ogni caso corrisponda di più alla *salus mimarum* oppure alla natura della Chiesa in quanto *Societas*. In conclusione, anche se in sostanza lo schema *de delictis*, come proposto dal Gruppo, si conforma a questo principio, non si è ritenuto opportuno menzionarlo esplicitamente nel CICO.”

⁹⁷ DI MATTIA, G., *La normativa di diritto penale*, 166.

⁹⁸ vö. CIC 221. kán. 3. § és CCEO 24. kán. 3. §

⁹⁹ bővebben a témához lásd: EICHOLT, B., *Geltung und Durchbrechung des Grundsatzes „Nullum crimen nulla poena sine lege”*, 11-39.

¹⁰⁰ EICHOLT, B., *Geltung und Durchbrechung des Grundsatzes „Nullum crimen nulla poena sine lege”*, 157.

¹⁰¹ DI MATTIA, G., *Equità e riserva di legge*, 109. “In un *corpus iuris*, unico e organico, nel cui ambito vive opera un'unica e indistinta comunità ecclesiale, è inconcepibile la presenza di norme tra loro radicalmente antagoniste.”

Codex Iuris Canonici-vel, valamint a az 1988-a *Pastor Bonus*¹⁰² kezdetű apostoli konstitúcióval a *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium* együtt alkotják a *Corpus Iuris Canonici*-t.¹⁰³

Azáltal, hogy egy hasonló általános szabály hiányzik a keleti kódexből, az ezen norma által okozott bizonytalanság is kiküszöbölhető. Másrészt viszont a törvényesség elvének szigorúbb értelmezésével állunk szemben. Di Mattia értékeli a keleti törvénykönyv ezen ragaszkodását a *nullum crimen nulla poena sine previa lege poenali* elvhez.¹⁰⁴ Ám felmerül a kérdés, hogy a törvényesség elvének a szigorúbb keleti értelmezése összeegyeztethető-e az Egyház legfőbb céljával, a lelkek üdvösségével?

Pampara azt írja, hogy a keleti fegyelem ragaszkodása ehhez az elvhez, nehézségeket okozhat, ugyanis nem lehet előre látni minden egyes tettet, ami sérti az isteni vagy egyházi törvényt, és ezáltal nagy botrányt okoz. Ebben az esetben a latin jog az „általános szabályt” (CIC 1399. kán.) segítségül hívva lehetőséget ad egy előre nem látott cselekmény szankcionálására, ezzel szemben a keleti egyházaknak nehézsége adódhat. Azonban mégsem okoz olyan nehézséget megoldást találni erre az elsöre problémásnak tűnő helyzetre, mint ahogyan látszik.¹⁰⁵ A következő kánonokat figyelembe véve úgy tűnik, mégis összeegyeztethető a *nulla poena sine praevia lege poenali* elve és az Egyház legfőbb küldetése, azaz a *salus animarum*:

1. A keleti fegyelem szerint a hierarcha nem köteles megindítani a büntető eljárást és eltekinthet a büntetés kiszabásától, ha „[...] a bűnelkövető, mielőtt még bíróság elé állították volna, őszinte bűnbánattól megindítva külső fórumon bevallotta büntetendő cselekményét a hierarchának, továbbá megfelelően gondoskodtak a botrány és a kár helyrehozásáról.” (1403. kán. 1. §) Fontos kihangsúlyozni, hogy eltekinthet (*abstinere potest*), azaz nem köteles tartózkodni tőle. A latin¹⁰⁶ jogban ezzel szemben nem lehet megindítani az eljárást, ha van más lehetőség a botrányt helyrehozni, a károkat megtéríteni és a tettet megjavítani. Ez a különbség a gyakorlatban nagyban elősegíti a keleti büntetőjog hatékonyságát.¹⁰⁷
2. Egy a CIC 1399. kánonjához hasonló általános szabály kiadása lehetségesnek tűnik az egyes keleti sajtójogú egyházak számára is részleges törvényként¹⁰⁸ az 1405. kán. 1. § alapján.

¹⁰² IOANNES PAULUS PP. II, Const. Ap., *Pastor bonus* (28. Iunii 1988) in AAS 80 (1988) 841-930.

¹⁰³ vö. *Nuntia* 31 (1990) 13. No.8 valamint AAS 83 (1991) 490. No.8 „Dum huic Coetui, tam apto ad exprimendam Ecclesiae universantem, Codicem exhibeo qui regit communem omnibus Ecclesiis Orientalibus Catholicis disciplinam, hunc ego puto partem unice « Corpus Iuris Canonici », constantis ex tribus supra commemoratis documentis intra septem annos promulgatis.”

¹⁰⁴ DI MATTIA, G., *La normativa di diritto penale*, 164.: „Nell’ambito dello *ius poenale* CCEO va presentato con particolare risalto un dato, che, nel contesto di tutto l’ordinamento canonico, assume una portata di incalcolabile valore, riflettendosi nel campo speculativo e operativo del diritto canonico. Il *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium* accoglie il principio di stretta legalità, radicato nell’altro fondamentale principio della certezza del diritto ed espresso nel notissimo assioma: *nullum crimen, nulla poena sine praevia lege poenali*, che è ritenuto come la « magna charta » del reo.”

¹⁰⁵ PAMPARA, J. M., *Characteristic Features of the Penal Law in the Code of Canons of the Eastern Churches*, in *Iustitia* Vol.2, No.2 (2011), 283.

¹⁰⁶ vö. CIC 1341. kán.

¹⁰⁷ SZABÓ P., *The penal Legality and Guarantees*, 194.

¹⁰⁸ vö. PAMPARA, J. M., *Characteristic Features of the Penal Law*, 283-284.

3. Abban az esetben, amikor elkövetnek egy olyan cselekményt, ami sérti az isteni vagy kánoni jogot, de nincs rá büntető törvény, a CCEO 1406. kán. 2. § lehet a megoldás¹⁰⁹: „A büntetés kilátásba helyezésével együtt járó figyelmeztetés, amellyel a hierarcha egy nem büntető törvény [megtartását] különleges esetekben sürgeti, a büntető paranccsal esik azonos elbírálás alá.” Ezen kánon 2. §-a értelmében a büntető parancs szélesebb körű használata lehetséges. A büntető parancs a büntetőnorma egyik típusa, így ha a figyelmeztetés ellenére sem történik változás az illető magatartásában, a hatóság büntetést szabhat ki az 1407. kán. 3. §-a alapján. Di Mattia azt írja ezzel kapcsolatban, hogy a jogi logika szerint a nem büntetőjogi normák megsértése esetén nem szabható ki büntetőjogi szankció. Azonban ha a nem büntetőjogi törvény a figyelmeztetés által büntető törvényt válik, akkor lehetséges lesz a büntetés.¹¹⁰

Problémát okozhat, hogy egy olyan norma megsértése, melyhez nincs büntetőtörvény, az első alkalommal szankció nélkül maradhat, mivel csak a további ugyanilyen visszaélések megakadályozása, büntetése lehetséges az 1406. kán. 2. § alapján kiadott figyelmeztetéssel. Ebben az esetben megoldás lehet az ilyen ügyeket szabályozó külön törvény elfogadása, vagy büntető parancs kiadása.¹¹¹

4. A CCEO 1423. kán. 1. §-a lehetőséget biztosít, hogy a büntetés elengedését magasabb hatóságoknak fenntartsa, ami nagyobb felelősség vállalásával jár. Ez biztosítja, hogy a büntetőjogi kérdések kapcsán is a jogi fegyelmet betartsák.¹¹²
5. A keleti fegyelem szerint a hatóság nem köteles elengedni a büntetést addig, amíg a tettes őszintén meg nem bánta cselekedetét, valamint gondoskodtak a botrány és az okozott kár helyrehozataláról.¹¹³ Nem elegendő csupán a makacssággal felhagyni a büntetés elengedéséhez, ténylegesen teljesíteni kell az 1424. kán. 1. §-ban leírt feltételeket.¹¹⁴ Ezzel szemben a CIC 1358. kán. 1. § szerint aki a makacssággal felhagyott, „attól az elengedést nem lehet megtagadni.”

Faris a CIC 1399. kánonjával a CCEO 1464. kán. 1. §-át hozza összefüggésbe: „Azt, aki a jog által már előirányzott eseteket kivéve az Egyházban [gyakorolt] hatalmával, hivatalával, szolgálatával vagy más feladatával cselekmény vagy mulasztás útján visszaélt, büntessék megfelelő büntetéssel, az ezektől való megfosztást sem kizárva, hacsak erre a visszaélésre a törvény vagy parancs más büntetést nem állapított meg.” Ez a norma megfelel a CIC 1389. kán. 1. §-nak. Faris azonban azt is megállapítja, hogy a latin büntetőjog általános szabályával ellentétben a CCEO 1464. kán. nem használható bármely törvénysértésre, csak a hivatallal történő visszaélés esetén alkalmazható.¹¹⁵

¹⁰⁹ vö. GEFAELL, P., *Specificità del diritto penale orientale*, in RUYSSSEN, G. – KOKKARAVAYIL, S., (a cura di), *Il CCEO- Strumento per il futuro delle Chiese Orientali Cattoliche: atti del Simposio di Roma, 22-24 febbraio 2017 Centenario del Pontificio Istituto Orientale (1917-2017)* (Kanonika 25), Roma 2017, 601.

¹¹⁰ vö. DI MATTIA, G., *La normativa di diritto penale*, 165. „La logica giuridica ci porta ad affermare che per la violazione di una legge non penale non può essere inflitta una sanzione penale; ciò sarà possibile solo quando la legge non penale sarà divenuta, in forza della *monitio*, una legge penale.”

¹¹¹ PAMPARA, J. M., *Characteristic Features of the Penal Law*, 284.

¹¹² SZABÓ P., *Nullum crimen nulla poena sine praevia lege poenali*, 339.

¹¹³ vö. CCEO 1424. kán. 1. §

¹¹⁴ SZABÓ P., *Canon Law and Mercy from the Oriental Point of View*, in *Archiv für katholisches Kirchenrecht* 184 (2015) 184.

¹¹⁵ FARIS, J. D., *Penal Law in the Catholic Churches: A Coparative Overview*, in *Folia Canonica* 2 (1999), 73.

Mindezek alapján elmondható, hogy a keleti fegyelem sokkal több lehetőséget biztosít az egyházi hatóság számára büntetések kiszabására és gyógyító büntetések fenntartására,¹¹⁶ ami elősegíti a keleti büntetőjog hatékonyságát egy, a CIC 1399. kánonhoz hasonló általános szabály nélkül is. Egy büntetőjogi parancs vagy bizonyos ügyekre irányuló külön törvény elfogadásával ugyanis nem állhat elő olyan helyzet, hogy büntetlenül maradjon egy törvény megsértése.

II. A keleti büntetőjog által kínált lehetőségek a latin büntetőjog reformjához

Az előzőekben igyekeztünk bemutatni a keleti büntetőjog azon sajátos vonásait, melyek a latin büntetőjogi reform kapcsán a jelenleg hatályos büntető törvények finomításához hozzájárulhatnak. Ezen fejezetben nem az a célunk, hogy konkrét válaszokat adjunk bizonyos kérdésekre, csupán a nyitott kérdések továbbgondolását szeretnénk elősegíteni.

II.2 A büntetés medicinális jellegének erősítése

Az Egyháznak irgalmasnak és megbocsátónak kell lenni, ugyanakkor szükség van arra is, hogy a vétkest megjavítsa az üdvözülése elősegítése érdekében.¹¹⁷ Megvizsgálva a kánonokat arra a megállapításra juthatunk, hogy a latin törvénykönyvben nem található olyan kánon, amely konkrétan kifejezné a gyógyító célt, jelleget. A 17-es kódex 2214. kán. 2. §-ában¹¹⁸, még olvasható a Trienti Zsinat egyik intelme, mely a lelkipásztori jelleget hangsúlyozza a büntetések esetén. Ez a hatályos törvénykönyvben már nem szerepel. Ugyanakkor a latin kódexben a kánoni büntetőjog alapelve¹¹⁹ azt fogalmazza meg, hogy az ordinárius csak akkor kezdjen büntető eljárást, ha semmilyen más eszköz segítségével nem sikerült a botrányt helyrehozni, a tettet megjavítani. Az CIC 1344. kánonja a CCEO 1409. kánonjához hasonlóan azt mondja ki, hogy a bíró jogosult arra lelkiismerete és józan belátása szerint, hogy a büntetés kimondásától tartózkodjon, vagy a büntetés kimondását elhalassza, vagy éppen enyhébb büntetést szabjon ki. Ezeket figyelembe véve kijelenthetjük, hogy

¹¹⁶ SZABÓ P., *The penal Legality and Guarantees*, 197; Szabó P., *Nullum crimen nulla poena sine praevia lege poenali*, 338; Szabó P., *Canon Law and Mercy*, 46.

¹¹⁷ KOKKARAVLAYIL, S., *The Guidelines for the Revision of the Eastern Code: Their Impact in CCEO* (Kanonika 15), Roma 2009, 435.

¹¹⁸ CIC/1917 2214. kán. 2. § Szem előtt kell tartani azonban a tridenti zsinat intelmét, *XIII. ülés a reformról, I. fejezet*: „Emlékezzenek meg a püspökök s más ordináriusok, hogy pástorok és nem fenyítők s úgy kell alattvalóik élén állniuk, hogy ne uralkodjanak rajtuk, hanem mint gyermekeiket és testvéreiket szeressék őket s azon fáradozzanak, hogy buzdítva és intve tartsák vissza őket a tilalomtól, nehogy, amint vétkeztek, őket kellő büntetéssel fenyíteni kényszerüljenek; hogyha azonban mégis emberi gyarlóságból vétkeztek volna, tartsák be az Apostolnak azt az óhaját, hogy, dorgálják, kérve-kérjék, feddjék őket minden jóssággal és türelemmel, hisz gyakran többet ér a korholandókkal szemben a jóindulat, mint a zordság, a buzdítás többet, mint a fenyegetődés, a szeretet többet, mint a hatalom; de ha a bűn súlyossága miatt a büntető eszközökhöz kell nyúlni, akkor szelidséggel enyhítsék a szigort, irgalommal az ítéletet, kedvességgel a fegyelmet, hogy sértetlenül őrizték meg a népnek annyira üdvös és szükséges rendet s akiket megbüntettek, azok megjavuljanak vagy ha nem akarnak észre térni, a többiek visszariadjanak a büntőtől, látva üdvös példájukat.”

¹¹⁹ CIC 1341. kán. Az ordinárius csak akkor gondoskodik a büntetések kimondására vagy kinyilvánítására irányuló bírói vagy közigazgatási eljárás megindításáról, ha megállapította, hogy sem a testvéri figyelmeseztetés, sem a dorgálás, sem a lelkipásztori gondoskodás más útjai révén nem lehet eléggé a botrányt helyrehozni, az igazságosságot helyreállítani, a tettet megjavítani.

bennfoglaltan a latin törvénykönyvben is jelen van a gyógyító jelleg, ha nem is fektet rá akkora hangsúlyt, mint a keleti kódex.

A büntetések medicinális jellegének erősítése megfontolandó a latin büntetőjogi reform kapcsán. Ahhoz ugyanis, hogy a büntetés célja jobban kidomborodjon, és ne negatív eszközként tekintsünk a szankciókra, a lelkipásztori jelleg megfelelőbb hangsúlyozása elengedhetetlen. Ezért célszerű lenne a pozitív cselekedet büntetésként való alkalmazása (*impositio actus boni*) a latin büntető fegyelemben is. Így talán ismét „pozitív lelkipásztori eszközként”¹²⁰ tekinthetnénk a büntetőjogra, és erősödne azon nézet is, hogy a büntetés olyan cselekedet is lehet, amely szeretetből fakad.

II.2 Az önmagától beálló büntetések

Az automatikus büntetések kiiktatásával az eredeti keleti bűnbánati fegyelemhez tért vissza a kódex, mely eljárás a „fenntartott bűnök” intézményéhez hasonlít. Ennek lényege abban áll, hogy a bűnbevallás után a feloldozás addig halasztható, amíg az okozott károkat helyre nem hozták, és a tettes meg nem javult. Az erre vonatkozó normák azonban értelemszerűen nem a büntetőjogi részben, hanem a gyónás szentségéről szóló fejezetben találhatók.

A két törvénykönyv büntetőjogi normáinak vontakozásában az utólag kimondnadó büntetések és a fenntartott bűnök intézményének kombinációja, valamint az automatikus büntetések egy olyan pont, ahol eltérő véleményeket fogalmazznak meg a kánonjogászok. Összehasonlítva ezen két intézményt mindenekelőtt azt kell szem előtt tartanunk, hogy a fenntartott bűn nem egyenlő a büntetéssel. Ez azt jelenti, hogy a büntetés elengedése, mely a külső fórumra tartozik, a CCEO 1419-1425. kánonjai szerint történik.

Azt látjuk, hogy a két jogrendszer más-más úton próbálja elérni ugyanazt az eredményt. Ezek után azonban adódik a kérdés, hogy melyik lehet jobb? A válasz nem könnyű, hiszen mind a két megoldás mellett és ellen is szólnak érvek.

Reinhold Sebott szerint, ha az önmagától beálló büntetéseket a latin kódexből is kiiktatnák, akkor vissza kellene vezetni a fenntartott bűnök intézményét.¹²¹ Ezen álláspontját Wilhelm Rees is osztja.¹²²

A keleti kódex két olyan cselekményt említ, melyek alól a feloldozás az Apostoli Szentszéknek van fenntartva: a szentségi pecsét közvetlen megsértése és a bűntárs feloldozása a 6. parancs ellen elkövetett bűn alól.¹²³ Ezen cselekmények elkövetése a latin jog szerint nem fenntartott bűn, de önmagától beálló kiközösítéssel jár, ami a Szentszéknek rezervált. Ezek a büntetendő cselekmények az esetek többségében titkosak, ebből kifolyólag külső fórumon nehéz büntetést kiszabni. Ám ahogy arra Pampara rávilágít, a bűn fenntartása is hasonló

¹²⁰ REES, W., *Einzelne Straftaten*, in HAERNG, S. – REES, W. – SCHMITZ, H. (Hrsg) *Handbuch des katholischen Kirchenrechts* 3.ed., Regensburg 2015, 1643.

¹²¹ „Würde man die Tatstrafen abschaffen, müsste man wieder den Vorbehalt von Sünden einführen.” in SEBOTT, R., *Das kirchliche Strafrecht*, 32. lábjegyzet 14.

¹²² vö. REES, W., *Unterschiedliche Strafen in der einen katholischen Kirche? Ein Vergleich zwischen CCEO und CIC*, in ZAPP, H. – WEIB, A. – KORTA, S. (Hrsg) *Ius canonicum in Oriente et Occidente Festschrift für Carl Gerold Fürst zum 70. Geburtstag* (Adnotationes in ius canonicum 25), Frankfurt am Main 2003. 948.

¹²³ CCEO 728. kán. 1. § 1°-2°

nehézséget okoz a tettes számára, hogy figyelmen kívül hagyja az elkövetett cselekményét és normális egyházi életet éljen.¹²⁴

Sebott és Demel meglátása szerint a fenntartott bűnök a CCEO-ban és az önmagától beálló büntetések a CIC-ben hasonló hatással bírnak. A cél mind a két esetben ugyanaz: hangsúlyozni az elkövetett cselekmény súlyát, és ezáltal az elkövető lelkiismeretére hatni.¹²⁵ Pampara azonban úgy látja, egy ilyen összehasonlítás a fenntartott bűnök és a fenntartott automatikus büntetések tekintetében megtévesztő lehet, ugyanis azt gondolhatnánk, hogy elméletileg ugyan eltérnek, gyakorlatilag azonos a hatásuk.¹²⁶ Ez az esetek többségében helytálló, azonban vannak kivételek, mivel a keleti jog szerint a 729. kán. alapján, bizonyos esetekben a rezerváció automatikusan megszűnik.¹²⁷ A büntetések elengedését illetően a latin kódexben nem található olyan kánon, amely megfelelné a CCEO 729. kánonjának.

A kérdés, hogy a keleti fegyelemben használt utólag kimondandó büntetések és a fenntartott bűnök intézményének kombinációja, vagy a latin jogban jelen lévő automatikus büntetések jelentenek-e jobb megoldást bizonyos büntetendő cselekmények esetén, úgy tűnik továbbra is nyitott marad. Néhány szempontot azonban érdemes megfontolni a válasz keresése közben:

1. nem lenne-e célszerű valamennyi büntetést a külső fórumra hagyni;
2. bizonyos feltételek mellett az önmagától beálló büntetés a gyónás szentségével megszüntethető, ezért a külső és belső fórum között összefonódás jelentkezhet;¹²⁸
3. a latin törvénykönyvben a legsúlyosabb büntetendő cselekményeket szankcionálja automatikus büntetéssel a törvényhozó, de az ilyen bűncselekmények esetén is lehetőség van arra, hogy azt nagyon súlyos utólag kimondandó (*ferendae sententiae*) büntetéssel szankcionáljuk;¹²⁹
4. az önmagától beálló büntetések esetén a vádlott számára nem biztosított a védekezés lehetősége, mely egy alapvető emberi jog;¹³⁰
5. a latin kódex is úgy fogalmaz, hogy csak legvégső esetben indítson az ordinárius büntetések kimondására, kinyilvánítására irányuló eljárást, ha sem a tetsvéri figyelmeztetés, sem a dorgálás, és semmilyen más lelkipásztori eszköz nem segített (CIC 1341. kán.), ezért megfontolandók lehetnek Carl Gerold Fürst szavai: ha a

¹²⁴ PAMPARA, J. M., *Characteristic Features of the Penal Law*, 289.

¹²⁵ SEBOTT, R., *Das kirchliche Strafrecht*, 32. vö. Demel, S., *Tatstrafe contra Spruchstrafe*, 112-113.

¹²⁶ PAMPARA, J. M., *Characteristic Features of the Penal Law*, 289.

¹²⁷ CCEO 729. kán. A bűn alóli feloldozás bármilyen fenntartása teljesen érvényét veszti: 1. ha a gyónást olyan beteg személy végzi, aki nem tud kilépni a házából, vagy a jegyes [végzi] a házasságkötés előtt; 2. ha a gyóntató józan megítélése szerint a feloldozásra való felhatalmazás nem kérhető az illetékes hatóságtól a gyónó súlyos nehézsége vagy a gyónási titok megsértésének veszélye nélkül; 3. azon terület határára kívül, amely fölött a fenntartó hatóság a hatalmát gyakorolja.

Ehhez a témához bővebben lásd SZABÓ P., *A keleti egyházak szentségi joga* (Collectanea Athanasiana), Nyíregyháza 2012, 247-248.

¹²⁸ REES, W., *Grundfragen des kirchlichen Strafrechts*, 1581.

¹²⁹ vö. Nuntia 30 (1990) 69.

¹³⁰ vö. PAMPARA, J. M., *Characteristic Features of the Penal Law*, 274.; BARBERO, P., *Tutela della comunione ecclesiastica*, 286. Mind a két kódex elismeri a krisztushívők önvédelemhez való alapvető jogát a CCEO 24. és a CIC 221. kánonjaiban, de a védekezés joga az automatikus büntetések esetén úgy tűnik nincs biztosítva.

büntetést „figyelmeztetés, majdnem a javulásra való könyörgés előzi meg, hol van itt még hely egy önmagától beálló büntetésnek?”¹³¹

II.3 A törvényesség elve

A törvényesség elve, ahogy azt láthattuk, mind a két kódexben jelen van, de míg a keleti fegyelemben a szigorúan vett értelmezése (*nulla poena sine praevia lege poenali*) érvényesül, a latin jog az 1399. kán. által nem ragaszkodik teljes mértékben ehhez.

Több szerző is azon a véleményen van, hogy sokkal inkább a *nulla poena sine culpa* (nincsen büntetés bűnösség nélkül) elv az, ami a latin büntetőjogra jellemző. De Paolis azt mondja, hogy a természetes emberi jog nem a törvényesség elvének szigorú értelmezése, hanem a *nulla poena sine culpa* elve.¹³² Green¹³³ és Sebott¹³⁴ is úgy vélik, hogy sokkal inkább ez az elv érvényesül a latin fegyelemben. Egyes szerzők szerint egy az 1399. kánonhoz hasonló szabály nélkülözhetetlen, mivel nem lehetséges az összes büntetendő cselekményt előre látni, mások ezzel szemben úgy vélik, hogy egy ilyen norma gyakorlati hatékonysága erősen megkérdőjelezhető.

Megvizsgálva, hogy milyen módon valósul meg a két törvénykönyvben a *nulla poena sine praevia lege poenali* elve, valamint a két kódex eltérő megoldása mennyire egyeztethető össze az Egyház legfőbb törvényével, az alábbi következtetésekre juthatunk:

1. a CIC 1399. kánonnal szemben, melyben a szerzők véleménye szerint inkább a *nulla poena sine culpa* elv érvényesül, és nem a törvényesség elvének szigorú értelmezése, a legsúlyosabb kritika, hogy nincs valódi gyakorlati haszna, mivel csak kisebb jóvátevő büntetések szabhatók ki általa;
2. az „általános norma” célját elérhetjük büntető parancsok kiadása útján is;
3. a CIC 1399. kánonhoz hasonló norma nélkül is garantálni lehet a büntetőjog hatékonyságát és az egyházi közösség (*communio ecclesiastica*) védelmét, ahogy azt a keleti fegyelem esetén láthattuk, például azáltal, hogy a büntetés elengedése nagyobb hatásúnak van fenntartva;
4. az egyes büntetőtörvények annyira átfogóak, hogy a legsúlyosabb esetekben büntetéseket lehet kiszabni,¹³⁵ így felvetődik a kérdés, valóban szükséges-e azon néhány eset miatt, amit a büntetőjog nem szabályoz egy ilyen általános rendelkezés?

¹³¹ „Wenn der Strafe die Ermahnung, ja nahezu das ‚Flehen‘ um Besserung vorauszugehen hat – wo ist da[...].noch Platz für eine *poena latae sententiae*” idézi REES, W., *Unterschiedliche Strafen in der einen katholischen Kirche? Ein Vergleich zwischen CCEO und CIC*, in ZAPP, H. – WEIß, A. – KORTA, S. (Hrsg) *Ius canonicum in Oriente et Occidente Festschrift für Carl Gerold Fürst zum 70. Geburtstag* (Adnotationes in ius canonicum 25), Frankfurt am Main 2003, 947.

¹³² DE PAOLIS, V., *De sanctionibus in Ecclesia*, 122-123.: „In Statibus moderni generatim, quoad systema poenale, admittitur principium: nulla poena sine lege (poenali praevia). Nemo puniri potest nisi punito iam praevista sit in lege poenali et secundum ipsam legem poenalem. Hoc principium introductum est praesertim contra absolutismum principium; ad defendenda iura civium. Ita hodie principium acceptatur inter principia iurium hominis fundamentalium. Tamen non est dicendum principium esse iuris naturalis. Iuris naturalis est potius aliud principium: nulla poena sine culpa.”

¹³³ GREEN, T. J., *Penal Law in the Code of Canon Law and in the Code of Canons of the Eastern Churches*, 441.

¹³⁴ SEBOTT, R., *Das kirchliche Strafrecht*, 235.

¹³⁵ EICHOLT, B., *Geltung und Durchbrechung des Grundsatzes „Nullum crimen nulla poena sine lege”*, 157.

Ezek alapján azt mondhatjuk, hogy a keleti kódexben érvényesülő törvényesség elvének szigorúbb és következetesebb betartásával nem szenved csorbát az egyházi közösség, és a legfőbb törvény: a *salus animarum*. Úgy tűnik, hogy ugyanazon törvényhozó, a később kiadott CCEO-ban már világosan elutasítja a törvényesség elvének jelenlétét a kánoni jogrenddel való összeegyeztethetlenséggel.¹³⁶

Összefoglalás

A Bibliában olvasható, hogy Isten, választott népének megmentése érdekében, büntetéssel sújtotta őket, hogy rávegye népét a megtérésre, a hozzá való visszatérésre. A büntetés által a bűnös rádöbben, hogy eltávolodott Istentől. Az Egyház célja és legfőbb törvénye a lelkek üdvössége (*salus animarum*), mely eléréséhez különböző eszközöket alkalmaz. A kánonjog, azon belül a büntetőjog is segítségére van a cél elérésében, mely által az Egyház szeretete, törődése is kifejezésre jut. Minden egyes tagjának az üdvössége fontos számára, ezért ha semmilyen eszköz nem segített, a kényszerítő erejét használja, hogy visszavegye az eltévelyedett gyermekét a helyes útra, és helyreállítsa az egyensúlyt a közösségben.

A jelen dolgozat természetesen nem térhet ki a keleti anyagi büntetőjog valamennyi releváns kérdésére. Csak a keleti büntetőfegyelem legjellegzetesebb, saját hagyományokon alapuló vonásait igyekeztünk középpontba állítani. Ezek között a legfontosabbak, mint láthattuk, a büntetés pasztorális-medicinális jellegének hangsúlyozása valamint az automatikus szankciók kiiktatása. Az egyházi büntetőjognak –a büntetőjogi törvényesség következetes alkalmazhatóságának kérdése mellett– ezek azok a területei, melyek a leginkább különböznek a latin fegyelemtől, és melyek ma a legtöbb muníciót adják a szakmai vitákhoz. E szakmai vitákra azért is érdemes odafigyelni, mert értelemesen hozzásegítenek a doktrína elmélyítéséhez, s ennek köszönhetően akár a hatályos szabályozás finomításához is. Ahogy Carl Gerold Fürst fogalmazott: A CCEO egyértelműen megmutatja, hogy a katolikus egyházon belül, egyáltalán nem túl szűk keretek között, ugyanarra a problémára, ugyanazon jogalkotó által szankcionált, meglehetősen eltérő jogi (és teológiai) megoldásokra van lehetőség. Az azonban, hogy a CCEO mint „katolikus alternatíva” konkrét hatással lesz-e, és milyen mértékben a latin kánonjog jövőbeni képzésére, csak a későbbiekben fog megmutatkozni.¹³⁷ Talán most jött el annak az ideje, hogy a keleti büntető fegyelem segítségével újra átgondoljuk a latin büntetőjog néhány pontját, hogy az a hatékonysága által valóban segítse az Egyház tagjait az üdvözülés elérésében.

¹³⁶ GOTTERO, R., *La norma generale del diritto penale canonico (can.1399)*, in *Quaderni di Diritto Ecclesiale* 10 (1997) 354.

¹³⁷ So zeigt der CCEO "sehr deutlich, dass innerhalb der katholischen Kirche in einem gar nicht so engen Rahmen Platz für durchaus divergierende rechtliche (und theologische) Lösungen ein und desselben Problems, durch denselben Gesetzgeber sanktioniert, möglich" ist. "Ob und inwieweit der CCEO als 'katholische Alternative' konkrete Auswirkungen auch auf eine künftige Fortbildung des lateinischen Kirchenrechts haben wird, kann allerdings erst die Zukunft weisen." idézi REES, W., *Unterschiedliche Strafen in der einen katholischen Kirche*, 958.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

AAS	<i>Acta Apostolicae Sedis</i> , Romae 1909 kk.
Bd.	Band
CCEO	<i>Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium</i> (1990)
CIC	<i>Codex Iuris Canonici</i> (1983)
CIC/1917	<i>Codex Iuris Canonici</i> (1917)
Const.Ap.	Constitutio Apostolica
ed.	editio, editio, edited by
Hrsg.	Herausgegeben
k., kán.	kánon
kk.	kánonok, következők
Litt. Ap.	Litterae Apostolicae
MP	Motu Proprio
n.	numerus
OE	<i>Orientalium Ecclesiarum</i> , a II. Vatikáni Zsinat határozata a keleti egyházakról
sz.	szám
UDG	<i>Universi Dominici Gregis</i> apostoli konstitúció

Források és irodalom

Források

Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium, auctoritate Ioannis Pauli PP. II. promulgatus (18 Octobris 1990), AAS 82 (1990), 1045-1363. magyarul: *A keleti Egyházak kánonjainak törvénykönyve* (fordította RIHMER ZOTÁN), Collectana Athanasiana II/1, Nyíregyháza 2011.

Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II. promulgatus (25 ian. 1983) in AAS 75 (1983-II.) 1-137. magyarul: *Az egyházi törvénykönyv. A Codex Iuris Canonici hivatalos latin szövege magyar fordítással és magyarázattal* (szerkesztette, fordította és a magyarázatokat írta ERDŐ PÉTER), Budapest 1985.

Codex Iuris Canonici Pii X pontificis maximi iussu digestus, Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus, in AAS 9 (1917-II) 11-456.

IOANNES PAULUS PP. II, Const. Ap., *Pastor Bonus de romana curia* (28 iun. 1988) in AAS 80 (1988) 841-930.

IOANNES PAULUS PP. II, Adhortatio Ap. *Reconciliatio et Paenitentia. - Ad Sacrorum Antistites, Sacerdotes et Christifideles: de reconciliatioe et paenitentia in hodierno Ecclesiae munere* (2 Decembris 1984) in AAS 77 (1985) 185-275.

IOANNES PAULUS PP. II, Const. Ap., *Sacrae disciplinae leges qua codex iuris canonici recognitus promulgatur* (25 ian.1983) in AAS 75 (1983-II) VII-XIV.

IOANNES PAULUS PP. II, Const. Ap., *Sacri canones qua Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium recognitus promulgatur* (18 oct.1990) in AAS 82 (1990) 1033-1044.

IOANNES PAULUS PP. II, MP *Sacramentorum Sanctitatis Tutela: Litterae Apostolicae Motu Proprio datae quibus Normae de gravioribus delictis Congregationi pro Doctrina Fidei Revervatis Promulgantur* (30.apr. 2001) in AAS 93 (2001)737-739.

IOANNES PAULUS PP. II, Const. Ap., *Universi dominici gregis* (22 februarii 1996) in AAS 88 (1996) 305-343.
PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Communicationes* (1969-)
PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI ORIENTALIS RECOGNOSCENDO, *Nuntia Fasciculus praeuius* (1973) és 31 szám, Vatikán 1975-1990
SACROSANCTUM CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, *Decretum de Ecclesiis Orientalibus Catholicis* (21 nov. 1964) in AAS 57 (1965) 76-89. *A II. Vatikáni Zsinat tanítása* (szerk.: CSERHÁTI JÓZSEF-FÁBIÁN ÁRPÁD), Budapest 1975.

Irodalom

ASTIGUETA, D. G., *Medicinalità della pena canonica*, in *Periodica* 99 (2010) 251-304.
BÁNK J., *Kánoni jog*, I-II. Budapest 1960-1963.
BARBERO, P., *Tutela della comunione ecclesiastica e sanzioni penali canoniche*, Lugano 2011.
BOTTA, R., *La norma penale nel diritto della chiesa*, Bologna 2001.
CALABRESE, A., *Diritto penale canonico*, Città del Vaticano 2006.
DEMEL, S., *Tatstrafe contra Spruchstrafe? Ein Vergleich des CIC 1983 mit dem CCEO 1990*, in *Archiv für Katholisches Kirchenrecht* 165 (1996) 95-115.
DE PAOLIS, V., *De sanctionibus in Ecclesia Adnotationes in codicem: Liber VI*, Roma 1986.
DI MATTIA, G., *La normativa di diritto penale nel Codex Iuris Canonici e nel Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*, in *Apolliaris* 65 (1992) 149-172.
DI MATTIA, G., *Equità e riserva di legge nel diritto penale canonico (Cann.221 § 3 e 1399)*, in GRUPPO ITALIANO DOCENTI DI DIRITTO CANONICO (a cura), *Le sanzioni nella Chiesa* (Quaderni della Mendola 5), Milano 1997. 89-111.
EICHOLT, B., *Geltung und Durchbrechung des Grundsatzes „Nullum crimen nulla poena sine lege“ im kanonischen Recht, insbesondere in c. 1399 CIC/1983* (Adnotationes in ius canonicum 39), Frankfurt am Main 2006.
ERDŐ P., *Egyházjog* (Szent István Kézikönyvek 7), Budapest 2014.
FARIS, J. D., *Penal Law in the Catholic Churches: A Coparative Overview*, in *Folia Canonica* 2 (1999) 53-93.
FÜRST, C. G., *Diritto penale e carità*, in AGRESTINI, S., - CECCARELLI-MOROLLI, D., (a cura di) *Ius ecclesiarum vehiculum caritatis. Atti del simposio internazionale per il decennale dell'entrata in vigore del Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium: Città del Vaticano, 19-23 novembre 2001*, Città del Vaticano 2004. 515-534.
FÜRST, C. G., *Penal Sanctions in the Church (cc.1401-1467)*, in NEDUNGATT, G., - RUYSSSEN, G., (ed.) *A Guide to the Eastern Code. A Commentary on the Code of Canons of the Eastern Churches* (Kanonika 10), Roma 2002. 787-800.
GEFAELL, P., *Specificità del diritto penale orientale*, in RUYSSSEN, G. - KOKKARAVAYIL, S., (a cura di), *Il CCEO- Strumento per il futuro delle Chiese Orientali Cattoliche: atti del Simposio di Roma, 22-24 febbraio 2017 Centenario del Pontificio Istituto Orientale (1917-2017)* (Kanonika 25), Roma 2017. 587-611.
GOTTERO, R., *La norma generale del diritto penale canonico (can.1399)*, in *Quaderni di Diritto Ecclesiale* 10 (1997) 343-354.
GRAULICH, M., *Die grosse Strafrechtsreform der Päpste Benedikt XVI. und Franziskus*, in PULTE, M. (Hg.), *Tendenzen kirchlicher Strafrechtsentwicklung*, Paderborn 2017, 11-22.

- GREEN, T. J., *Penal Law in the Code of Canon Law and in the Code of Canons of the Eastern Churches: Some Comparative Reflections*, in *Studia Canonica* 28 (1994) 407-451.
- KOKKARAVAYIL, S., *The Guidelines for the Revision of the Eastern Code: Their Impact in CCEO* (Kanonika 15), Roma 2009.
- KUMINETZ G., *Katolikus házasságjog*, Budapest 2002.
- MILAŠ, N., *Das Kirchenrecht der morgenländischen Kirche*, Mostar 1905.
- MIÑAMBRES, J., *Il governo della chiesa durante la vacanza della Sede Romana e l'elezione del Romano Pontefice*, in *Ius Ecclesiae* 8 (1996) 713-729.
- NEDUNGATT, G. – FEATHERSTONE, M. (ed), *The Council in Trullo Revisited* (Kanonika 6), Roma 1995.
- PAMPARA, J. M., *Characteristic Features of the Penal Law in the Code of Canons of the Eastern Churches*, in *Iustitia* Vol.2, No.2 (2011) 267-294.
- PAMPARA, J. M., *The Specific Characteristic of the Penal Law and the Penal Procedure in the Code of Canons of the Eastern Churches* (Excerpta ex Dissertatione ad Doctoratum), Roma 2009.
- REES, W., *Einzelne Straftaten*, in HAERING, S. – REES, W. – SCHMITZ, H. (Hrsg) *Handbuch des katholischen Kirchenrechts* 3.ed., Regensburg 2015. 1615-1643.
- REES, W., *Grundfragen des kirchlichen Strafrechts*, in HAERING, S. – REES, W. – SCHMITZ, H. (Hrsg) *Handbuch des katholischen Kirchenrechts* 3.ed., Regensburg 2015. 1569-1590.
- REES, W., *Unterschiedliche Strafen in der einen katholischen Kirche? Ein Vergleich zwischen CCEO und CIC*, in ZAPP, H. – WEIß, A. – KORTA, S. (Hrsg) *Ius canonicum in Oriente et Occidente Festschrift für Carl Gerold Fürst zum 70. Geburtstag* (Adnotationes in ius canonicum 25), Frankfurt am Main 2003. 939-958.
- SANCHIS, J., *La legge penale e il precetto penale* (Ateneo Romano della Santa Croce. Monografie giuridiche 7), Milano 1993.
- SEBBOTT, R., *Das kirchliche Strafrecht. Kommentar zu den Kanones 1311-1399 des Codex Iuris Canonici*, Frankfurt am Main 1992.
- SZABÓ P., *A keleti egyházak szentségi joga* (Collectanea Athanasiana), Nyíregyháza 2012.
- SZABÓ P., *Canon Law and Mercy from the Oriental Point of View*, in *Archiv für katholisches Kirchenrecht* 184 (2015) 34-56.
- SZABÓ P., *Nullum crimen nulla poena sine praevia lege poenali? Evaluation of c.1399/CIC in the Light of the ius vigens orientale*, in *Eastern Canon Law* 7 (2018) 1-2, 321-341.
- SZABÓ P., *The penal Legality and Guarantees of Self-Defense in Canon Law: CIC/CCEO*, in *Folia Theologica et Canonica, Supplementum* (2016) 191-198.
- VENTURA, M., *Spunti di comparazione in diritto penale canonico dopo la promulgazione del Codice della Chiesa Orientali*, in *Il Diritto Ecclesiastico* 107 (1996-II) 637-666.
- ŽUŽEK, I., *Notula de poenis latae sententiae in iure orientalis*, in *Monitor Ecclesiasticus* 101 (1976) 355-356.

Grande munus - XIII. Leó pápa és a keresztény kelet Szaplanczay Máté

A szerző: görögkatolikus pap, kánonjogász.

A tanulmány megjelenését ajánlotta: Dr. Ivancsó István PhD, a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszékének tanszékvezetője.

Grande munus, azaz óriási feladat*. Az előadás címének kiválasztását három fontos tényező indokolja. Egyrészt megegyezik XIII. Leó pápa keletieket érintő egyik legjelentősebb írásának címével: *Grande munus* – Szent Cirill és Metódról szóló enciklika (1880. szeptember 30.).¹³⁸ Másrészt vonatkozik arra az *óriási feladatra*, melyet XIII. Leó pápa magáénak érzett, és péteri küldetésének egyik központi elemévé tett: a keresztények egységére való törekvésre. Harmadsorban pedig szintén *óriási feladat* egy XIII. Leó pápa pontifikátusát a keletiekkel való viszonyban értékelő, átfogó munka kidolgozása.¹³⁹ Jelen előadás keretei csak azt teszik lehetővé, hogy tevékenységének és gondolkodásmódjának fontosabb, vonatkozó részeit vázlatosan ismertessük.¹⁴⁰ Egy XIII. Leó pápa és a keletiek viszonyáról szóló előadásból kihagyhatatlannak tűnik az ezzel kapcsolatos legfontosabb dokumentum, a keletiek méltóságáról szóló, 1894-es *Orientalium dignitas* apostoli levél. Mégis eltekintünk most e dokumentum részletes ismertetésétől, ugyanis arról már több jelentős magyar nyelvű munka született,¹⁴¹ és a terjedelmi korlátok miatt jelen előadásban fontosabbnak tartjuk a kevésbé ismert aspektusok bemutatását.

* Jelen írás az Ortutay Elemér VII. Keresztény Tudományos Diákköri Konferencia, *Grande munus* - XIII. Leó pápa és a keresztény kelet c. előadásának írott anyaga, mely az NTP-NFTÖ-20 pályázati program keretében született.

¹³⁸ XIII. LEÓ, *Grande munus*. Acta Leonis XIII, vol. II, Romae 1882, 125-137. [Magyar fordítás: Prohászka Ottokár, Szent Cirill és Metódról szóló enciklika (1880. szeptember 30.).]

¹³⁹ Tudomásunk szerint XIII. Leó és a keleti egyházak viszonyát részletesen bemutató magyar nyelvű munka még nem született. A témához ld. ESPOSITO, Rosario F., *Leone XIII e l'Oriente cristiano. Studio storico-sistemico*, Roma 1961.; HAJJAR, Joseph, *Le Vatican, la France et le catholicisme oriental. Diplomatie et histoire de l'Église*, Paris 1979; SOETENS, Claude, *Le Congrès eucharistique international de Jérusalem (1893) dans le cadre de la politique orientale du pape Leon XIII*, Leuven 1977; DOYLE, Sean T., *The Apostolic See and the Eastern Catholic Churches: from the Tridentine Era to the Present*. (Kanonika 29), Rome, 2019. Az alábbi tanulmányok is fontos adalékokkal szolgálnak: SANZ, González Mariano, ARNANZ, Juan Cruz, *El "afecto oriental" de los Papas, de León XIII a Juan Pablo II. Roma y las Iglesias del Oriente cristiano*. Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid 2000, 6-18; KHOMYCH, Taras, *Eastern Catholic Churches and the Question of 'Uniatism': Problems of the Past, Challenges of the Present and Hopes for the Future*, in *Louvain Studies* 31 (2006) 214-237.; MALOOF, Allen, *The Popes and the Eastern Rites*, in *The American Ecclesiastical Review* 1963. 254.; KRAJCAR, Jan, *The Christian East and Popes from Leo XIII to Pius XII*, in *Seminarium* 27 (1975) 298-303.; COCO, Giovanni, *Canonici e Concili: L'idea e lo Sviluppo della Prima Codificazione Orientale tra il Vaticano I e il Vaticano II*, in *Iura Orientalia* IX (2013), 21-23.; RIGOTTI, Gianpaolo; ROBERSON, Ronald G.; POGGI, Vincenzo; TAFT, Robert; VAN PARYS, Michel, *ORIENTE CATTOLICO*. Congregazione per le Chiese Orientali & Valore Italiano Editore, 2017. 17-19. NICHOLS, Aiden, *Rome and the Eastern Churches: A Study in Schism*, San Francisco 2010². 311-355.; illetve a DThC vonatkozó szócikke: MARTIN, Victor, s.v. Pape - Rapports avec les églises orientales in *Dictionnaire de théologie catholique* XI.2 Paris 1932. 1928-1944.

¹⁴⁰ Tanulmányunk egy közeljövőben megjelenő, a modern pápák és a keleti egyházak viszonyát tárgyaló terjedelmes munka előkészítő fázisának része.

¹⁴¹ A dokumentum kiadásának centenáriuma alkalmából Nyíregyházán 1994. november 2-4. között tudományos szimpóziumot tartottak külföldi és magyar szakemberek bevonásával (Angelo Acerbi, Őrsy László, Szergej Averincev, Carl Gerard Fürst, Marco Brogi, Constantin Simon, Basilio Petra,

XIII. Leó pápa 1810. március 2-án született, gróf Vincenzo Gioacchino Pecci néven. 1837. december 31-én szentelték pappá, 1843. február 19-én püspökké, s mindjárt Tamiathis (Alsó-Egyiptom) címzetes érseke lett. 1843. január 28-tól apostoli nunciusként működött Belgiumban. 1846. július 27-én iktatták be Perugia érseki székébe. 1853. december 22-én kapott bíborosi kinevezést. 1878. február 20-án választották pápává. Szent Péter székét 1878. március 3-án foglalta el és ezután huszonöt éven át kormányozta a katolikus egyházat.¹⁴² Közvetlen elődje, IX. Piusz és Szent II. János Pál pápa után ezért jelenleg övé a harmadik leghosszabb pontifikátus. 1903. július 20-án, 93 évesen, Rómában hunyt el. Huszonöt éves pápasága alatt mintegy 240 keletieket érintő dokumentumot adott ki.¹⁴³ Közvetlen elődjétől, IX. Piusztól, a „harczias pápától”¹⁴⁴ eltérően, XIII. Leó pápa a béke embere volt, akinek egész pontifikátusát meghatározta a keleti kereszténységgel való törődés. Szakított elődje minden megegyezést elutasító merev magatartásával, így sikerült változtatnia az ellenséges viszonyokon is.

Leó pápa keletiek iránti tanúsított figyelme elsősorban azon mély vágyában gyökeredett, hogy az akatolikus keleti közösségekkel helyreállítsa az egységet, a katolikus keletiek méltóságát pedig visszaállítsa. Személyes elkötelezettsége mellett azonban olyan történelmi események is indokolták a keletiekkel való törődést, melyeket elődjétől örökölt. A káldok és örmények bizonytalan helyzete gyors és határozott intézkedéseket igényelt.¹⁴⁵ Jelen előadásban példaként ezek közül az örmény helyzetet mutatjuk be. A pátriárka- és püspökválasztás szabályozását illető nézeteltérés miatt az 1742-ben létrejött örmény patriarkátus és Róma között a XIX. század második felében feszültté váltak a viszonyok. A választásban ugyanis az örmény egyház ősi joga és hagyománya szerint a papság, a szerzetesek és a világiak is szerepet kaptak, mégpedig azáltal, hogy ők állították össze a jelöltek listáját, amelyből aztán a pátriárka és a püspöki szinódus kiválasztotta a szentelendő személyét. A Szentszék érdeke viszont azt kívánta meg, hogy megszüntesse az alsó papság és a világiak befolyását a püspökök megválasztásában és hogy a püspöki és patriarkális kinevezésekben őt illesse az utolsó szó joga. A feszültséget tovább növelte IX. Piusz pápa 1867. július 12-én kiadott *Reversurus* kezdetű bullája,¹⁴⁶ amelyben előírta, hogy a pátriárkát egyedül a pátriarkai egyház püspökei választhatják meg; csak azután léphet hivatalba, miután megkapta megválasztása pápai megerősítését; ha pedig püspökválasztásról van szó, ez esetben a pátriárka és a püspökök együtt állítják össze a listát, amelyből a Szentszék választja ki az

Eleuterio Fortino, Constantine Charalampidis, Emmanuel Lanne, Erdő Péter, Vanyó László, Ernst Chr. Suttner, Katus László, Radu Roscanu). Az előadások anyaga felöleli a dokumentum keletkezésének történeti-teológiai kontextusát, illetve részletes elemzést ad magáról az apostoli levélről. OROSZ Atanáz (szerk.), *Orientalium Dignitas. A XIII. Leó pápa által kiadott "Keletiek méltósága" kezdetű apostoli levél centenáriuma alkalmából tartott szimpozium anyaga. 1994. november 2-4.* Nyíregyháza, 1995. 235 p.

¹⁴² ZIMÁNYI Ágnes, *XIII. Leó pápa (1878-1903) működésének néhány magyar vonatkozása*, in Teológia. Hittudományi Folyóirat, 2020. 1-2. szám, 110. Életrajz és bővebb bibliográfia: MAYEUR, Jean-Marie, s.v. Leó XIII, Pope in *New Catholic Encyclopedia* Vol. 8². (Washington DC 2003) 490-493.; POGGI, Vincenzo, s.v. Leone XIII in *Dizionario Enciclopedico dell'Oriente Cristiano* Roma, 2000. 428-429.; MALGERI, Francesco, s.v. Leone XIII, in *Enciclopedia dei Papi*, III (Roma 2000)., 575-593.

¹⁴³ Ezek tételes felsorolásához ld. ESPOSITO, i.m. 702-712.

¹⁴⁴ HEMMEN Ferenc, XIII. Leó élete. In *Csanád-egyházmegyei zarándoklat Rómába 1892. évi április hó 5-11-én XIII.: Leó pápa 50 éves püspöki jubileuma alkalmából.* Temesvár, 1893. 144.

¹⁴⁵ XIII. Leó és az örmények kapcsolatához bővebben ld. ESPOSITO, i.m. 215–248; a káldokkal való kapcsolathoz, ld. *ibid.*, 285–308.

¹⁴⁶ IX. PIUSZ, *Reversurus* Acta Pii IX Pontificis Maximi, 4/I, Roma [é.n.], 304-317.

alkalmas személyt.¹⁴⁷ Négy püspök nem fogadta el ezt a rendelkezést és szakítottak Rómával. XIII. Leó pápának azonban 1880-ban sikerült helyreállítani az egységet. Egy korabeli beszámoló szerint a pápa eljárása a szakadás megszüntetésében ritka diadal a pápaság történetében.¹⁴⁸

A Rómával egyesült keleti egyházakban a 17-18. századokban a latinizáció folyamata nagyon erőteljessé vált, melynek során igyekeztek minél több latin elemet beépíteni a keleti egyházak helyi tradíciójába. Amellett, hogy a teológia terén szinte kizárólag a nyugati gondolkodást tekintették érvényesnek, liturgikus téren is egyeduralmat élvezett a „praestantia ritus latini,”¹⁴⁹ vagyis a latin rítus elsőbbsége a többivel szemben, melynek következményeként a keleti egyházak liturgikus tradíciójába is számos „idegen”, latin elem bekerült.¹⁵⁰ A latinizáció folyamata a 19. században tovább erősödött, különösen IX. Piusz pontifikátusa alatt. Gyökeres változást jelentett egy ilyen kiindulóponthoz képest XIII. Leó pápa 1894-es, *Orientalium dignitas* ('A Keletiek méltóságáról') kezdetű apostoli levele, melyben a keletiek fegyelmeinek megtartását és védelmét sürgette, elismervén ezen egyházak ősiségének kiemelkedő súlyát, és hagyományainak fontosságát az Egyetemes Egyházban. Leó volt az, aki „pápaságának kezdetétől fogva nagy szeretettel fordítva szemeit a keresztény Kelet népei felé,”¹⁵¹ kiemelten hangsúlyozta a keleti egyházak sajátos küldetését és méltóságát. A legitim különbözőségben megjelenő egység, vagyis a keleti hagyományok jogos sokféleségének („iure probata varietas”) elismerése XIII. Leó pápa tanításában már nem csak a liturgikus hagyományokra vonatkozik, hanem a keletiek törvényes fegyelmi önállósághoz való jogának elismerésére is.¹⁵² Ugyanakkor fontos azt is látnunk, hogy Leó pápa lépései a keleti örökség sajátos gazdagságának fel- és elismerése érdekében csak kezdetlegesek voltak, nem hiányoztak belőle a kor – mai szemmel nézve – tévedései. Így például a hiteles keleti teológia gondolkodással szemben előnyben részesítette a skolasztikus filozófia és teológia

¹⁴⁷ HAJJAR, Joseph, *Les chrétiens uniates du Proche-Orient*, Paris 1962; HAJJAR, Joseph, *Le Christianisme en Orient. Études d'histoire contemporaine, 1684-1968*, Beyrouth 1971.

¹⁴⁸ HEMMEN, i.m. 147-148.: „Fontos szerepet játszanak keleten az örmények. Ezek közt ármányos nagyraavágó férfiak a pápa tévmentességi dogmája miatt szakadást idéztek elő. XIII. Leó eljárása a szakadás főnökeivel szemben a pápaság történetében ritka diadalt vívott ki. A diasbakeri érsek, Bathiarián, s a ciprusi örménypüspök, Casparián, tévútra vezették a fényes portát, hogy ez a törvényes pátriárkát, Hassount, számkivetette és Kupelián szerzetest ismerte el civilizált-pátriárkának. De Leó trónraléptével a török kormány a szakadók ármányairól értesülvén, Kupeliánt elejtette, ki Hassount térdreborulva megkérlelvén, ennek tanácsára Rómába ment s Leó által kegyesen fogadtatott, a püspöki címében s a jelvények használatában megerősített. A határtalan kegyesség oly jótékony hatással volt az örményekre, hogy Casparián és Bathiarián is megtérvén, a szakadás megszűnt, s a pápa annak megerősítésére az állhatatos hitvalló pátriárkát, Hassount, a bibornoki testületbe vette fel, azzal tetézővén atyai gondosságát, hogy Rómában 1881. március hó 1-én kelt *Benigna hominum parens Ecclesia* bullájával örmény kollégiumot létesített: Örményország szívébe a Jézus társaságát telepítette, ugyszintén az iskolatestvérek egy raját küldé oda, kik azóta Isten áldása mellett igen üdvösen működnek.”

¹⁴⁹ XIV Benedek alkalmazza először explicite a kifejezést (*Etsi pastoralis* 13. - 1742 május 26.).

¹⁵⁰ VRIES, Wilhelm de, *Rom und die Patriarchate des Ostens*. Freiburg/München 1963. 210-218.

¹⁵¹ XIII. LEÓ, *Orientalium dignitas*, 30. XI. 1894: ASS 27 (1894-95), 258.

¹⁵² Quoniam igitur haec rei liturgicae disciplinaeque orientalis iure probata varietas, praeter ceteras laudes, in tantum decus utilitatemque Ecclesiae convertitur, eo non minus pertineant muneris Nostri partes oportet, recte ut sit consultum, ne quid incommodi imprudenter obrepat ab occidentalibus Evangelii administris, quos ad eas gentes Christi caritas urgeat. XIII. LEÓ, *Orientalium dignitas*, 30. XI. 1894: ASS 27 (1894-95), 259. A keleti jog megítélésében történő leói szemléletváltáshoz ld. SZABÓ Péter, A keleti kodifikáció története (I.) A kezdetektől a II. Vatikáni Zsinatig. *Athanasiana* 12 (2001) 106-108.; DOYLE, i.m. 274-290.

oktatását a keletiek képzésében, valamint a lelkeséget tekintve is a latin behatást segítette elő a rózsafüzér és a szentségimádás gyakorlatának bevezetésével.¹⁵³

XIII Leó pápa nem csak a katolikus keleti egyházakkal törődött, hanem az ortodox egyházakkal is, melyek személyes meggyőződése szerint nem az eretnokség, hanem a skizma állapotában vannak, ezért úgy tartotta – a II. Vatikáni Zsinat tanítását elővetítve (LG8; UR14) –, hogy ezek valódi egyházaknak tekinthetők.¹⁵⁴ Leó pápa elkötelezettsége a keresztény kelet felé már pápasága kezdetén is megmutatkozott, bár az első - IX. Piusz 1848-ban kiadott In suprema Petri körlevelének mintájára elgondolt - keletieknek szánt "uniós" meghívásának terve nem volt túl szerencsés.¹⁵⁵ 1894-ben XIII. Leó pápa a *Praeclara gratulationis*¹⁵⁶ kezdetű levelével újra meghívta az ortodox püspököket az egység föl vételére.

A 19. századbeli teológiai gondolkodás egyik legkiválóbb jezsuita szakértője szerint ahogyan Szent Ágostont a „kegyelem doktorának” tartjuk a 4-5. században, úgy XIII. Leó megérdemli az „ekkleziológia doktora” titulust a 19. században.¹⁵⁷ Hasonló állásponton van Rosario Esposito is.¹⁵⁸ A XIII. Leó és a Keresztény Kelet című, nagyvolumenű mű szerzője szerint Leó pápa teljes gondolkodásmódja és pontifikátusának minden fontosabb tevékenysége az ekkleziológiából indult ki.¹⁵⁹ A II. Vatikánum előtti katolikus ekkleziológia nagyon fontos dokumentuma XIII. Leó pápa *Satis cognitum* kezdetű enciklikája,¹⁶⁰ melyből kirajzolódik a pápa egyházképe: az Egyház mint Krisztus Titokzatos Teste. A ma már megszokott „Egyház, mint titokzatos test” koncepció a keleti katolikus **egyházakra** vonatkozóan nem volt elterjedt a korábbi teológiai-ekkleziológiai látásmódban, de hozzá kell tennünk, hogy nem is volt példa nélkül való. Sean T. Doyle¹⁶¹ idézi a Hitterjesztési Kongregáció egyik dokumentumát 1783-ból, melyben a babiloni latin püspök keleti hierarchák számára nyújtott támogatásának igazolása éppen a „titokzatos test” koncepció által van alátámasztva – ha az egyik testrészt gyenge, a másiknak kell segítenie őt.¹⁶²

¹⁵³ VRIES, Wilhelm de, *Ortodoxia e cattolicesimo*. Brescia 1983, 141. Leone XIII non considerò, d'altra parte, la "possibilità fondamentale di una teologia orientale autonoma, anzi favorì l'introduzione del tomismo anche nelle scuole teologiche orientali, senza rendersi conto di quanto la filosofia e la teologia scolastica fossero ostiche alla mentalità degli Orientali. Il Papa promosse in certa misura la latinizzazione spirituale degli Orientali con l'introduzione di pratiche devozionali latine, come il rosario e la devozione al Sacro Cuore. Egli favorì anche l'adeguamento del monachesimo orientale alla vita degli ordini religiosi latini. Egli incaricò i Gesuiti [...] della riforma dei Basiliani ucraini facendo di essi un ordine di chierici regolari in tutto e per tutto secondo il modello latino," idézi RIGOTTI et al., i.m. 18.

¹⁵⁴ CERETI, Giovanni, *Ecumenismo. Corso di metodologia ecumenica*. Roma 1986. 364., idézi SANZ-ARNANZ, i.m. 7.

¹⁵⁵ OROSZ László, *Unionizmus vagy ökumenizmus?* in Vigilia 1994/10. 750.

¹⁵⁶ A dokumentum (erősen unionista szemléletű) bemutatásához ld. SZÁNTAY-SZÉMÁN István, *XIII. Leó pápa uniós szövege és a Kelet*, in Keleti Egyház 1937. július IV. évf. 7. (37.) szám. 161-167.

¹⁵⁷ HOCEDEZ, Edgar, *Histoire de la théologie au XIXe siècle*, III. Paris 1947, 387.

¹⁵⁸ ESPOSITO, i. m. 15. "Non a torto egli è stato definito il Dottore dell'Eccelesologia del sec. XIX."

¹⁵⁹ Leó már pontifikátusa előtt is sokat foglalkozott egyháztani kérdésekkel, amint arra Esposito rámutat a körleveleken keresztül, melyeket a pápa még Perugia érsekeként írt. Esposito, i.m. 412-413 4. jegyzet.

¹⁶⁰ XIII. Leó, *Satis cognitum*, June 29, 1896: ASS 28 (1895–1896) 708–739. [Magyar fordítás: Rada István, XIII. Leó pápa őszentségének körlevele az egyház egységéről.] A dokumentum részletes elemzéséhez ld. ESPOSITO, i.m. 420–456.

¹⁶¹ DOYLE, i.m. 277. 14. jegyzet.

¹⁶² HITTERJESZTÉSI KONGREGÁCIÓ, *Relatis per eum*, November 16, 1783: *Iuspont*, 2:399. "Aequum enim et consentaneum est necessario caritatis vinculo, quo catholica ecclesia simul est alligata, et in unum corpus compacta, cuius membra mutuo sese regere, ac fovere debent, quumque alterum eorum aegrum est, ac debile, ab altero subsidium, et solamen expectare et accipere iuxta Pauli sententiam (1 ad Corinth. 12, v. 13, 14, 26)."

A Satis cognitum gondolatait előrevetítve, már másfél évvel korábban, az *Orientalium dignitas*-ban is megjelenik az „Egyház mint Krisztus Teste” elképzelés: „Ha pedig a papság rendjei lelkületükben összekapcsolják a tanulmányokat, cselekvést, a valóban testvéri szeretettel, úgy Isten kegyelméből és vezetésével bizonyára megérlelődik az a várva várt nap, amikor mindnyájan együttesen eljutunk a hitnek és az Isten Fia megismerésének egységére, ezáltal teljesen és tökéletesen egybekapcsolódik és összetartozik az egész test, a különböző ízek segítségével minden egyes tagnak arányos közreműködésével. Így növekszik a test és építi fel önmagát a szeretetben. Csak egyedül így dicsekedhet azzal, hogy Krisztus igazi Egyháza, amelyben a legalkalmasabban összefügg az egy test és egy lélek.”¹⁶³

A keleti akatolikusokkal való kapcsolat történetében fordulópontot jelent tehát XIII. Leó pontifikátusa, melynek egészében érződik a törekvés a krisztusi szándék megvalósítására: „hogymindnyájan egyek legyének” (Jn 17,21). Leó továbbra is osztja a hivatalos katolikus álláspontot: az egység azt jelenti, hogy mindenki visszatér a Római Székhez. Számára ez az egység annyira radikális szükségszerűség, hogy az összes helyi egyházat be kell vonni annak keresésébe, és hogy magának a Szentszéknek is meg kell tennie a szükséges intézkedéseket az uniók előmozdítására. De valami változik. Szimpátiával tekint a keleti egyházakra, felfedezve hagyományaik gazdagságát; hangsúlyozza a döntő különbséget azoknak a hozzáállása között, akik a múltban megszakították a kapcsolatukat Rómával, és mindazok őszintesége között, akik itt és most a maguk erejéhez mérten igyekeznek hűek lenni Krisztushoz saját közösségükben, mely jelenleg szakadásban áll Rómával. XIII. Leó nem csak az egyéni megtérésekben gondolkodik, hanem újfajta egységtörekvést hirdet meg az ortodox és a katolikus egyház között. Az egyéni áttérések helyett a katolikus egyházfő egyszerre az egész ortodoxiát hívja meg - persze a katolikus módon elképzelt - egységre. Amire számít, az nemcsak az egyes személyek katolizálása; mindenekelőtt teljes közösségek visszatérését kívánja. Mint azt ma már tudjuk, e törekvés nem járt valódi sikerrel.

Az előadás következő részében szeretném felsorolásszerűen bemutatni XIII. Leó pontifikátusának néhány fontosabb, keletieket érintő dokumentumát:

1880. szeptember 30-án adja ki *Grande munus* kezdetű enciklikáját,¹⁶⁴ mellyel Szent Cirill és Metód, a szlávok apostolainak ünnepét felveszi az egyetemes egyház kalendáriumába.¹⁶⁵

1881. április 12-én *Orientalium Ecclesiarum Ritus* kezdetű dekrétumával visszaállítja a bizánci rítus “tisztaságát” a Grottaferratai Apátságban, eltávolítván a 13. század végétől ráarakódó latin elemeket a liturgikus és szerzetesi életből.¹⁶⁶

1882. június 10-én kelt, *In suprema* kezdetű apostoli levelében¹⁶⁷ szimbolikus, de nagy jelentőségű gesztus az a terminológiai változtatás, mellyel a korábban *in partibus*

¹⁶³ XIII. LEÓ, *Orientalium dignitas*, 30. XI. 1894: ASS 27 (1894-95), 262.

¹⁶⁴ XIII. LEÓ, *Grande munus*. Acta Leonis XIII, vol. II, Romae 1882, 125-137. [Magyar fordítás: Prohászka Ottokár, Szent Cirill és Metódról szóló enciklika (1880. szeptember 30.)].

¹⁶⁵ A dokumentum, valamint annak rövid- és hosszútávú hatásai bemutatásához ld. KRAJCAR, i.m. 301-303, SANZ-ARNANZ, i.m. 8.

¹⁶⁶ Vö. CROCE, Giuseppe M., *La Badia greca di Grottaferrata e la rivista "Roma e l'Oriente": Cattolicesimo e ortodossia fra unionismo ed ecumenismo (1799-1923)*, 2 vols. Città di Vaticano 1990.; MARTINA, Giacomo, *Fermenti ecumenici del primo Novecento: la badia greca di Grottaferrata*. In *La civiltà cattolica* 142 (1991) 494-497.

¹⁶⁷ XIII. LEÓ, *In suprema*. Acta Leonis XIII, vol. I, 277-285.

infidelium ‘a hitetlenek vidékén lévő’ püspökök hivatalos elnevezését címzetes püspökre változtatja.¹⁶⁸

1882-ben megalapítja a jeruzsálemi Szent Anna szemináriumot a melkita papság képzésére. A papnevelés feladatával a “Fehér atyákat” (*Société des missionnaires d’Afrique*) bízza meg.¹⁶⁹

1883. március 1-én kelt, *Benigna hominum parens* kezdetű bullájával újraindítja a római Örmény Kollégiumot.

1891-ben *Olim sapienter* kezdetű bullájával újra megnyitja a római Maronita kollégiumot.¹⁷⁰

1893-ban Leó pápa kezdeményezésére a jeruzsálemi Eucharisztikus Világkongresszus újfajta egységtörekvést hirdetett meg az ortodox és a katolikus egyház között. Az egyéni áttérítések helyett a katolikus egyházfő egyszerre az egész ortodoxiát hívta meg - persze a katolikus módon elképzelt – egységre.

1894. június 20-án kiadott, *Praeclara gratulationis*¹⁷¹ kezdetű levelével újra meghívta az ortodox püspököket az Rómával való egységre.

1894. november 30-án jelenik meg a keletieket érintő legfontosabb leói dokumentum, XIII. Leó pápa *Orientalium dignitas* (‘A Keletiek méltóságáról’) kezdetű apostoli levele,¹⁷² melyben a keletiek fegyelmeinek megtartását és védelmét sürgette, elismervén ezen egyházak ősiségének kiemelkedő súlyát, és hagyományainak fontosságát az Egyetemes Egyházban.

1895. november 26-án kelt *Christi Domini* kezdetű apostoli levelével¹⁷³ visszaállítja az alexandriai kopt patriarkátust.

1895. november 29-én felemeli szavát az örmény néppel szemben elkövetett mézsárlások ellen, és igazságot kér az áldozatoknak.

1897 december 15-én kelt, *Sodalium Benedictinorum Ordinem* kezdetű motu proprioival¹⁷⁴ újrászervezi a XIII. Gergely pápa által alapított Szent Atanáz Pápai Görög Kollégiumot, melynek vezetésével a bencés atyákat bízza meg. A bencések azt a kiemelt küldetést és feladatot kapják, hogy az *Orientalium dignitas*ban foglalt alapelveket valósítsák meg, vagyis törekedjenek a hiteles keleti hagyományok újrafelfedezésére és megélésére.

Előadásom végén szeretném röviden bemutatni XIII. Leó és a keletiek viszonyának értékelését. Az a szokás, hogy a mérleget az utókor húzza meg. XIII. Leó pápaságának keleti vonatkozású értékelésben erősen támaszkodunk a Keleti Kongregáció nemrégiben megjelent kiadványára.¹⁷⁵ A neves szerzők véleménye szerint Leó pápa minden erőfeszítése és jószándéka szerint is csak szerény eredményeket tud felmutatni a keleti kereszténységgel való kapcsolatot illetőleg, főként, ha figyelembe vesszük az elszakadt keresztények kemény

¹⁶⁸ A 7-8. századtól a szaracénok, a 13. századtól a törökök és más nem keresztények által elűzött püspököket a nyugati püspökök segítőtársaként befogadták, haláluk után pedig a "hitetlenek" kezében maradt egyházmegyék címére újabb püspököket szenteltek. V. Kelemen pápa rendezte az ilyen püspökök kinevezését, a trienti zsinat főpapi liturgikus funkcióikat az ordinárius hozzájárulásához kötötte.

¹⁶⁹ BUHOLZER, Joe - MACLEOD, Donald, *The White Fathers' community at St Anne's, Jerusalem*. 2017. https://web.archive.org/web/20171004041654/http://www.africamission-mafr.org/jerusalem_presentationgb.htm

¹⁷⁰ Szeminaristák hiányában a kollégium 1906-ban újra bezárta kapuit, és nem is nyitott ki egészen 1920-ig.

¹⁷¹ XIII. LEÓ, *Praeclara gratulationis* ASS 26 (1893-94), 705-717.

¹⁷² XIII. LEÓ, *Orientalium dignitas*, 30. XI. 1894: ASS 27 (1894-95) 257-264.

¹⁷³ XIII. LEÓ, *Christi Domini* ASS 28 (1895-1896), 257-260.

¹⁷⁴ XIII. LEÓ, *Sodalium Benedictinorum Ordinem* ASS 30 (1897-1898), 362-364.

¹⁷⁵ RIGOTTI et al., i.m. 19.

elutasítását és a hívek tömegének elzárkózását és közönyét.¹⁷⁶ Ezentúl az is látszik, hogy az elsöre pozitívnak tűnő döntések következményei olykor erősen negatívvá váltak. Jó példa erre a kopt katolicizmus megerősödése, karöltve az alexandriai patriarkátus felállításával, illetve az a kisebb unió Konstantinápolyban,¹⁷⁷ melynek kezdetei elég viharosak voltak. Mindkét említett példa erősen ellenséges reakciót váltott ki az ortodox világban, főként az ökumenikus patriarkátus részéről.¹⁷⁸

XIII. Leó nagy reményeket fűzött a keleti uniók létrejöttéhez. Ezen vágyát a fent említett dokumentumokban is kifejezésre juttatta. Az azóta eltelt évtizedekben bebizonyosodott, hogy az uniók kora lejárt. Napjainkban az igen jelentős 1993-as balamandi nyilatkozattal¹⁷⁹ összhangban a katolikus és ortodox párbeszéd résztvevőinek túlnyomó része egyrészt elfogadja az „egyesült” katolikus egyházak létjogosultságát, másfelől azt is vallja, hogy létrejöttüknek módját, a külső érdektől vezérelt ún. uniatizmust ma már nem szabad alkalmazni.

Összefoglalásul elmondhatjuk, hogy bár mai szemmel nézve találhatók félreértések és tévedések XIII. Leó pápa keletieket érintő tanításában, hiszen egy másképpen gondolkodó és teologizáló kor szülöttje volt, mégis ő volt az, aki új korszakot nyitott a történelemben a Katolikus Egyház és a többi keresztények kapcsolatát illetőleg. Miközben vissza kívánta állítani a katolikus keleti egyházak méltóságát („amelyet az ősrégi és kiváló dolgok emlékei megerősítenek, és az egész keresztény világon nagy tiszteletnek és dicsőségnek örvend”),¹⁸⁰ a keleti akatolikusokat is igyekezett visszavezetni a Rómával való egységre – mint tudjuk, kevés sikerrel. A Keletiek méltóságáról szóló enciklikája egy olyan út kezdőpontját jelzi, melyen a 20. század pápai elindultak a keresztény kelet iránti őszinte odaadásukban.

Felhasznált irodalom

CERETI, Giovanni: *Ecumenismo. Corso di metodologia ecumenica*. Roma 1986.

COCO, Giovanni: *Canoni e Concili: L'idea e lo Sviluppo della Prima Codificazione Orientale tra il Vaticano I e il Vaticano II*, in *Iura Orientalia* IX (2013), 14-59.

COMMISSION MIXTE INTERNATIONALE DE DIALOGUE THÉOLOGIQUE ENTRE L'ÉGLISE CATHOLIQUE ROMAINE ET L'ÉGLISE ORTHODOXE: *L'uniatisme, méthode d'union du passé, et la recherche actuelle de la pleine communion*, Balamand (Libanon) 23. VI. 1993, in *Service d'Information* 27/83 (1993/11), 100–103.

CROCE, Giuseppe M.: *La Badia greca di Grottaferrata e la rivista "Roma e l'Oriente": Cattolicesimo e ortodossia fra unionismo ed ecumenismo (1799-1923)*, 2 vols. Città di Vaticano 1990.

¹⁷⁶ Vö. FOUILLOUX, Etienne, *Les catholiques et l'unité chrétienne du XIXe au XXe siècle. Itinéraires européens d'expression française*. Paris 1982. 50.

¹⁷⁷ HAJJAR, Les chrétiens uniates, 317.; Croce, i.m. II, 227–229.

¹⁷⁸ RIGOTTI et al., uo. In un'enciclica sinodale quest'ultimo non mancherà di stigmatizzare quelli che definiva “astuti emissari che si fanno passare per Apostoli di Cristo, inviando in Oriente dei chierici con abiti e velo dei ministri ortodossi, dandosi ad ogni sorta di furbizie e manovre per realizzare i propri intenti di proselitismo”. A Roma, però, l'anziano Pontefice ed il suo entourage non ravvisarono nell'enciclica di Antimo VII che uno scritto “audace” e “insolente”.

¹⁷⁹ COMMISSION MIXTE INTERNATIONALE DE DIALOGUE THÉOLOGIQUE ENTRE L'ÉGLISE CATHOLIQUE ROMAINE ET L'ÉGLISE ORTHODOXE, *L'uniatisme, méthode d'union du passé, et la recherche actuelle de la pleine communion*, Balamand (Libanon) 23. VI. 1993, in *Service d'Information* 27/83 (1993/11), 100–103.

¹⁸⁰ XIII. LEÓ, *Orientalium dignitas*, 30. XI. 1894: ASS 27 (1894-95), 257.

- DOYLE, Sean T.: *The Apostolic See and the Eastern Catholic Churches: from the Tridentine Era to the Present*. (Kanonika 29). Rome 2019.
- ESPOSITO, Rosario F.: *Leone XIII e l'Oriente cristiano. Studio storico-sistemático*, Roma 1961.
- FOUILLOUX, Etienne: *Les catholiques et l'unité chrétienne du XIXe au XXe siècle. Itinéraires européens d'expression française*. Paris 1982.
- HAJJAR, Joseph: *Le Christianisme en Orient. Études d'histoire contemporaine, 1684-1968*, Beyrouth 1971.
- : *Le Vatican, la France et le catholicisme oriental. Diplomatie et histoire de l'Église*, Paris 1979.
- : *Les chrétiens uniates du Proche-Orient*, Paris 1962.
- HEMMEN Ferenc: XIII. Leó élete. In *Csanád-egyházmegeyi zarándoklat Rómába 1892. évi április hó 5-11-én XIII.: Leo pápa 50 éves püspöki jubileuma alkalmából*. Temesvár 1893. 125-155.
- HOCÉDEZ, Edgar: *Histoire de la théologie au XIXe siècle*, III. Paris 1947.
- IX. PIUSZ: *Reversurus Acta Pii IX Pontificis Maximi*, 4/I, Roma [é.n.]. 304-317.
- KHOMYCH, Taras: *Eastern Catholic Churches and the Question of 'Uniatism': Problems of the Past, Challenges of the Present and Hopes for the Future*, in *Louvain Studies* 31 (2006), 214-237.
- KRAJCAR, Jan: *The Christian East and Popes from Leo XIII to Pius XII*, in *Seminarium* 27 (1975), 298-314.
- MALGERI, Francesco: s.v. Leone XIII, in *Enciclopedia dei Papi*, III (Roma 2000), 575-593.
- MALOOOF, Allen: The Popes and the Eastern Rites, in *The American Ecclesiastical Review*, 1963, 252-258.
- MARTIN, Victor: s.v. Pape - Rapports avec les églises orientales in *Dictionnaire de Théologie Catholique* XI.2 Paris 1932. 1928-1944.
- MARTINA, Giacomo: *Fermenti ecumenici del primo Novecento: la badia greca di Grottaferrata*. In *La civiltà cattolica* 142 (1991), 494-497.
- MAYEUR, Jean-Marie: s.v. Leo XIII, Pope in *New Catholic Encyclopedia* Vol. 8². Washington DC 2003. 490-493.
- NICHOLS, Aiden: *Rome and the Eastern Churches: A Study in Schism*. San Francisco 2010². 311-355.
- OROSZ Atanáz (szerk.): *Orientalium Dignitas. A XIII. Leó pápa által kiadott "Keletiek méltósága" kezdetű apostoli levél centenáriuma alkalmából tartott szimpozion anyaga. 1994. november 2-4*. Nyíregyháza 1995.
- OROSZ László: *Unionizmus vagy ökumenizmus?* in *Vigilia* 1994/10, 749-753.
- POGGI, Vincenzo: s.v. Leone XIII in *Dizionario Enciclopedico dell'Oriente Cristiano*. Roma, 2000. 428-429.
- RIGOTTI, Gianpaolo; ROBERSON, Ronald G.; POGGI, Vincenzo; TAFT, Robert; VAN PARYS, Michel: **ORIENTE CATTOLICO**. Congregazione per le Chiese Orientali & Valore Italiano Editore. Roma 2017.
- SANZ, González Mariano; ARNANZ, Juan Cruz: *El "afecto oriental" de los Papas, de León XIII a Juan Pablo II. Roma y las Iglesias del Oriente cristiano*. Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid 2000, 5-108.
- SZABÓ Péter: A keleti kodifikáció története (I.) A kezdetektől a II. Vatikáni Zsinatig. *Athanasiana* 12 (2001), 95-114.

SZÁNTAY-SZÉMÁN István: *XIII. Leó pápa uniós szózata és a Kelet*, in Keleti Egyház 1937. július IV. évf. 7. (37.) szám, 161-167.

VRIES, Wilhelm de: *Ortodossia e cattolicesimo*. Brescia 1983.

———: *Rom und die Patriarchate des Ostens*. Freiburg/München 1963.

XIII. LEÓ: *Christi Domini* ASS 28 (1895-1896), 257-260.

———: *Grande munus*. Acta Leonis XIII, vol. II, Romae 1882, 125-137.

———: *In suprema*. Acta Leonis XIII, vol. I, 277-285.

———: *Orientalium dignitas*, 30. XI. 1894: ASS 27 (1894-95), 257-264.

———: *Praeclara gratulationis* ASS 26 (1893-94), 705-717.

———: *Satis cognitum*, June 29, 1896: ASS 28 (1895-1896) 708-739.

———: *Sodalium Benedictinorum Ordinem* ASS 30 (1897-1898), 362-364.

ZIMÁNYI Ágnes: *XIII. Leó pápa (1878-1903) működésének néhány magyar vonatkozása*, in Teológia. Hittudományi Folyóirat, 2020. 1-2. szám, 110-125.

VENDÉG- TANULMÁNYOK

Karácsony liturgikus emlékezete a „ma” fényében

Iván Gábor

A szerző: görögkatolikus pap.

A tanulmány megjelenését ajánlotta: Dr. Ivancsó István PhD, a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszékének tanszékvezetője.

Bevezetés

Az ember időben él, és ennek az időbeliségnek a kifejezésére különféle helyeken más-más lehetőségeket használ ki. Az idő megtapasztalásával önmagára reflektál, saját öregedése és elmúlása arra készíti, hogy számításba vegye a világ államadósságát, és olyan boldogság után vágyakozzon, amit nem vehet el a vég, nem semmisíthet meg az idő.

Krisztus örömhíre által bizonyossá vált, hogy az embernek az a vágya, hogy kikerüljön az idő szorításából, igenis lehetséges. Bizonyos szempontból már itt a földön részese lehet az ember az örökkévalóságnak, és ez imádságainak megfogalmazásaiban is megismerhető jut. Helytől és kortól függetlenül az emberi nyelv lehetőséget teremt arra, hogy az idő múlását vagy a múlás hiányát kifejezzük vele. A volt-van-lesz összefüggései világosan megmutatják, hogy egy esemény milyen idősíkon megy végbe. Amikor liturgikus szövegek olvasására kerül sor, érdekes dolog történik. A szövegeink az igeidők használatának egy specifikus módja segítségével jelenvalóvá teszik az évszázadokkal, sőt, évezredekkel ezelőtt végbement eseményeket, és az embert ebbe az új jelenbe helyezi bele, imádságai közben.

Ennek egyik legszembevetőbb formája az anamnézis, ami elsődlegesen a Szent Liturgiához köthető, Jézus Krisztus egyszeri áldozatába való bekapcsolódás értelmében.

A másik, és egyben e dolgozat által taglalt formája, a „ma” szó használata szertartási szövegeink változó részeiben, melynek hatásai hozzásegítik az embert a liturgikus idő másságának megértéséhez. Szertartásaink szövegei előszeretettel használják e szót az események jelenbe hozatalára, pontosabban a fizikai időből való kivételére. Mindazok az események, amelyek évszázadokkal, sőt, a próféciák beteljesülését tekintve évezredekkel ezelőtt történtek, a szent szövegekben a jelen ünneplésbe kapcsolódnak bele. E dolgozat a Karácsonyt és annak ünnepkörét veszi górcső alá a fenti szó használatának módját kutatva.

Bibliai kitérő: Szent Pál apostol eszkatológiája és időértelmezése

Szent Pál apostol valószínűleg Kr. u. 50-52-ben kezdte írni első leveleit Tesszalonikibe¹⁸¹. A Tesszalonikiekhez írt levél, melynek egy idevágó részletét¹⁸² leginkább temetési szertartásainkon szoktuk felolvasni, Krisztus második eljövételéről szól. Ennek a szakasznak az elsődleges üzenete, hogy a Mennyek országa az Úrral való együttlétet jelenti. Az a hívő, aki életét az Úr jelenlétében tölti, annak számára már elérkezett a Mennyek országa¹⁸³. Ennek a együttlétnek a liturgikus megvalósulását taglalja az első korintusi levél. Ebben azt látjuk, hogy Pál apostol a levelében kétszer is megismétli a jézusi formulát az

¹⁸¹Vö. „Pál”, in DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.), *Magyar Katolikus Lexikon*, Budapest 1993, 10. köt., Oltal–Pneu, 435.

¹⁸²Vö. 1Tessz 4,13-17

¹⁸³Vö. SCHREINER DÉNES, *A mítosz filozófiája*, Budapest 2017, 102.

eucharisziával kapcsolatban: „ezt cselekedjétek az én emlékezetemre!”¹⁸⁴ Ez a megemlékezés pedig, több, mint pusztán nosztalgizálás, liturgikus értelemben az korábbi esemény jelenvalóvá tétele. Az eucharisztikus megemlékezés résztvevői számára összekapcsolódik a múlt, a jelen és a jövő. Erről beszél Dr. Kocsis Imre a Nemzetköz Eucharisztikus Konferencia egyik előadásában¹⁸⁵, melynek anyaga 2021-ben nyomtatásban is megjelent¹⁸⁶.

A következő tesszalónikiekhez írt levélben ugyanennek az eljövételnek a másik oldalát világítja meg, amikor figyelmezteti¹⁸⁷ a híveket arra, hogy még a közeli parúzia várása közben¹⁸⁸ sem feledkezhet meg az ember a mindennapi kötelességeiről.¹⁸⁹ Isten országa tehát már eljött, de amíg teljességében meg nem valósul, addig az embernek továbbra is munkálkodnia kell, betöltenie keresztény élethivatását.

Ugyanezt a kérdést a Filippi levélben is boncolgatja, de nem az eljövendő Krisztus, hanem saját földi elmúlása felől. Ott, már az akár halálos ítéletére is váró fogolyként fogalmazza meg saját jövőjével kapcsolatos gondolatait. „Ez az én várakozásom és reménységem, hogy semmiben sem szegényülök meg, ellenkezőleg, teljes a bizalmam, hogy mint mindig, úgy most is megdicsőül Krisztus az én testemben, akár élet, akár halál által. Mert számomra az élet Krisztus, a halál pedig nyereség.”¹⁹⁰ A Krisztusban szabad embert nem tartja vissza a halál fenyegetése, hanem teljesen szabadon állhat rendelkezésére Istennek.

Mind a két hely ugyanazt az üzenetet jeleníti meg Szent Pál részéről: A krisztusi jelenben élő ember számára a Mennyek országa és a földi élet egyszerre van jelen. Krisztussal egyrészt már megvalósult a Mennyek országa, másrészt pedig az az idő, amit az embernek a földön kell eltöltenie, a mennyei dicsőség megelőlegezéseként is felfogható.

Liturgikus szempontból mindenképpen meg kell említeni a Zsidókhoz írt levelet. Ennek több pontja is támaszt abban a tekintetben, miképp vélekedett Szent Pál apostol az jelen és a jövő kapcsolatáról. A levél harmadik fejezetében két helyen is találunk a mára vonatkozó idézetet. A szinte egymás után következő versekben a 95. Zsoltár 8. versét¹⁹¹ idézi fel a szerző, ami már az Ószövetségben idézi a szírhíránkban majd olyan ismerősen visszaköszönő „ma” motívumát. Az a „ma”, ami a zsoltárversben elhangzik, azt Szent Pál az üdvösséggel kapcsolatban értelmezi. Ahogyan a zsidóknak is szólt a figyelmeztetés az Ószövetségben, úgy ez a jelenben meglévő felszólítás a ma emberének is szól, mert a Krisztustól való elszakadás magával hozza a Mennyek Országából való kiesést is.¹⁹² Ezt az összeköttetést még jobban megerősíti a 15. versben elhangzó ismétlés, ami a zsoltár 8. versének parafrázisa.

A Zsid 4,7-ben újra ezt az előző fejezet versei tbezi elő, ezúttal a nyugalom napjával kapcsolatban. Ez a nyugalom napja nemcsak a szombatot, hanem magát az üdvösséget is jelenti. Az újra felidézett ma pedig azt a napot, azt az új lehetőséget jelképezi, amikor az

¹⁸⁴1Kor 11,24-27

¹⁸⁵Vö. KOC SIS IMRE, *Az Eucharisztia Szent Pál és az ApCsel tanításában*, in: [Online] 00,48,51-00,50,15 Elérhetőség: <<https://youtu.be/1F6zuXDjPhc?t=2929>> [2021.05.17.].

¹⁸⁶KOC SIS IMRE, „Az Eucharisztia Szent Pál és az ApCsel tanításában”, in PUSKÁS ATTILA – LAURINYEZ MIHÁLY (szerk.), *Élet az élet kenyeréből – Az Eucharisztia teológiája*, Budapest, 2021.

¹⁸⁷Vö. VANYÓ LÁSZLÓ (szerk.), *Bevezetés az Ókeresztény kor dogmatörténetébe*, (Ókeresztény Írók 20.), Budapest 2009, 238.

¹⁸⁸Szent Pál bírálja a közeli eljövétel gondolatát. A Rómaiakhoz írt levélben beszél arról, hogy a természet még „sóvárog” ez eljövendő iránt. Vö. Róm 8,9.

¹⁸⁹Vö. 2Tessz 3,11

¹⁹⁰Fil 1,20-21

¹⁹¹„Ma, ha szavát meghalljátok: »Ne keményítsétek meg szíveteket, Mint Meribánál s Massa napján a pusztában, hol atyáitok megkísértettek engem: próbára tettek, bár látták műveimet.”

¹⁹²Ezt a Zsid 3,11 konkrétan fel is eleveníti.

embernek lehetősége nyílik a mennyországba jutásra. A „ma” döntései, egyrészt összeköttetésben vannak az Ószövetséggel, másrészt a jövő felé mutatnak. Összekapcsolódik a múlt-jelen-jövő, mintha a „ma” az örökkévalóságot jelző szó lenne.

Ennek az időtlenségnek a kifejezését találjuk egy kissé tovább, az 5. fejezetben. Az 5-7. versekben ismét a zsoltárokat halljuk vissza: „»Fiam vagy te, ma nemzetelek téged«”¹⁹³, és »Te pap vagy mindörökké Melkizedek rendje szerint«”¹⁹⁴. A ma it nem egy konkrét földi időszakot, hanem az örökkévalóság egy eseményét jeleníti meg. Ugyanezt az időn túliságot vehetjük ki Szent Pál szavaiból a levél utolsó fejezetében. A Zsid 13,8-ban arról ír, hogy „Jézus Krisztus ugyanaz tegnap, és ma, és mindörökké.” Ezzel nem csupán Krisztus istenségét és örökkévalóságát jelenti ki, hanem egy mondattal arra is utal, hogy az ember boldogsága is ennek a Jézusnak a közelében van, hiszen nem a földön van a „maradandó városunk”¹⁹⁵, és hogy „Általa mutassuk be tehát Istennek mindenkor a dicséret áldozatát, azaz ajkunk gyümölcset, amely az ő nevéet magasztalja.”¹⁹⁶ Ebben az értelemben és ebben az összefüggésben érdemes megvizsgálni liturgikus szövegeinket, melyekben szintén felfedezhetünk hasonló jelentést, az időszakok összekapcsolására és azok jelenbe hozatalára.

2. Karácsony

Világi gondolkodás szerint az év legfontosabb ünnepe, de liturgikusan tekintve sem sokkal marad el a Húsvétól, a kettő összekapcsolódik. Keresztény ünnepeink legfontosabb csoportja Jézus Krisztussal kapcsolatos. Megünnepeljük az életéhez, halálához és feltámadásához kapcsolódó eseményeket. Ha egészében szeretnénk átlátni a Krisztus ünnepek jelentőségét, akkor a Karácsony–Húsvét vonalon haladva azt még ki kell egészítenünk a Mária-ünnepek egy részével, hiszen a születés misztériumához hozzákapcsolódik már az Örömhírvétel ünnepe is. Erre sor is kerül a dolgozat megfelelő részében. Itt azonban a Karácsony, majd az ünnepkör tárgyalása után azünnep mondanivalójával szorosan összekapcsolódó Vízkereszt ünnepének liturgikus szövegei kerülnek górcső alá.

2.1 Karácsony a Szentírásban, szertartásainkon keresztül

Krisztus születésének eseményét csak két evangélista, Máté és Lukács írják le. Mind Márk, mind János a Jordánál történő eseményektől indítja Jézusról szóló leírását.¹⁹⁷

Mátétól származnak azokra a szentírási helyekre való utalások, amelyek egyrészt a próféciaik beteljesedését említik, másrészt pedig konkrét eseményekre emlékeztetnek az ünnepel kapcsolatban. Ilyen a napkeleti bölcsek látogatása, az angyalok említése, vagy éppen Ádám és Jézus Krisztus összekapcsolása.

¹⁹³Zsolt 2,7

¹⁹⁴Zsolt 110,4

¹⁹⁵Vö. Zsid 13,14.

¹⁹⁶Zsid 13,15

¹⁹⁷Kivéve Jánosnál, ahol a prológusban említi az Igét, de más módon, mint a történeti Krisztust.

A napkeleti bölcsekkel december 26-án,¹⁹⁸ illetve Karácsony utáni vasárnapon¹⁹⁹ találkozunk, az angyalokkal pedig már az előünneptől kezdve²⁰⁰ az ünnep végéig²⁰¹ is. Ádám és Jézus kapcsolata elsősorban a megváltás művén keresztül mutatkozik meg, amikor is „Ádám ítéletének ősi bilincse feloldatott”,²⁰² vagy „Ma megszüli a Szűz a mindenség teremtményét, s a barlang Édenkertté válik...”.²⁰³

A próféciák teljeseését, és jelenvalóvá tételét a következőképpen valósítják meg ünnepi szertartásaink szövegei:

Már az előünnep szertartásaiban találkozunk prófétai jövendölés megvalósulásával. Az első imaóra második sztihirája²⁰⁴ utal Mikeás próféta jövendölésére,²⁰⁵ ami Betlehem földjét magasztalja. December 25. lítai sztihiráiban ezt olvassuk: „Az ég és a föld ma a próféta szava szerint örvendezzen!”²⁰⁶ Ahogy tovább olvassuk a sztihirát, kiderül az is, hogy Izajás prófétának arra a jövendölésére utal, ami sötétségben ülő nép nagy világosságáról szól.²⁰⁷ Indirekt módon jelenik meg az egész emberiség megváltására való utalás mint jövendölés beteljesülése a vecsernye előverses sztihirái közül a másodikban, ahol ezt énekeljük: „Ma megszüli a Szűz a mindenség teremtményét, s a barlang Édenkertté válik...”.²⁰⁸ Az előtte lévőben pedig Izajás jövendölésének teljesülését látjuk: „Nagy és dicső csoda történik ma, a Szűz kisdedet szül, és méhe sérülés nélkül marad...”.²⁰⁹ A Máté evangéliumában szereplő további jövendölések is szerepet kapnak szertartásainkban.²¹⁰

2.2 Karácsonyi liturgikus szövegeink

Karácsony ünnepével kapcsolatban már az előkészület ideje alatt találkozunk olyan szövegrészekkel, amelyek jelen időben beszélnek az eljövendő ünnepről. Igaz, többnyire inkább csak a felszólító módú mondatok által lehet felfedezni a mára való utalást. Mégis, a

¹⁹⁸Az utrenye dicséreti sztihiráinak dicsőségre szóló részében találkozunk a következővel: „Ma az isteni természet a Szűz jóvoltából az emberekkel összefonódik... Ma a csillag a bölcseket a Megváltó imáadására vezérli...”. Ez utalás Mt 2,1–12-re (ROHÁLY FERENC, (ford.), *Ménea II.*, (2. köt., November és december hónapokra), Nyíregyháza 1998, 624.).

¹⁹⁹Pl. az utrenyében elhangzó kánonban: „Ma a pásztorok Istennek vallják s a testnélküliekkel együtt fényesen szent énekkel köszöntik, a bölcsek pedig megajándékozzák azt, aki testben gyermekké lett” (*Ménea II.*, 630.).

²⁰⁰Az előünnepi konták így hangzik: „Ma a Szűz egy barlangba érkezik, hogy az örök ígét kifejezhetetlen módon megszüljje. Vigadozz, mindenség, hallván az örömhírt, és dicsőítsd az angyalokkal és pásztorokkal együtt az újszülött kisdedet, az örökkévaló Istent!” (*Ménea II.*, 579.).

²⁰¹Pl. December 27-én elhangzik a 25-i Most és: „Ma az angyalok karai a mennyekben...”. Vö. *Ménea II.*, 639.

²⁰²Vö. *Ménea II.*, 608.

²⁰³Vö. *uo.*, 607.

²⁰⁴*uo.*, 586.

²⁰⁵Vö. Mik 5,2

²⁰⁶*Ménea II.*, 606.

²⁰⁷Vö. Iz 9,1

²⁰⁸*Ménea II.*, 607.

²⁰⁹Iz 7,14-et idézi a *Ménea* szövege. Vö. *Ménea II.*, 607.

²¹⁰Velünk az Isten, értsétek meg nemzetek! – Kivétel, mert az éjféli istentisztelet állandó része. Vö. Iz 8,10

Egyiptomból hívtam ki fiamat – Oz 11,1 – Karácsony utáni vasárnap hajnali szolgálatának V. ódájában. Vö. *Ménea II.*, 632.

Ráchel siratja fiait (Jer 11,35) – Azért kivétel, mert említi ugyan a *Ménea*, kifejezetten a „ma” szó használatát mellett, („Ma a kisdetek seregét...”. Vö. *Ménea II.*, 661.) de az Aprószentek saját ünnepén, december 29-én, ami már nem képezi az ezen dolgozat által vizsgált időszakot. Vö. *Ménea II.*, 658–666.

december 18-24 között ünnepelt szentatyák vecsernyei sztihirái között az előünnep sztihiráiként már megtaláljuk a következőket: „Az édenben való részesülés dicsőségével részesedik ma örvendezve Ádám”.²¹¹ Ugyanennek a vecsernyének a 3. sztihirájában Ádám után Dániel prófétát is a jelenbe hozza énekünk: „Azért örvend ma az isteni ihletségű Dániel is, hiszen a hegyből ki nem vágott szikla megjelent...”.²¹²

Az előverses sztihirák még mellőzik ugyan a ma emlegetését, de az énekeket lezáró Dicsőség. Most és-ben a felszólítások mellett már a mai ünnepet dicsőíti az ének: „Készítsd fel magadat, barlang... Hisz ma jelenik meg a Szűzanyától, kihez Anyja is, mint szolgálója simul és imádja és a karjain pihenőt így szólítja: Hogy is szállhattál le hozzám, hogy is sarjadzhattál ki tőlem, én Megváltóm és én Istenem?”²¹³

Ezzel a vecsernyében véget is ér a mára való utalás. A további szertartások közül egyedül az utrenyében találkozunk a mára, mint az ünnep jelenvalóságára való utalással, amikor a reggeli istentisztelet kontákjában e szövegét olvassuk: „Ma a Szűz egy barlangba érkezik, hogy az örök Igét kifejezhetetlen módon megszülje”.²¹⁴ A Liturgia tropárja és kontákja jelen időben beszél ugyan az ünnep fényéről és jelenvalóságáról, de a ma szó használatát mellőzi.

2.1.1 December 24.

Áttérve a Szenteste szertartásaira, legelőször a Kis esti zsolozsmában találunk olyan szövegrészt, amely megfelel a kritériumnak. Nevezetesen az előünnep kontákja az, ahol az első említést olvashatjuk az ünnep e napon történő magvalósulásáról. A konták VI. ódájának irmoszában ugyanis ezt olvassuk: „Ma a szűz a barlangba megy, hogy a test törvényeitől eltérő módon megszüljön téged, s testileg jászolba fektessen, mint csecsemőt”.²¹⁵

Az előünnepi kontákban, ami már ennél a szertartásnál is megjelenik,²¹⁶ szinte ugyanez az üzenet szólal meg: „Ma a Szűz egy barlangba érkezik, hogy az örök igét kifejezhetetlen módon megszülje. Vigadozz, mindenség, hallván az örömhírt, és dicsőítsd az angyalokkal és pásztorokkal együtt az újszülött kiseddet, az örökkévaló Istent!”

Egyik legnagyobb ünnepünk lévén, imaóráinkban is külön szerep jut annak, hogy az ünneplés idejét énekeink ennek a kornak a liturgikus résztvevőjével is egybekösse. Az I. imaóra, harmadik hangú sztihirája a jövendölés teljesülését helyezi a mába, e szavakkal: „Ma titokzatosan teljesedésbe megy a prófétai jövendölés, mely ezt mondja: és te Betlehem, Júda földje, nem vagy legkisebb Júda főbbjei között, mert belőled származik testileg a nemzetek vezére, Krisztus Isten...”.²¹⁷

A négy imaóra további egységeiben, mintha nyoma veszne ennek a fajta jelenvalóvá tételi rendnek, mert a legközelebbi olyan szövegrészt, ahol az ünnepet konkrétan a mába hozza a szent szerző, a IX. imaóra szövegei között találjuk. De talán annál hangsúlyosabb is az

²¹¹Dicsérvétek az Urat! görögyszertartású katolikus énekeskönyv: vasár és ünnepnap szent szolgálatok és énekei, Budapest 1994, 593.

²¹²uo., 594.

²¹³Vö. „December 24. előestéjén”, in [Online], Elérhetőség: <<https://hd.gorogkatolikus.hu/A-zsolozsma-az-egyhaz-imadsaga---2020-december-21-31-2020-december-20>> [2021.05.10.].

²¹⁴Vö. „December 24. utrenye 2”, in [Online], Elérhetőség: <<https://hd.gorogkatolikus.hu/A-zsolozsma-az-egyhaz-imadsaga---2020-december-21-31-2020-december-20>> [2021.05.10.].

²¹⁵Dicsérvétek az Urat!, 572.

²¹⁶Dicsérvétek az Urat!, 579, 588.

²¹⁷uo., 604.

üzenet, mert a Dicsőség. Most és-re énekelt szöveg háromszor is megismétli a következőket: „Ma születik a Szűztől a minden teremtményt fenntartó Isten”.²¹⁸

2.1.2 December 25.

Karácsony ünnepének első szertartása az előesti nagy alkonyati zsolozsma Szent Bazil Liturgiával. Ebben a szertartásban szinte minden szöveg múltidőben beszél Karácsony ünnepéről. Az egyetlen, ami a mára utal benne, az a szertartás végén megszólaló konták, „Ma a Szűz a legfelsőbb lényt szüli” – de ez már előreugrik a Karácsony tropáráig.²¹⁹

A Szenteste további szertartása a lítiával összekötött Nagy esti zsolozsma. E szertartásnak a lítiái sztihirái érdekesek számunkra, hiszen több helyen is a mába helyezik az ünnepelés idejét. Rögtön az első sztihirában ezt olvassuk: „Ma az Isten a földre jött, és az ember fölszállott az égbe. Ma az emberekért testben látható ki természetére nézve láthatatlan”.²²⁰ A Méneában első sztihiraként ilyen szöveget találunk: „Az ég és a föld ma a próféta szava szerint örvendezzen!” Továbbá a második sztihirában: „Krisztus születésével ma az ég és a föld összeköttetésbe léptek. Ma az Isten a földön megjelent, és az ember a mennybe fölemelkedett. Ma az emberért láthatóvá lett, aki isteni természete szerint láthatatlan...”.²²¹ Az ünnepi öröm a továbbiakban is jelenszerűen fejeződik ki, amikor a Most és-ben ezt olvassuk: „Ma vigadnak az angyalok a mennyekben és az emberek örvendeznek, lelkesül ma minden teremtmény a Betlehemben született Üdvözítőért, mert a bálványozás csalárdsága megszűnt, és Krisztus uralkodik mindörökké”.²²²

Ahogy áttérünk az előverses sztihirákra, még mindig ugyanazon téma körül mozgunk, a gyermek születésénél az a szűzi szülés igazságánál. Az első sztihira Germánosz pátriárkától a következő részletet tartalmazza: „Nagy és dicső csoda történik ma, a Szűz kisedet szül, és méhe sérülés nélkül marad...”.²²³ Ugyanez az üzenet folytatódik költői formában a második sztihirában, és kifejezi a születés hatását a betlehemi Gyermekek közvetlen környezetére: „Ma megszüli a Szűz a mindenség teremtőjét, s a barlang Édenkertté válik...”.²²⁴

Az örvendezés az ünnep fénye fölött a sztihirák Dicsőségében emelkedik magasra, mert itt már nemcsak a közvetlen következményt találjuk, hanem a születés egész emberiségre gyakorolt hatását is észrevesszük: „Örvendj, Jeruzsálem, és ünnepeljének mindnyájan, akik Siont szeretik, mert ma Ádám ítéletének ősi bilincse feloldatott...”.²²⁵ (Énekeskönyvünk fordítása szerint „Örvendj Jeruzsálem és ünnepeljétek mindnyájan, kik Sziont szeretitek, mert ma Ádám elkárhozása föloldatott...”).²²⁶

A hajnali szolgálat ezt a dicsóítést viszi tovább, amikor a zsoldárok után az első kathizmálionban e sor tárul elénk: „...Dicsőség a magasságban Istennek, ki ma Júdeának Betlehemében az Istenszülő Szűztől egy barlangban született!”²²⁷ Az utrenye további részében, miután elhangzott az 50. zsoldár, tovább visszhangzik az ünnep öröme, hiszen mindhárom énekversben benne találhatjuk az ünnepet a mával összekötő tartalom: A Dicsőségre énekelt

²¹⁸uo., 611.

²¹⁹uo., 628.

²²⁰uo., 618.

²²¹Ménea II., 606.

²²²Dicséjétek az Urat! 619.

²²³Ménea II., 607. (Dicséjétek az Urat!, 619.)

²²⁴uo. (Dicséjétek az Urat!, 619.)

²²⁵uo., 608.

²²⁶Dicséjétek az Urat!, 620.

²²⁷Ménea II., 608 (Dicséjétek az Urat!, 623.)

versben ezt olvassuk: „Ma mindenek betelnek örömmel, Krisztus a Szűztől született!”²²⁸ Valamint a Most és-ben is nagyon hasonlót találunk: „Ma mindenek betelnek örömmel, Krisztus Betlehemben született”.²²⁹ Végül pedig a „Könyörülj rajtam” kezdetű előversre ez a dicsőítés szólal meg: Dicsőség a Magasságban Istennek! – zengedezik ma Betlehemben az angyalok, ki békességet szerzet a világnak”.²³⁰ A Ménea pedig ekképp emlékezik meg róla: „...Ma fogadja Betlehem az Atyával mindenkor együtt trónolót...”.²³¹

Az ünnepi konták²³² mellett, ami a Szent Liturgiából lehet a legismerősebb, érdemes odafigyelnünk az ünnepi kánonra is, hiszen annak irmoszai között olyan szöveget találunk, amely nemcsak a Karácsonyhoz kapcsolja a hívőt, hanem egyszerre köti hozzá a húsvéti megváltás ünnepét is, a következő módon: „Az elavult kinézésű, végtelenül kevélykedő, arcátlanul őrjöngő s a világot megörjítő bünt legyőzted, Mindenható, a te erőddel, s azokat, akiket hálójába kerített, ma önként megtestesülve megmented, Jótevő!”²³³

Ménea nevű énekeskönyvünk tartalmazza a jambusban írt kánon előverseit, melyek mindegyike a jelenhez köti ünneplésünket.

„Ma a Szűz egy barlangban az Uralkodót szüli.

Ma az Uralkodó mint kisded csecsemő, megszületik a Szűzanyától.

Ma a pásztorok meglátják az Üdvözítőt, pólyába takarva, jászolba fektetve.

Ma Urunkat darócba pólyálják, a megérinthatetlen Lényt, mint csecsemőt

Ma az egész teremtes örvendezve vigadozik, mert megszületett Krisztus a Szűz leányzótól”.²³⁴

Amint áttérünk a dicséreti sztíhírák szövegeire, azok tartalma megjeleníti ugyan az ünnep dicsőségét, de olyan formában, ami leginkább felszólítások által vonja be az embert az ünneplésbe. A liturgikus mához csak a Most és-re énekelt vers kapcsolja a ma szó említése által a hívőt, miközben kifejti a megtestesülés valóságának igazságát. „Ma Krisztus Betlehemben a Szűztől megszületik, ma a kezdetnélküli kezdetét veszi és az Ige megtestesül...”.²³⁵

Az ünnepi Szent Liturgia kontákja által emeli az embert a liturgikus ma légkörébe, amikor a kétezer évvel ezelőtt történeteket mai eseményekként fogja egybe. Olyan, mintha az események nemcsak, hogy 24 óra alatt, de egyenesen, szinte egyszerre történnének. A születés, istálló, angyalok, bölcsek és pásztorok egy ikonná állnának össze. „Ma a Szűz a legfelsőbb Lényt szüli, és a föld a Befogadhatatlannak istállót ajánl fel; az angyalok a pásztorokkal dicsőítő éneket zengenek, a keleti bölcsek pedig a csillagtól vezéreltetve közelednek, mert értettünk született a kisded csecsemő, az örökkévaló Isten”.²³⁶

2.1.3 December 26.

A Szent Liturgiát követő vecsernye már december 26-nak szól, ami Mária istenanyaságának ünnepe. De tematikájában az új nap még Karácsony első napjának üzenetét hordozza. Ahogy elkezdődik a sztíhírák sora, továbbra is az örvendezés marad a középpontban, de inkább a visszaemlékezés nézőpontjából arról, ami történt, valamint az

²²⁸uo., 609. (*Dicsérvétek az Urat!*, 623.)

²²⁹*Dicsérvétek az Urat!*, 623.

²³⁰uo.

²³¹*Ménea II.*, 609.

²³²Ma a Szűz a legfelső Lényt szüli... – *Ménea II.*, 613; *Dicsérvétek az Urat!*, 628.

²³³*Ménea II.*, 614.

²³⁴uo., 615.

²³⁵uo., 617.

²³⁶*Dicsérvétek az Urat!*, 628.

énekek kifejezik azt a vágyat, hogy mi hívek is ajándékot adjunk a megszületett kisdednek.²³⁷ A DM. helyezi újra a mába az ünneplést, amikor Istent dicsőítve kijelenti: „Ma befogadja Betlehem az Atyával együtt trónolót; ma áhitattal dicsőítik az angyalok a született kisdedet”.²³⁸

Ahogy az Uram tehozzád után áttérünk az előverses sztihirákra, ott rögtön az első vers folytatja a jelenben való ünneplést, sőt, mintegy a viszonylag közeli jövőbe tekintve a természet megújulásáról beszél a megtestesülés által: „Ma dicsőséges titok készül, megújul a természet...”²³⁹

A reggeli istentiszteletben a dicséreti sztihirák Dicsőség. Most és-e emlékezik meg az ünnepről jelen idejű formában. A Dicsőségre énekelt vers ezt ezt írja: „Ma az isteni természet a Szűz jóvoltából az emberekkel összefonódik... Ma a csillag a bölcseket a Megváltó imáadására vezérli...”²⁴⁰ A Most és pedig megegyezik a december 25-én énekelten: „Ma Krisztus Betlehemben a Szűztől születik”.

2.1.4 Karácsony utáni vasárnap

Ahogy távolodunk az ünneptől, úgy kerül egyre ritkábban említésre, legalábbis a mával összefüggésben a Karácsony jelenvalóvá tétele. Karácsony utáni vasárnapon az előesti vecsernye már csak előverses sztihiráinak Most és-ében emlékezik meg ilyen módon az előző ünnepről, még egyszer visszahozva Krisztus megtestesülésének ünnepét a jelenbe. A hangsúlyt átveszi Dávid király és Jakab apostol ünneplése. De azért még ezt olvassuk a Most és-ben: „Ma az angyalok karai a mennyekben, örvendeznek és vigadoznak, ujjong ma minden teremtmény, a Betlehemben született Úr láttára...”²⁴¹

Az utrenyében két helyen látunk ilyen említést. A Ménea leírása szerint a másik kánon I. ódájának irmoszában megemlékezik a pásztorokról és bölcsekről: „Ma a pásztorok Istennek vallják s a testnélküliekkel együtt fényesen, szent énekkel köszöntik, a bölcsek pedig megajándékozzák azt, aki testben gyermekké lett”.²⁴² Az első hangú kathizma pedig már Józsefnek szól: „...Azért ma megünnepeljük a te legszentebb emlékedet...”²⁴³

Végül a konták beszél jelen időben a ma említésével személyekről, de témája szerint már távolodik Karácsonytól: „Az istenes Dávid ma örömmel telik el, József pedig Jákobbal együtt dicséretet zengedez...”²⁴⁴

2.1.5 Január 1. Jézus Krisztus körülmetélkedése és Nagy Szent Bazil főpap

Nagy Szent Bazil ünnepe ugyan a szentek csoportosításához kellene, hogy tartozzon, ám a Karácsony és Vízkereszt vonzása miatt mégis itt kap helyet.

Január 1. Jézus Krisztus körülmetélésének és Nagy Szent Bazil főpap ünnepe. Hasonlóan Szent István vértanú emléknapjához, itt is két ünnep kapcsolódik egybe a szövegek által. Igaz, a liturgikus mára való utalást kevés helyen találunk, de ezek szépen egybekapcsolják a kettős megemlékezést. A kánon ikoszában először Krisztus körülmetélését méltatjuk: „El nem hallgató szózatokkal dicsőítjük buzgón ma a Teremtő Krisztus nevenapját, s hittel tisztelvén, énekeljük neki karban együttesen: hiszen mindnyájunk Megváltójának nevét

²³⁷Vö. uo., 630.

²³⁸uo., 631.

²³⁹Ménea II., 622. (Dicsérjétek az Urat!, 631.)

²⁴⁰uo., 624.

²⁴¹uo., 629.

²⁴²uo., 630.

²⁴³uo., 631.

²⁴⁴uo., 633.

nyeri, mindnyájunkat megszabadít”.²⁴⁵ A Szent Liturgiában aztán megtörténik az összekapcsolás, a névnap ünnep mellett megjelenik Szent Bazil is mint a jeles nap másik szereplője. „Körülmetélést szenved a mindenek Ura és mint jószágos, az emberek bűneit elmetéli, üdvösséget ad ma a világnak és az alkotó Szentháromság főpapja és Krisztus tündöklő és istenes fölszenteltje Szent Bazil örvendezik a magasságban”.²⁴⁶ Innen tér át a liturgikus szöveg a következő nagy ünnepre, amikor a következő napnak szóló vecsernyében már a vízkereszt előünnepének témája jelenik meg. Ezzel lezárul a karácsonyi ünneplés, az liturgikus nézőpont már előre tekint, mert a szertartás harmadik előverses sztihirájában már ezt olvassuk: „Fényes volt ugyan az elmúlt ünnep, de dicsőségesebb a mai nap”.²⁴⁷ Ez a „mai” nap pedig már Krisztus megkeresztelkedéséhez kapcsolja a hívó ember szívét.

Befejezés

Az ember az időt annak múltékonyságában tapasztalja meg. A múlt egy hosszabb időszak, amire visszaemlékezhet, a jövőt pedig még nem élte át. A jelen az, amit meg tud ragadni, éppen emiatt alakult ki Európában olyan időszemlélet, ami csak a mának való élést részesíti előnyben, de nem abban az értelemben, hogy ne halasszuk a jótetteket holnapra, hanem abban, hogy ragadjuk meg a napot összes élvezetével együtt.

A liturgikus ma egészen másféle időszemléletre tanítja az embert. A szertartásaink szövegei által a jelenbe kerülnek olyan eseményeink, amelyek már jóval korábban lezajlottak, de jelenvalóságuk miatt mit sem veszítenek konkrét hasznosságukból és jelentőségükből, és ebből, mi hívek, mindennap erőt merítünk.

Felhasznált irodalom

- „December 24. utrenye 2”, in [Online], Elérhetőség: <<https://hd.gorogkatolikus.hu/A-zsOLOZSMA-AZ-EGYHAZ-IMADSAGA---2020-DECEMBER-21-31-2020-DECEMBER-20>> [2021.05.10.].
Dicsérvjétek az Urat!: görögyszertartású katolikus énekeskönyv: vasár és ünnepnap szent szolgálatok és énekei, Budapest 1994.
KOC SIS IMRE, „Az Eucharisztia Szent Pál és az ApCsel tanításában”, in Puskás Attila – Laurinyecz Mihály (szerk.), Élet az élet kenyereből – Az Eucharisztia teológiája, Budapest, 2021.
KOC SIS IMRE, Az Eucharisztia Szent Pál és az ApCsel tanításában, in: [Online] 00,48,51-00,50,15 Elérhetőség: <<https://youtu.be/1F6zuXDjPhc?t=2929>> [2021.05.17.].
Ó- és Újszövetségi Szentírás, Budapest 2007.
„Pál”, in Diós István – Viczián János (szerk.), Magyar Katolikus Lexikon, Budapest 1993, 10. köt., Oltal–Pneu.
ROHÁLY FERENC, (ford.), Ménea II., (2. köt., November és december hónapokra), Nyíregyháza 1998.
Schreiner Dénes, A mítosz filozófiája, Budapest 2017
VANYÓ LÁSZLÓ (szerk.), Bevezetés az Ókeresztény kor dogmatörténetébe, (Ókeresztény Írók 20.), Budapest 2009.

²⁴⁵Dicsérvjétek az Urat!, 656.

²⁴⁶uo., 663.

²⁴⁷uo., 666.

A Húsvét ünnepkörének liturgikus emlékezete a „ma” fényében

Iván Gábor

A szerző: görögkatolikus pap.

A tanulmány megjelenését ajánlotta: Dr. Ivancsó István PhD, a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszékének tanszékvezetője.

Bevezetés

Az embernek a világban töltött idejét alapvetően kétféle tapasztalat határozza meg. Az egyik az idő ciklikusan megélt valósága, ahogyan a szívverést, a légzést vagy a napok, hónapok váltakozását észleli, a másik tapasztalata pedig az idő előrehaladtával kapcsolatos, ahogyan az ember saját fejlődését vagy a világ előre haladását megélheti. Így tapasztalja meg az ember saját életútját születéstől a halálig²⁴⁸. Földi megközelítésben ebbe a kettős időszemléletbe tagozódnak bele azok a napok, amelyek különlegesnek számítanak az ember számára, hiszen olyan megjelölt napok ezek, amelyek valamilyen jelentős eseménynek az emléknapijai. Lehetséges akár úgy meghatározni ezeket a napokat, mint a hétköznapiak ellentéteit, hiszen a legtöbb esetben munkaszünettel járnak együtt. Az ember már évezredek óta megünnepelte az évszakok váltakozását, a földműveléssel vagy állattenyésztéssel kapcsolatos jeles eseményeket, ugyanúgy, mint a saját életével kapcsolatos fontos napokat.²⁴⁹ Ezek a ciklikus ünnepek a vallásos ember életében is helyet kaptak, és fejlődtek, segítettek az élet mindennapjait várakozással telivé tenni, és emlékezni azokra az eseményekre, amelyeknek fontos hatása volt az adott nép vagy kultúra fejlődésére. Így találkozunk az Ószövetségben a kivonulás emlékével vagy a Sátoros ünneppel. Ugyanakkor az ünnepek megtartásában igen fontos szerep jutott egy új tényezőnek is, az idő előre haladtával és annak végpontjával kapcsolatban.

Az Újszövetségben találkozunk az evangélisták és Szent Pál időértelmezésének újdonságával is. Az első századokban pedig Szent Ciprián arról beszél (igaz, a kenyérről kapcsolatban), hogy a „ma” szó „megjelöli azokat az időbeli határokat, amelyek között az embernek a kenyérről gondoskodni kell”.²⁵⁰ Órigenész viszont a korokat és más időintervallumokat az Ószövetségben megvizsgálva (vö. MTörv 16,16 és Lev 25,4-7) arra jut, hogy a „ma” jelentése nem más, mint a mindennapi ma, vagyis az embernek az idők végéig ható kérése (vö. XVII.15) a kenyérré mint szellemi táplálékra vonatkozóan, és ez még attól is független, hogy valaki a Máté vagy Lukács leírása szerinti szöveget vizsgálja (vö. XVII.17). Így, a mának az egész korszakra való kiterjesztése által kapcsolódik be az ember abba a teljességbe, ami az Isten által meghatározott idő.

Az ünnepekkel kapcsolatban is felvethetünk egy ilyen jellegű értelmezést: Minden alkalommal megünnepeljük az eseményeket. Nem csupán visszaemlékezünk, hanem ünneplésünkben jelenvalóvá is tesszük azt, hogy egyúttal a mennyben folyamatosan megvalósuló ünneplésnek is részesei lehessünk már itt a földön.

²⁴⁸Vö. BIERITZ, KARL-HEINRICH, *Das Kirchenjahr: Feste, Gedenk- und Feiertage in Geschichte und Gegenwart*, München 2005, 23–24.

²⁴⁹Vö. „ünnep” in DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.), *Magyar Katolikus Lexikon*, Budapest 2009, 14. köt., Titel–Vesz, 620.

²⁵⁰Vö. LEPAHIN, VALERIJ, *Ikon és ikonikusság*, Budapest 2010, 152.

Ezt az értelmezést azért érdemes elővonnunk liturgikus szövegeink kapcsán, mert elgondolása igen hasonló ahhoz, amit liturgikus énekeink is magukban hordanak. Ünnepeink szertartási szövegei nem egyszer emelnek bennünket is az ünnep jelenébe azáltal, hogy a „mába” hozzák az események sorát.

1. Bibliai alapok

A Messiás eljövételének ígéretét már az Ószövetség első lapjain megtaláljuk. A Teremtés könyvében²⁵¹ a bűnbeesés után mondja az Úristen a kígyónak: „Ellenségeskedést vetek közéd és az asszony közé, ivadékod és az ő ivadéka közé: Ő széttiporja fejedet, te pedig a sarkát mardosod”. (Sokáig Máriára értelmezték ezeket a sorokat, de a görög szöveg vizsgálata kimutatta, hogy a mardosás és a fej széttiprása az ivadék és a kígyó között valósul meg.²⁵²) Innen indul az üdvözítés útja, mely különböző állomásokon keresztül végül a Húsvét misztériumában teljeseedik be.

1.1 Az Ószövetségben

Az ószövetségi írásokban alapvetően három időszakra oszthatók a Messiással kapcsolatos információk megjelenései: a fenti protoevangéliumtól Dávidig, Dávidtól a babiloni fogságig, majd a fogság kezdetétől Malakiás prófétáig.²⁵³ A Messiásról szóló jövendölések elsősorban a prófétai könyvekben jelennek meg, de láthatunk kivételt is a zsoltárok és a fentebb említett Teremtés könyve által. A zsoltárokból megtudjuk, hogy Jézus Dávid házából származik majd,²⁵⁴ vagy hogy Isten Fia és uralkodó is lesz.²⁵⁵ Ugyanígy találunk utalásokat szenvedéseire is.²⁵⁶ A prófétai könyvekből kiderülnek ugyanezek,²⁵⁷ de továbbiak is ismeretessé válnak. Ezek leghíresebbjei az Emmánuel jövendölés (Iz 7,14) vagy Izajásnak Isten szenvedő szolgájáról²⁵⁸ szóló prófécija.

1.2 Az Újszövetségben

Az Ószövetség próféciai az Újszövetségben nyerik el értelmüket.²⁵⁹ Ennek alapján több evangélista²⁶⁰ és Szent Pál is visszaul az Ószövetség eseményeire vagy próféciaira,²⁶¹ amelyek Jézus Krisztusban teljesedtek be, születésétől egészen haláláig. Ezek, és még sok-sok más szentírási hely képezik alapját annak a felismerésnek, hogy Jézus Krisztus valóban a megígért Megváltó, az Isten Fia.

²⁵¹Ter 3,15

²⁵²SCHULTZ, JOHN, *Commentary to the Book of Genesis*, 2002, 25. [Online]. Elérhetőség: <http://www.bible-commentaries.com/source/johnschultz/BC_Genesis.pdf> [2020.03.26.].

²⁵³Vö. „messiási jövendölések”, in DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.), *Magyar Katolikus Lexikon*, Budapest 2003, 8. köt., Lone–Meszl, 987.

²⁵⁴„»Megesküdtem egyszer szentségemre: nem hazudom Dávidnak, örökké tart nemzetsége, és mint a nap, színem előtt a trónja, megmarad örökké, miként a hold, a hűséges égi tanú«” (Zsolt 89,36–38).

²⁵⁵Vö. Zsolt 2,2–7

²⁵⁶Pl. Zsolt 21,16; 21,17–18; 21,19; 68,22

²⁵⁷Pl. Iz 11,1–2; Iz 55,3–4; Jer 33,5; Zak 9,9–10; Iz 53,4–10;

²⁵⁸Vö. Iz 42,1–21; 49,1–13; 50,3–10; 52,13–53,22

²⁵⁹Vö. DV 16.

²⁶⁰Pl. Mt 1,21–22; Jn 19,36;

²⁶¹Vö. 1Kor 10,1–13

2. Az első századok teológiája

Az, hogy Jézus Krisztus az Isten Fia és Megváltó, az első keresztények számára alapigazságként szolgált, és arról, hogy miképpen lett emberré, pontosan hogyan váltotta meg a világot, kezdetben kevés szó esett. Ám a keresztények számának növekedtével és a pogány kultúra és filozófiával való találkozás kapcsán elkerülhetlenné vált ezeknek a kérdéseknek a vizsgálata. Az első négy század krisztológiai vitáinak legnagyobb alakjai között tartjuk számon egyházatyáinkat, akik kikövezték a Krisztusról szóló igaz tanítás útját. Antióchiai Szent Ignációl egészen a kappadókiai atyáig mindegyik atyának volt kisebb vagy nagyobb köze a teológia helyes irányba való fejlődéséhez²⁶²

A keresztény dogmatika fejlődésében igen nagy szerep jut a hellén kultúrával és a görög filozófiával való találkozásnak. Ennek a találkozásnak az egyik első pontját a görög oldalról a Platón és az Istenhez való felemelkedés motívuma jelentette.²⁶³ Ennek a felemelkedésnek a téves értelmezéséből származik a gnosztikus eretnokség, mellyel szemben Órigenész és Alexandriai Kelemen segítségével kialakul az alexandriai szentírás-értelmezés módszere.²⁶⁴

Az egyházatyák érdeklődését emellett már Órigenésztől kezdve teljes egészében a krisztológia foglalta le, másfelől a montanisták Krisztus helyett teljesen a Lélekre és a végidők bekövetkeztére vártak és figyeltek. Ők azt állították, hogy a Lélek kora már elközelgett. A két véglet között a helyes utat az egyházatyák találták meg, akik egyben püspökök is voltak.²⁶⁵

Az ariánus viták központi témája a krisztológia. A gnosztikus elképzelés szerint az Istentől kiáradó emanáció szükségszerűen alacsonyabb rendű kell, hogy legyen az őselvnlé, azaz tökéletlenséget (gonosztságot) kell, hogy magán hordozzon. Ezt csak úgy lehet kivédeni (ariánus elgondolás szerint), ha az a Jézus, akit a Logosszal azonosítunk és Istentől különbözőnek ismerünk az Írások alapján,²⁶⁶ teremtmény. Ez a Krisztus „minden teremtmény elsősülöttje”,²⁶⁷ akit Isten szabad és jó akaratából teremt meg, aki szabad akaratával megadja a teljesen jó és helyes teremtményi tiszteletet.²⁶⁸ Áriusz azt állította, hogy volt idő, amikor a Logosz nem létezett, az Atyjának megismerése folyamatos, időt vesz igénybe, tehát a Logosz teremtmény.²⁶⁹

Abban, hogy ebben a témában a náicei hit győzedelmeskedett, nagy szerep jutott Szent Atanáznak, aki a 362-es Alexandriai zsinaton jó döntéseket hozott,²⁷⁰ valamint Nagy

²⁶²Ebben a dolgozatban a későbbi egyházatyákat, mint Alexandriai Szent Cirill vagy Damaszkuszi Szent János, nem vizsgáljuk, habár utóbbi pl. himnuszköltésze jelentős.

²⁶³Vö. LAFONT, GHISLAIN, *A katolikus egyház teológiatörténete*, (A kútnál), Budapest 1998, 61.

²⁶⁴Vö. uo., 37.

²⁶⁵ZIZIOULAS, IÓANNÉS D., *The one and the many: studies on God, man, the church, and the world today*, Alhambra 2010, 76.

²⁶⁶Az ariánusok fő argumentumai: „Az Úr szerzett engem útjai elején, kezdetben, mielőtt bármit is alkotott” (Péld 8,22) és „Az Atya nagyobb nálamnál” (Jn 14,28).

²⁶⁷Kol 1,15

²⁶⁸Vö. LAFONT, GHISLAIN, *A katolikus egyház teológiatörténete*, 74.

²⁶⁹„ARIANISM”, in *New Catholic Encyclopedia*, 791.

²⁷⁰A náicei zsinat után alapvetően két csoporton keresztül érkezett a reakció, ami Atanáz életét megkeserítette: Kis ariánus-szimpatizáns csoport, akik a kiközösítéstől való félelem miatt aláírták ugyan a hitvallást, de később nem adták fel korábbi elgondolásukat. A másik csoport azoknak a püspököknek a csoportja volt, akik a monarchianizmus miatti félelmükben nem bíztak a „homouosios” kifejezésben. Ezt használta ki az első csoport, kinek vezetője Nikomédiai és cezáriai Euszébiosz voltak efezusi Menophantes mellett. Igyekeztek megszabadulni a náicei hit védelmezőitől, így 328-tól kezdve eltávolították, többek között Atanáz is, hogy helyére ariánus érzelmű püspököket állítsanak. 337-ben,

Szent Bazilnak és a kappadókiai atyáknak.²⁷¹ (362-ben az alexandriai zsinat Atanáz felfogása szerint ítéli el azokat, akik a Szentlelket nem ismerik el Istennek.²⁷²)

Szent Atanáz azáltal tisztázta a Logosz istenségének kérdését, hogy bevezette az „ouszia” fogalmát. Az „ouszia” Isten lényegét fejezi ki, más szóval szubsztancia. A világ Isten akaratóból nyeri létezését (boulészisz), nem pedig lényegéből. Jézus ezzel szemben Isten lényegéből részesül, ezért nem lehet teremtmény.

3. Liturgikus szövegek

A teológia eredményei rövid úton a keleti szertartások szövegeiben is megjelentek. A teológiai igazságok lecsapódásait látjuk ünnepi szertartásaink stihiráiban, tropárjaiban, kontákjaiban és kánonjaiban.

A legfontosabb Krisztus-esemény a feltámadás. Szent Pál alapján²⁷³ is ebben nyeri el értelmét a keresztény ember hite is. Húsvét ünnepének minden szertartása azt a legfőbb üzenetet közvetíti, hogy Jézus Krisztus feltámadt halottaiból, legyőzte a halált, és a sírban lévőeknek életet ajándékozott.²⁷⁴

3.1 Húsvét előtti ünneplés: Virágvasárnap

A virágvasárnap egy héttel megelőzi a feltámadás ünnepét, így sok szöveg már ekkor előrevetíti a jövőbeni események sorát. Virágvasárnap külön Krisztus-ünnepként szerepel, de Húsvéthoz való közelsége miatt ebben az összeállításban nézzük át szövegeit. Krisztus mint királyt köszöntjük, és a nagyheti események előtt a nagyböjt lemondásai után kitörő örömmel fogadja a hívők közössége is az Úr Jeruzsálembé való dicsőséges bevonulását.

Ennek az örömmel az első megnyilvánulása az előesti alkonyati istentisztelet Uram, tehozzád után énekelt stihirájában található. Ez ugyanaz a szöveg, amit majd az utrenyében is imádkozunk. Az ünneplés kezdetére, de egyben a keresztény élethivatásra is kitérve énekeljük: „Ma a Szentlélek kegyelme gyűjtött minket egybe”.²⁷⁵

A reggeli istentiszteleten visszatérünk az események gyakorlati megvalósulásának emlékeztetéhez, amikor a kathizmálion Jézus bevonulásáról énekel: „Mikor pedig az ifjak serege megérkezésséről értesült, pálmaágakkal kezükben ma összegyűltek, hozsannát kiáltván feléd...”²⁷⁶

A Sokirgalmú végigimádkozása után ismét olyan kathizmálion következik, ami ezt a történelmi szemléletet viszi tovább: „A kerubok királyi székere (sic!) és a vemhére miértettünk felülvén, és az önkéntes kinszenvedést elérvén, ma hallja a gyermekek örömköltésait:

Konstantin halála után a száműzött püspök visszatérhettek, de szakadás támadt Kelet és Nyugat között, mivel keleten antiniceiai hitet vallottak. Később ezek a keletiek győzedelmeskedtek, de csak ideiglenesen. Vö. „ARIANISM”, in *New Catholic Encyclopedia*, Volume I, A to Az, Washington, D.C 1981, 792-793.

²⁷¹„ARIANISM”, in *New Catholic Encyclopedia*, 792-793.

²⁷²Vö. HILBERATH, BERND JOCHEN, „Pneumatológia”, in SCHNEIDER, THEODOR (szerk.), *A dogmatika kézikönyve I.*, Budapest 1996, 626.

²⁷³„Ha pedig Krisztus nem támadt fel, akkor hiábavaló a mi igehirdetésünk, és hiábavaló a ti hitetek is” (1Kor 15,14).

²⁷⁴Vö. Húsvéti tropár szövege, *Dicsérvétek az Urat!: görögyszertartású katolikus énekeskönyv: vasár és ünnepnapok szolgálatok és énekei*, Budapest 1994, 382.

²⁷⁵*Dicsérvétek az Urat!*, 311.

²⁷⁶uo., 309.

Hozsánna...”²⁷⁷ Ugyanez a nézőpont látszik az 50. zsoltár után bolgár hangon énekelt dicsőségre szóló énekünkben, ami a múltidő használata után végre a jelenbe hozza az események sorát. „Ma vonul be Krisztus Bethániába, ülvén a vemhén és feloldozá a nemzetek régi és gonosz hallgatóságát”²⁷⁸

Ezt követően találkozunk azzal a sztíhírával, amelyet a vecsernyében is énekeltünk. „Ma a Szentlélek kegyelme gyűjtött minket egybe”²⁷⁹ Megtörtént tehát az összegyűjtés, innen már a mi feladatunk, hogy felvegyünk keresztünket, és Krisztusnak hozsannát énekeljünk, amint azt a sztíhira is hirdeti.

Külön érdekesség az ünnepi kánon VI. irmosza, amely már a nagypénteket és a feltámadást hozza előre a következő szöveg szerint: „Ma adatik új szövetség a világnak, hogy Isten vérével való meghintés által újjá szülessenek a népek”²⁸⁰ A szertartás, ezzel az utalással, látszólag meg is elégszik, hiszen a sem az utrenye későbbi szövegeiben, sem a Szent Liturgia énekeiben nem találunk olyan mondatokat, amelyek az ünneplést a liturgikus mához kapcsolják. Egyedül a következő napnak szóló alkonyati istentiszteletben találkozunk megfelelő résszel. Ez az egyetlen mondat az Uram, tehozzád utáni sztíhírak sorában a második versben található, és szinte zárásként a prófécia beteljesedését írja le: „Ma eljőve az üdvözítő Jeruzsálembé, hogy betöltse az Írást...”²⁸¹

3.2 Nagycsütörtök

A közelgő Húsvét szelleme már ott jár a korábbi napok szertartásaiban. Nagyhéten belül már nagycsütörtöktől kezdve találunk utalást a szertartási szövegekben Jézus Krisztus feltámadására, és egyben olyan szövegeket is olvashatunk, amelyek összekötik a nap eseményeit a liturgikus jelennel.

A vecsernyével együtt végzett Nagy Szent Bazil Liturgia egyik különlegessége, hogy Kerub-ének helyett a titkos vacsora témájának megfelelő szöveg kerül a szertartásba, saját dallammal. „A te titkos vacsorádnak részesévé fogadj ma engem, Isten Fia...”²⁸² – kéri a hívő a szertartásban való mélyebb részvétel lehetőségét. Majd a lábmosás szertartásának 4. sztíhírájában szintén jelenvalónak tűnik föl Jézus tanítványoknak végzett cselekedete: „Ma a megközelíthetetlen lény szolgálai munkát kezd...”²⁸³

A következő olyan szertartás, amely bevonja a Nagycsütörtök eseményeibe, a kinszenvedési evangéliumok felolvasása, ami már egyben átmegy a Nagypéntek liturgikus rendjébe. Ebben az utrenyei szertartásban először a második evangélium után találunk olyan szöveget, ami a mába hozza a történeteket. Az itt található antifónák közül több is megemlékezik Júdás árulásáról a 4. antifónában. „Júdás ma elhagyja a Mestert, és az ördöghöz szegődik”. „Júdás ma jámborságot színlel, és a kegyelemtől elszakad”²⁸⁴ Végül a DM. előtt Jézusra irányul a figyelem, aki talán velünk együtt, tanítványait az elpártolástól félti: „Ma az

²⁷⁷uo., 310.

²⁷⁸uo., 310–311.

²⁷⁹uo., 311.

²⁸⁰*Dicsérvételek az Urat!*, 312

²⁸¹uo., 318.

²⁸²uo., 329. (*Triód*, 672)

²⁸³ROHÁLY FERENC (ford.), *Nagyböjti énektár vagyis a három-ódás bűnbánati énekek könyve, amely a szent nagyböjten végzendő összes szent szolgálatot tartalmazza*, Nyíregyháza 1998, 673.

²⁸⁴*Triód*, 673.

égnek s földnek alkotója így szólt az ő tanítványaihoz: Elközelgett az idő, és elérkezett Júdás, az áruló, meg ne tagadjon engem senki közületek...”.²⁸⁵

A hatodik antifóna visszatér Júdához, akinek a virrasztása a szentté válás ellentéte: Júdás azért virraszt ma, hogy elárulja az Urat, a világ örökkévaló Üdvözítőjét, aki őt kenyérral a sokaságot jóllakatta. Ma a törvényszegő megtagadja Mesterét, és tanítvány létére eladja azt, ki mannával jóllakatta az embereket”.²⁸⁶ Ugyanezt az egyenlőtlen bánásmódot ismétli a következő vers: „Ma a zsidók keresztre szegeznek az Urat, ki egy vesszővel a tengert kettéosztotta, és előttük járt a pusztában. Ma lándzsával verik át annak oldalát, ki őmiattuk csapásokkal sújtotta Egyiptomot, és epével itatják azt, aki nekik eledelül mannáat hullatott”.²⁸⁷

A negyedik evangéliumi szakasz után következő 10. antifóna a történésekkel összhangban az éneklő az ítélszékkel, a hívőt is Jézus mellé helyezve, szemtanúként: „Aki világgosságra, mint köntösbe öltözött, ma meztelenül az ítélszék előtt áll”.²⁸⁸

A 11. antifónával eljutunk Jézus kereszthaláláig, lelki szemünkkel mi is őt szemléljük. „Ma a templom kárpítja a gonoszok megfeddésére kettéhasadt, a nap elrejtí sugaraival, látván az Uralkodót keresztre feszítve”.²⁸⁹

Az ötödik evangélium után felhangzó 11. antifóna még inkább megerősíti Krisztus kereszthalálát, hiszen a következő mondat háromszor is megismétlődik: „Ma a fára függesztetik az, ki a földet a vizekre függeszté;”²⁹⁰ Eközben a hívek meghajlásokkal fejezik ki áhítatukat.

A X. kinszenvedési evangélium olvasása előtti dicséreti sztihiák egyikében²⁹¹ elhangzik a következő: „Mefeszített és eltemetett és halottaidból feltámadt Urunk, dicsőséged néked!”²⁹² Ez a mondat már a jelenben látta a jövőt, és jelzi a feltámadást.

A XI. evangélium után már az előverses sztihiák következnek, és ennek harmadik versében az Istenszülő áll előttünk, akiben beteljesednek az agg Simeon szavai a szívet átjáró törökről: „Ma a Szeplőtelen Szűz keresztre feszítve látott téged, Ige, és anyai lelkét fájdalom járta át, amely szívében sebet ejtet”.²⁹³

3.3. Nagypéntek délelőtt

Nagypéntek imaórái kifejezik ugyanazt a szomorúságot, amit a kinszenvedési evangéliumok. Ugyanakkor új szöveggel csupán a VI. imaóra rendelkezik, legalábbis, ami az események jelenbe helyezését illeti. A sztihiák dicsőségre szóló énekverse összehívja az embereket, hogy lássák Pilátus árulását és Jézus keresztségét, előre vetítve a feltámadást. „Jertek, krisztus-hordozó népek, lássuk, miről tanácskozott Júdás, az áruló, a törvényszegő papokkal a mi Üdvözítőnk ellen! Ma halálra ítélték a halhatatlan Igét, és Pilátusnak átadva őt a Koponyák helyén keresztre feszítették és ezek elszenvedése közben az Üdvözítő így kiáltott: Atyám, bocsásd meg nekik ezt a bűnt, hogy megismerjék a nemzetek a halottak közül való

²⁸⁵uo.

²⁸⁶uo.

²⁸⁷uo.

²⁸⁸uo., 674.

²⁸⁹uo.

²⁹⁰uo., 678.

²⁹¹Konkrétan a dicsőségre szóló énekvers előtti sztihira végén.

²⁹²Triód,683.

²⁹³uo., 674.

feltámadásomat”.²⁹⁴ További mába kapcsoló szövegeket tartalmaz ugyan az I. és a IX. imaóra, de ezeknek szövegei már előfordultak a kinszenvedési evangéliumok olvasása közben.²⁹⁵ Emellett feltűnik a feltámadás Krisztus általi jövendölése a VI. királyi imaórában is.²⁹⁶

3.4 Nagypéntek délutánján

A sírbatételi nagyvecsernyén ugyanígy jelen van a feltámadás dicsőítése,²⁹⁷ de a liturgikus mában még mindig a Nagypéntek eseményeire koncentrál. Az szertartás első felében három sztíhira is a szenvedéstről emlékezik meg. A harmadik sztíhírában ezt olvassuk: „Ma a Szeplőtelen Szűz keresztre feszítve látott téged, Ige, és anyai lelkébe fájdalmas tör hatolt, amely szívében sebet ejtett”.²⁹⁸ Krisztusra irányul a figyelem az ezt követő énekben: „Ma a teremtés Ura Pilátus előtt áll, és a mindenség Alkotója keresztre feszítették...”.²⁹⁹ Végül a Most és-re szóló énekvers összefoglalja az előző kettő tartalmát: „Rettenetes és különös titok történik ma szemünk előtt: az Érinthetlent elfogták, ki Ádámot az átok kötelékeiből feloldozta, azt megkötözik”.³⁰⁰ E sztíhira folytatja a leírást, és még egyszer a mába helyezi Krisztus szenvedéseit.

3.5 Nagyszombat reggel

Krisztus kereszthalálának másnapján reggeli istentiszteletet végzünk, melynek szövegei már a zoltárok olvasásánál kifejezik azt a köztes időszakot, ami feltámadásig még hátra van. A híveket a szövegek a várakozásba kapcsolják be.

A 118. zoltár imádkozása utánra előírt tropárok között három is akad, ami a mába emeli ennek a várakozásnak az időszakát. A negyedik tropár megjeleníti az üdvözítés eljövételét: „Jézus Király, ki a föld határait kimérte, ma egy szűk sírban lakozol, hogy a holtakat a sírokból föltámaszd”.³⁰¹ Harminchat tropárral lejjebb visszaugrunk az időben a kereszthalál szörnyűségéhez: „Ki magyarázhatja meg ezt a rendkívüli, valóban félelmetes eseményt? Ma a teremtés Uralkodója szenved és meghal értünk”.³⁰² Ezután a második stáció 15. tropárja ismét a jövendőre utal a mában: „Az élet kétérmészetű élet magvát ma könnyek közt a földbe vetik, hogy kihajtva örömet adjon a világnak”.³⁰³

Ugyanígy a várakozást és a köztes időszakot fejezi ki a kánon IV. ódája, melyben ezt olvassuk: Ma megszentelted a hetedik napot, melyet hajdan műveid abbagyásakor megáldottál. Szombati pihenésszel célba vezetted, újjá alkotod a mindenséget, és helyreállítod azt, Üdvözítőm!”³⁰⁴ Nem különböznek ettől a dicséreti sztíhírak sem, melyek ismét a síri

²⁹⁴uo., 691.

²⁹⁵I. imaóra: „Ma a templom kárpitja a gonoszok megfeddésére kettéhasadt, a nap elrejtí sugarait, látván az Uralkodót keresztre feszítve”. IX. imaóra: „Ma a fára függesztetik az, ki a földet a vizekre függeszté”.

²⁹⁶„...hogy értsék meg az én halottaimból való feltámadásomat”. Vö. VI. imaóra dicsőségre szóló sztíhírája, *Dicsérvétek az Urat!*, 352.

²⁹⁷Az előverses sztíhírak Dicsőségében, vö. uo., 364.

²⁹⁸uo., 697.

²⁹⁹uo., 697.

³⁰⁰uo., 698.

³⁰¹uo., 700.

³⁰²uo., 702.

³⁰³uo., 705.

³⁰⁴uo., 711.

nyugalmat éneklük. „Ma a sír tartja magában a teremtmények fenntartóját, egy kő fedí be azt, ki erényével elborította az eget”. Ezt olvassuk az első sztihiában, majd nyomban utána: „Mi ez a ma nagy nyugalom? Az örökkévalóság királya, aki szenvedésével teljesíté az üdvöngöndozást, a sírban tölti a szombatját, új szombatot ajándékozva nekünk”.³⁰⁵

Ahogy közeledünk a feltámadás ünnepéhez, úgy jelennek meg egyre sűrűbben a feltámadásról szóló énekek. A nagyszombat esti alkonyati nagy zsolozsmában négy sztihirát is éneklünk az első hang szombati énekei közül, melyek mind a feltámadást hirdetik.³⁰⁶ Mindegyik sztihira az alvilág nevében szól, mintha csak ma történne, hogy nem képes tovább magában tartani a világ Üdvözítójét: „Ma az alvilág sóhajtva kiáltja: Jobb lett volna nekem, ha nem fogadtam volna be Mária szülöttjét”. Majd: „Ma az alvilág sóhajtva kiáltja: Megtört a hatalmam, egy halottat fogadtam be, mint bármely holtat, de semmiképpen nem bírom magamnak megtartani, elveszítem őt a többivel együtt, akiken már uralkodtam”. Továbbá: „Ma az alvilág sóhajtva kiáltja: Megszűnt a hatalmam”. Az utolsó ismét a nyugalom képét tárja elének és vonatkoztatja a mára: „A mai nap előképét mutatta a nagy Mózes, amikor titokzatosan erre utalt: „És megáldotta az Isten a hetedik napot”.³⁰⁷

Ugyanennek a szertartásnak a liturgiai részében találjuk a „Ne sirass engem” kezdetű éneket, mely ismét csak Jézus feltámadását hivatott előjelezni.³⁰⁸ Ez nem tartalmazza ugyan a ma szót, de jelen időben beszél a feltámadásról, így hozva közelebb a hívekhez az ünnep fényét.

A feltámadás ünneplésére való áttérés előtt még egyszer elhangzik a nyugalomra való utalás az éjféli zsolozsmában. E szertartásnak a IV. ódájában olvassuk: „Ma megszentelted a hetedik napot, melyet hajdan műveid abba hagyásakor megáldottál. Szombati pihenéseddel célba vezetted, újjá alkotod a mindenséget, és helyreállítod azt, Üdvözítőm!”³⁰⁹

3.6 Húsvét – Feltámadási Szertartás

Jézus Krisztus feltámadásának igazi dicsőítéséhez a feltámadási szertartás által jutunk el liturgikus értelemben. Már a szertartás első éneke jelzi a feltámadást, amikor az angyalok szájába adja a halál legyőzésének híradását.³¹⁰ Majd a körmenet befejeztével a templomajtó előtt megszólal a húsvéti tropár és annak összes előverse. A pap egyre emeltebb hangon éneklí, hogy feltámadt Krisztus halottaiból. Ennek egyik előverseként hangzik el a zsolotárs: „Ez a nap, melyet az Úr szerzett; örvendezzünk és vigadjunk azon”.³¹¹ A 117. zsolotár 24. verse kivétel, mert nem tartalmazza a ma szót, de „ez az a nap” amelyen mégis a márt értjük. Ilyen örömteli hangulatban megy be az ünneplő sereg a templomba. A feltámadási szertartás következő nagy egysége a húsvéti kánon eléneklése.³¹² Az első óda az örömről és vigadozásról szól afelett, hogy feltámadt az Úr. A harmadikban a halál és feltámadás kettősségét látjuk és a sírból fakadó halhatatlanságot. „Ma mindenek betelnek világossággal”³¹³ – kezdődik az ének,

³⁰⁵uo., 714.

³⁰⁶Vö. *Dicséjétek az Urat!*, 121, 123.

³⁰⁷Mind a négy idézet a *Triód* 496. oldalán.

³⁰⁸Vö. *Dicséjétek az Urat!*, 368.

³⁰⁹„9 – Nagyszombat esti éjféli zsolozsma”, in [Online], Elérhetőség: <<https://hd.gorogkatolikus.hu/A-zsolozsma-az-egyhas-imadsaga---2020-aprilis-6-10-2020-aprilis-06>> [2021.05.10.].

³¹⁰Vö. *Dicséjétek az Urat!*, 369.

³¹¹uo., 370.

³¹²Vö. *Feltámadási szertartás*, (Görög katolikus liturgikus füzetek), Nyíregyháza 1998, 4–18.

³¹³*Dicséjétek az Urat!*, 372.

majd folytatódva eljutunk oda, hogy „Tegnap veled temetkeztem el Krisztus, veled ébredek ma a feltámadóval”.³¹⁴ Az ipakojban megemlékezünk Máriáról és társairól, akik megtudják, hogy valóban Isten Fia Jézus, aki feltámadt halottaiból.³¹⁵ A negyedik óda ószövetségi képeket állít elénk, melyek beteljesedése maga Krisztus: „A szent sírnak őrhelyén, álljon ma velünk az isteni szózatú Habakuk... Ma lett üdvössége a világnak; mert föltámadt Krisztus, a mindenható”.³¹⁶

A következő ódában a sötétségből világosságra változás képét látjuk, ahol a világosság maga az Üdvözítő. A hatodik óda a sírba való leszállást és Jézus ottani tevékenységét tárgyalja. A hetedik óda a halál legyőzését hirdeti, majd a nyolcadikban megismerjük a feltámadás jeles napját, ami szombat után az első, és amely később a kereszténység legfontosabb napjává válik. A kilencedik óda az Istenszülőnek szól, mégis a feltámadást dicsőíti, és kifejezi azt az örömet, ami a Krisztusban való részesülésre vágyik.³¹⁷

A kánon utáni fényének a Nagypéntek és a Húsvét eseményét beszéli el röviden,³¹⁸ majd következnek a húsvéti sztíhirák, melyek Krisztus Isten dicsőségét hirdetik. Ezek közül rögtön az első beszél arról, hogy a szépséges Pászká ma lett nekünk kinyilvánítva.³¹⁹ A továbbiak megemlékeznek a kenetozó asszonyokról, és arról a mérhetetlen örömről, amit Krisztus feltámadása jelent minden ember számára. Ezután eljutunk az utolsó előtti sztíhirához, amely mintegy keretbe foglalja a Pászká képét a mai napon: „Szépséges Pászká, az Úr Pászkája, Pászká! Legtisztesebb Pászká tűnt fel ma nekünk”.³²⁰ A DM-re énekelt vers pedig újra hangsúlyozza a feltámadás igazságát. Kivétel: „Föltámadás napja van, világosodjuk fel ezen ünnepélyel...”.³²¹ Az, hogy ebben a versben Krisztus feltámadását háromszor is megénekeljük, még inkább tudatosítja bennünk, hogy az a Jézus, aki a kereszten szenvedett és meghalt a bűneikért, feltámadása által mindnyájunknak életet is ajándékozott, és ennek a konkrét jelenünkre is hatása van.

A szertartás végén a pap új köszöntéssel üdvözli a híveket: „Feltámadt Krisztus!”, mire hangzik a megerősítő válasz: „Valóban feltámadt!” Ez a köszönés negyven napon át megmarad a hívek között, hogy még inkább elmélyítse azt az üzenetet, hogy a feltámadás ünnepe jelen van az ember életében, és hatással is marad rá.

3.7 A Szent Liturgia

A Szent Liturgia teljes egésze arra az öröme hívja fel a figyelmünket, amit Jézus Krisztus feltámadása jelent. Ugyanakkor a prokimenként elhangzó 117. zsoltárból vett idézetten kívül nem találunk olyan konkrét utalást, amely az Liturgia ünneplését az általánosnál konkrétan a mába helyezné.

Már a kezdő áldás után elhangzik az ünnep fő mondanivalója, Krisztus föltámadása, amit a pap egyszer, majd a hívek kétszer elénekelnek. Az antifónák az örömről, Isten könyörületéről és üdvözülésünk vágyáról szólnak, ugyanúgy, mint az ebből az ünnepből

³¹⁴uo.

³¹⁵Vö. *Feltámadási szertartás*, 6.

³¹⁶*Dicsérvétek az Urat!*, 73.

³¹⁷Vö. IX. óda irmosza.

³¹⁸Vö. *Feltámadási szertartás*, 16.

³¹⁹Vö. *Dicsérvétek az Urat!*, 379.

³²⁰uo., 380.

³²¹uo., 381.

származó vasárnapi Szent Liturgiákon.³²² Majd a bemeneti vers, a torpár és a konták Krisztus halálát, feltámadását és az üdvözítés egyetemességét³²³ énekl meg. A háromszszent helyett Krisztusba öltözködünk, a prokimenben pedig a Húsvét napjának nagyszerűségéről hallunk. Az áldozási vers Krisztus testét mint a halhatatlanság forrását tárja elénk, de mindezt múltidőben. A húsvéti Szent Liturgia, és ezzel együtt a fényes heti szertartások különlegessége, hogy a szertartások bizonyos szövegeinek helyét átveszi a „Feltámadt Krisztus” megéneklése. Így ezt az énekünket halljuk áldozás utáni három énekünk helyett is.³²⁴

3.8 Fényeshét szertartásai

A fényesheti szertartások Húsvét vasárnapjának mintáját követik, és újra meg újra hangsúlyozzák Krisztus feltámadását, olyannyira, hogy ez még a szertartási öltözékben is meglátszik, hiszen ezen a héten még a temetésre is fehér ruhában megy a pap. Ugyanez jelenik meg az időbeliséget tekintve is. A Szent Liturgiák szinte teljesen a vasárnapi szertartás ismétlései, az apostoli szakaszokat, evangéliumokat és a hozzájuk tartozó prokimeneket leszámítva.³²⁵ Előtte az utrenyékben a feltámadási szertartás reggeli istentiszteletének szövege hangzik el, az első négy dicséreti sztihira kivételével, amelyek naponta változnak a hangok vasárnap reggeli utrenyei rendje szerint.³²⁶ A Szent Liturgia után pedig vasárnapi rendben zajlanak a vecsernyék is, csupán az oktoéch sztihirái változnak.³²⁷

Összefoglaló gondolatok

Húsvét ünnepe a keresztény ember számára a liturgikus év központja, hiszen minden előző ünnep erre készít fel, és minden utána következő ebből forrászik, erre az ünnepre tér vissza. Nem is tartozik a tizenkét Krisztus-ünnep közé, hanem felülmúlja azokat.³²⁸

Az ószövetségi próféciaik beteljesüléseként láthatjuk, hogy a Húsvét Isten és az ember történetének középpontja is. Minden prófécia Krisztusban nyeri el teljességét, és vele egyben új időszámítás, új történet is kezdődik. Ez az új időszámítás, új korszak pedig, melyben Liturgiáról Liturgiára jelenvalóvá válik Krisztus üdvözítő tette, arra készíti az embert, hogy szüntelenül örvendjen, és hálát adjon Isten szeretetéért és nagylelkűségéért, és életét abban a reménytelen örömben élhesse le, hogy minden földi szenvedés és megpróbáltatás mellett, vagy talán éppen azok által, bejuthat a Mennyek Országába, és boldogságának, az örök liturgiában többé nem lesz vége.

³²²Vö. uo., 381–382.

³²³A közösségi jelleget a bemeneti verseben találjuk. Vö. uo., 382.

³²⁴Az „Áldott, ki az Úr nevében jö”, „Láttuk az igazi világosságot”, „Teljenek be ajkaink” és „Áldott legyen az Úr neve” kezdetű énekeink. Vö. *Dicsérjétek az Urat!*, 383.

³²⁵Vö. uo., 385–386.

³²⁶Vö. uo., 384.

³²⁷Vö. uo., 386–387.

³²⁸Vö. IVANCSÓ ISTVÁN, *Húsvét*, (Ikon és litiurgia 10.), Nyíregyháza 1998, 14.

Felhasznált irodalom

- 9 – Nagyszombat esti éjféli zsoltosma”, in [Online], Elérhetőség: <<https://hd.gorogkatolikus.hu/A-zsoltosma-az-egyhazi-imadsga---2020-aprilis-6-10-2020-aprilis-06>> [2021.05.10.].
- „ARIANISM”, in *New Catholic Encyclopedia*, Washington D.C 1981, Volume I, A to Az
- BIERTZ, KARL–HEINRICH, *Das Kirchenjahr: Feste, Gedenk- und Feiertage in Geschichte und Gegenwart*, München 2005.
- Dicsérjétek az Urat!: görögszertartású katolikus énekeskönyv: vasár és ünnepnapok szolgálatok és énekei*, Budapest 1994,
- Dogmatikai konstitúció az isteni kinyilatkoztatásról - Dei Verbum / II. Vatikáni Egyetemes Zsinat”, in Cserháti József – Fábian Árpád (szerk.) *A II. Vatikáni Zsinat tanítása: a zsinati döntések magyarázata és okmányai*, Budapest 1992.
- Feltámadási szertartás* (Görög katolikus liturgikus füzetek), Nyíregyháza 1998
- HILBERATH, BERND JOCHEN, „Pneumatológia” in SCHNEIDER, THEODOR (szerk.), *A dogmatika kézikönyve I.*, Budapest 1996
- IVANCSÓ ISTVÁN, *Húsvét*, (Ikon és liturgia 10.), Nyíregyháza 1998, 14.
- LAFONT, GHISLAIN, *A katolikus egyház teológiatörténete*, (A kútnál, 0866-0328), Budapest 1998.
- LEPAHIN, VALERIJ, *Ikon és ikonikusság*, Budapest 2010.
- „messiási jövendölések”, in DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.), *Magyar Katolikus Lexikon*, Budapest 2003, 8. köt., Lone-Meszl.
- Ó- és Újszövetségi Szentírás a Neovulgáta alapján*, Budapest 2003.
- ROHÁLY FERENC (ford.), *Nagyböjti énektár vagyis a három-ódás bűnbánati énekek könyve, amely a szent nagyböjten végzendő összes szolgálatot tartalmazza*, Nyíregyháza 1998.
- SCHULTZ, JOHN, *Commentary to the Book of Genesis*, 2002, 25. [Online]. Elérhetőség: <http://www.bible-commentaries.com/source/johnschultz/BC_Genesis.pdf> [2020.03.26.].
- Triodion - Nagyböjti énektár vagyis a három-ódás bűnbánati énekek könyve, amely a szent nagyböjten végzendő összes szolgálatot tartalmazza*, Nyíregyháza 1998.
- „ünnep” in DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.), *Magyar Katolikus Lexikon*, Budapest 2009, 14. köt., Titel–Veszk.
- ZIZIOULAS, IÓANNÉS D., *The one and the many: studies on God, man, the church, and the world today*, Alhambra 2010.

A Gergely-naptár bevezetésére tett próbálkozások a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyében 1918-ig Fülöp János

A szerző: görögkatolikus pap.

A tanulmány megjelenését ajánlotta: Dr. Ivancsó István PhD, a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszékének tanszékvezetője.

Bevezetés

2021-ben a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye az ungvári unió 375., illetve az egyházmegye felállításának 250. évfordulóját ünnepli. 1646. április 24-én, Ungváron gyűltek össze azok a görögkeleti papok, akik megalapozták a később Mária Terézia által görögkatolikusnak nevezett felekezet jövőjét. Az unió napján a magyarországi római katolikusok Szent György nagyvértanú ünnepét tartották. Az unió dokumentumát aláíró atyák viszont Szent György ünnepét nem ezen a napon, de nem is egy nappal korábban, hanem jóval később, május 3-án tartották meg. A későbbi napon való ünneplést az okozta, hogy a római katolikusok az ún. Gergely-naptár szerint tartották ünnepeiket, míg a keleti rítusú keresztények az ún. Julianus-naptárt használták. Az unió elfogadása nem egységesítette a naptárhasználatot, sőt közel négy évszázaddal e fontos esemény után a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye legtöbb egyházközsége még mindig a Julianus-naptár szerint tartja ünnepeit.

Általánosságban kijelenthető, hogy a ruszin egyházközségek a Julianus-naptár szerint ünnepelnek, míg a magyar egyházközségek – néhány kivétellel – a Gergely-naptárt használják. Érdekes kép alakult ki a nemzetiségileg vegyes egyházközségekben. Több olyan egyházközséget tart nyilván az egyházmegye, ahol a ruszinok a Julianus-naptárt, a magyarok a Gergely-naptárt használják. A két naptár használata miatt bizonyos években előfordul az a talán furcsának tűnő jelenség, hogy a magyarok húsvét vasárnapot és fényes hetet, míg a ruszinok virágvasárnapot és nagyhetet tartanak ugyanabban a templomban, viszont külön szertartásban. A fennálló helyzet megoldását nyilvánvalóan a Gergely-naptár általános bevezetésével lehetne megoldani. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye történetében többször felmerült ennek lehetősége, sőt az egyházmegye nem sok sikerrel ugyan, de 1916-1918 között hivatalosan a Gergely-naptárt használta.

1. A Gergely-naptár bevezetésére tett kísérletek a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyében

1.1 A naptáregyesítés és az együttünneplés felvetése 1646-1814 között

A Magyar Királyságban a XVI. század végén hozott rendelkezéseknek köszönhetően az új naptár bevezetésre került. Ugyanakkor a királyság északkeleti részében élő keleti szertartású keresztények ünnepeiket továbbra is a régi naptár szerint tartották. E felekezet történetében kétségkívül az egyik legmeghatározóbb esemény az 1646. április 24-én létrejött ungvári unió volt. A felek által elfogadott okirat nem tér ki a naptárhasználatra, vagyis a

naptáregyesítés nem szerepel az unió feltételei között.³²⁹ A későbbiekben azonban számos helyen felmerül a Gergely-naptár bevezetésének a lehetősége.

Parthén Péter püspök néhány rendtársával együtt 1663. július 29-én Homonnában megfogalmaz egy levelet, amelyet Pachomius Baranowicz atyával Rómába küld. Levelét két nyelven találhatjuk meg. Az eredeti a szláv nyelvű³³⁰ lehetett, amelyet valószínűleg Grottaferratában latinra³³¹ fordítottak. A levél 3. pontjában a püspök beszámol arról, hogy a szerzetesek számára nagy nehézséget jelent a régi naptár használata az új naptár szerint ünneplő katolikusok és protestánsok között. Ebből kifolyólag kéri a Gergely-naptár használatának lehetőségét. Külön kiemelő a szláv és a latin nyelvű szövegek közötti eltérés. A latin szöveg csak a szerzetesek számára kéri az engedélyt, míg a szláv nyelvű szövegben a világi papok (свѣцким пресвитером) és híveik (з ѣхъ парохъанами) is szerepelnek. Feltételezhetően a püspök célja nem a naptáregyesítés lehetett az általa ellenőrzött területeken,³³² hisz ez az egyesülés ilyen korai szakaszában az unió megszilárdulását és terjedésének lehetőségét fenyegette volna. Sokkal inkább arról van szó, hogy amennyiben a szerzetesek az új naptárt használók között teljesítenének szolgálatot vagy alamiznagyűjtést, abban az esetben ők maguk is használhassák a Gergely-naptárt.

1690. március 11-én I. Lipót király főkegyúri jogával élve De Camillis János József munkácsi püspöknek nevezi ki. Személyében egy olyan görög származású, Rómából érkező főpásztor került a püspöki székbe, akitől a Gergely-naptár használata egyáltalán nem volt távoli. Személyes naplójában fellelhető, hogy a régi és az új naptár szerint is keltezte beírásait.³³³ Ennek ellenére 1691. április 7-én Fenesy György egri püspöknek címzett levelében a naptáregyesítést nem tartja aktuálisan kivitelezhetőnek.³³⁴ A püspök elsődleges célja nyilván az unió megszilárdítása volt, amelyet nagyrészt sikerült is elérnie.³³⁵ Nem akart kockázatot vállalni a naptár miatt még akkor sem, ha akadtak bőven, akik ezt próbálták elérni. Ravasz Ferenc jezsuita szerzetes a szerzője annak az 1687 táján kelt dokumentumnak, amely az unió létrehozásáról és megtartásáról szól. Véleménye szerint az unió szempontjából fontos, hogy a görög és a latin hívek

³²⁹ Vö. JURAJ GRADOŠ, *Az ungvári unió és annak 1646. április 24-i okirata*, 36-37. [Online]. Elérhetőség: <http://www.byzantinohungarica.com/index.php/juraj-grados-az-ungvari-unio-es-annak-1646-aprilis-24-i-okirata?fbclid=IwAR1p0meeHpw_wU4uZxAqNf9FnsGI_HulHSoxXTczkc48eMK7BsWC9c5daU>, PDF-formátumban letöltve: [2021.04.27.].

³³⁰ „Ижь великую трудность маюг поменение иноки йиздячи по добродѣях и мешкаючи почасти межи тими которие календар новий тримаюг, то ест не тилко католѣци але и геретици: Суплѣкуюг аби Его Найсвятѣйшая Милость диспенсовал велдугь нового календара всѣм так иноком яко и свѣцким пресвитером з ѣхъ парохъанами овходити.” MICHAEL LACKO, *Unio Uzhorodensis – Ruthenorum carpathicorum cum Ecclesia catholica*, Roma 1955, 238.

³³¹ „Quod magnam difficultatem habent monachi in observatione veteris calendarii peragendo iter per benefactores, acquirendo elemosynam, ubi per partes observant secundum novem festa non solum catholici, sed et haeretici. Ideo supplicant dispensationem observandi secundum novum.” Ibidem, 240-241.

³³² Parthén Péter püspök csak 1664-ben kap engedélyt a munkácsi monostor elfoglalására. VÉGHSEŐ TAMÁS, „...mint igaz egyházi ember...” – *A történelmi Munkácsi Egyházmegye görög katolikus egyházának létrejötte és 17. századi fejlődése*, Nyíregyháza 2011, 67.

³³³ BAÁN ISTVÁN, *Giovanni Giuseppe De Camillis görög misszionárius és munkácsi püspök (1689-1706) LEVELEI*, Nyíregyháza 2017, 157.

³³⁴ „Iam optime scio quod bene esset si Calendarium Gregorianum etiam a Ruthenis amplecteretur, sed pro nunc fieri non poterit ad meam persuasionem, forsan, Deo dante, cum tempore fiet...” Ibidem, 230.

³³⁵ „Già la maggior parte della mia Diocesi per la Dio gratia si é dichierata Unita...” – írja a püspök 1692-ben Kollonich Lipót bíborosnak. Ibidem, 256.

ugyanakkor tartásuk ünnepeiket. A Gergely-naptár bevezetése szerinte azért is szükséges, mert a keleti ünnepnapok a latin naptár szerint hétköznapra eshetnek, amikor a földesurak akarataiból a híveknek mezőgazdasági munkát kell végezniük, így nem tudják az ünnepeket megtartani.³³⁶

Az együttünneplést, vagyis az új naptár szerinti latin ünnepek megtartását a régi naptár szerinti görögök helyett szorgalmazta I. Lipót király is. Az uniós folyamat tekintetében mérőföldkőnek számító, 1692. augusztus 23-án kelt kiváltságlevelében megfogalmazza, hogy a jobbágyi munka miatt a görögök az ünnepeiket akkor ünnepeljék, mikor a latinok.³³⁷ A király célja, hogy a földesurak és a jobbágyok között a kötelező robot teljesítése és az ünnepek megtartása miatt kialakult nézeteltérés az együttünneplésből fakadóan megszűnjön. A kiváltságlevelé e pontja szubjektív értelmezést kapott. A földesurak szerint a király parancsnak szánta azt, míg a görög szertartásúak szerint sokkal inkább egy kívánságról van szó. Az együttünneplést Bizánczi görögkatolikus püspök sem kívánta. Véleménye szerint a lengyelországi egyesültek miatt sem lenne célszerű együtt ünnepelni a latin szertartásúakkal, továbbá az új naptár behozatala a tudatlan nép között zavargásokhoz vezetne. Az ügy megoldására Mária Terézia királynő vállalkozott. 1748. szeptember 12-én utasította a helytartótanácsot, hallgassa meg e tárgyra nézve azokat a megyéket, amelyekben görögkatolikusok élnek. Bereg, Zemplén és Ugocsa megyék 1752-ben küldték be véleményüket. Bereg megye azt állította, hogy a görög szertartásúakat a latin ünnepen nem kényszerítették munkára, s nagyon kívánatos lenne, ha a jobbágyok inkább a latin ünnepeket tartanák a sajátjaik helyett. Zemplén megye szerint a földesurak nem kötelezhetők arra, hogy a görögkatolikus jobbágyokat görög ünnepeken ne dolgoztassák, mert ezt semmilyen törvény nem tiltja. Kéri a királynőt, hogy találjon módot a kettős ünneplés megszüntetésére. Hasonló Ugocsa megye nyilatkozata is, amely szerint a földesurak latin ünnepeken nem dolgoztatták jobbágyaikat, viszont a jobbágyok a görög ünnepeket is megtartották, így voltaképpen kétszer ünnepeltek. Mária Terézia egy köztes megoldással próbálta az ügyet enyhíteni 1775-ben. Egyrészt beleegyezett, hogy a görög szertartásúakat ne kényszerítsék a latinokkal együtt ünnepelni, másrészt a görög ünnepek számát 16-ra csökkentette.³³⁸

1814-ben Ferenc király fordult a görögkatolikus püspökökhöz, hogy vezessék be a Gergely-naptárt. A püspökök nem voltak hajlandók a király kérését teljesíteni mondván, hogy az ortodoxok sincsenek kötelezve az új naptár elfogadására. Abban az esetben, ha az uralkodó kötelezni fogja a nem egyesülteket a Gergely-naptár használatára, úgy ők is készek lesznek a király szándékának teljesítésére.³³⁹

1.2 A naptáregyesítés felvetése 1866-1874 között

A XIX. század második feléig nem áll rendelkezésünkre olyan forrás, amely egyértelműen bizonyítaná, hogy a görögkatolikus egyház vezetői vagy hívei érdekeltek lettek volna a Gergely-naptár bevezetésében.³⁴⁰ Ugyanakkor megfigyelhető, hogy a világi vezetők a

³³⁶ VÉGHSEŐ, op. cit., 104-107.

³³⁷ HODINKA ANTAL, *A munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára*, Ungvár 1911, I. köt., 349.

³³⁸ HODINKA ANTAL, *A munkácsi görög-katolikus püspökség története*, Budapest 1909, 815-819.

³³⁹ СОЛАНСЬКИЙ АВГУСТИН, *Предложение для типикона Мукачевской греко-католической епархии на основе типикона Александра Микиты (литургическо-историческое исследование)*, Рим-Ужгород 2012, 56.

³⁴⁰ Az 1840-es években a Jelenkor c. hírlapban Duchnovics Sándor és Lychovics Vazul foglalkoznak a naptáregyesítés témájával, de csak csillagászati szempontból, nem a Gergely-naptár bevezetése a céljuk. SZABÓ ORESZTES, *A magyar oroszokról – Ruthének*, Budapest 1913, 220.

XVII-XVIII. század folyamán az együttünneplést szorgalmazták. Ez röviden azzal magyarázható, hogy a görögkatolikus hívek szinte teljes mértékben jobbagyorsorban voltak, s a földesurak munkakiesést láttak a görög ünnepek megtartásában.

Az ipari forradalom és ennek egyik velejárója, az urbanizáció változást hozott a magyarországi görögkatolikusok életébe is. A megváltozott életvitelhez való adaptáció eredményezte, hogy immár nem külső személyek, hanem egyes görögkatolikus vezetők kezdeményezik a naptáregyesítést. 1866. május 6-án a hajdúdorogi városi tanács és képviselő testületi gyűlés megfogalmazza egy magyar görögkatolikus püspökség felállítására és a magyar nyelv liturgikus használata mellett az új naptár használatára irányuló igényét.³⁴¹ Kérésüket felterjesztik a királyhoz, a hercegprímáshoz, az udvari főkancellárhoz, illetve a képviselőházhoz is.

1871-ben a Sátoraljaújhelyben összegyűlt Zemplén vármegyei papság is kéri a naptármódosítást:

„Vannak azonban ohajtásain, amelyeknek ez alkalommal kifejezést adni ohajtunk. Így elérkezettnek véljük azon időt, hogy a böjt mely a századok folytán több ízben módosított a keresztény szabadság javára újlag rendezés alá vétessék. Fontos okoknál fogva ohajtjuk továbbá Egyházunkba a romai naptár behozatalát, hogy ünnepeink a rkatholikusok nagy ünnepeivel egyidőre essenek, a kisebb ünnepeink pedig az azokat követő vasárnapokon tartassanak. Mi ünnepeinket és az azoknak alapul szolgáló nagyszerű eseményeket feltétlenül tiszteletben tartjuk, de nem látjuk szükségét, hogy ezekre nézve más felekezetű keresztény testvéreinkkel össze ütközésbe jöjjünk, annyival inkább, mert ezen összeütközés igen gyakran úgy a családokra, mint az államra nézve érezhető bajokat eredményez, anélkül hogy a vallásosságnak javára szolgálna, ha azt nem említjük is, hogy azok, kik nem független állásban vannak alárendelt társadalmi viszonyainál fogva meg nem felelhetnek az egyház rendeleteinek, s vagy eltompulnak annak intézményei iránt, vagy lelkiösmeretükben háborúságot szenvednek, anélkül hogy anak okai volnának. Hogy pedig a kisebb ünnepek a vasárnapokra tétessenek át hathatosan ajánlja azon körülmény, hogy ez által azok tekintélyökből nem hogy vesztenének, sőt nyerni fognak az áhitatos lelkek előtt, s e részben igen komoly meggondolásra hi fel azon mindinkább észlelhető sajnós jelenség is, hogy azok megtartása alól egyházunknak a munkás osztályhoz tartozó tagjai önhatalmilag tömegesen vonják ki magukat. Nem lehet mellőzni azon körülményt sem, hogy a munkaerő elvonása által sokat veszítenek a ma már annyira megnehezült életviszonyok között az egyesek, veszít az állam, de nem ritkán veszít az erkölcsiség is amennyiben a gyakori ünnepek alkalmúl szólnak vétkes kihágásra is”.³⁴²

Pankovics István munkácsi püspök felkarolja az ügyet, de 1874-ben bekövetkezett halála gátat szab a naptáregyesítésnek.³⁴³

³⁴¹ VÉGHSEŐ TAMÁS – KATKÓ MÁRTON ÁRON, *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 1778 – 1905*, (Collectanea Athanasiana II, 4/1.), Nyíregyháza 2014, I. köt., 84.

³⁴² Az idézett szöveg záradékként szerepel a Hegyaljai Esperesi Kerület által 1897-ben megfogalmazott, Firczák Gyula püspöknek címzett feliratban.

³⁴³ MELLES EMIL, „Naptáregyesítés.” in *Kárpáti Lapok* 2 (4) 1.

1.3 Naptárkérdés Firczák Gyula (1891-1912) püspöksége idején

1.3.1 A Hegyaljai Esperesi Kerület 1897. június 15-én tartott gyűlése

A Hegyaljai Esperesi Kerület papsága az 1897. június 15-én Tokajban tartott gyűlésen határozza el, hogy magyar és latin nyelvű felirat formájában kéri Firczák Gyula munkácsi püspököt a naptáregyesítés megvalósítására. A felirat szerint a naptáregyesítés nemcsak a gyűlésen részt vett papok igénye, de a mintegy kétszáz ezer magyar ajkú görögkatolikusé is.

1.3.2 A Görög Szertartású Katolikus Magyarok Országos Bizottsága a naptáregyesítés ügye mellett

1.3.2.1 Az Országos Bizottság megalakulása

Az 1898 júniusában Budapesten megalakult Görög Szertartású Katolikus Magyarok Országos Bizottsága létrejöttének kezdetétől a magyar liturgikus nyelv használata mellett a naptáregyesítést is támogatta. Kilenc pontból álló programjában a hetedik a következőket tartalmazza: „Az országos bizottság a naptár-egyesítés ügyét is felveszi a programjába és oda fog törekedni, hogy a hibás és elavult Julianus-naptár egyházunkból kiküszöböltessék és helyébe a tudomány színvonalán álló Gergely-naptár fogadtassék el.”³⁴⁴ Az Országos Bizottság programjához 1898. szeptember 15-ig 113 parókia, 568 filia, 134 527 hívő és számos pap csatlakozott.³⁴⁵

1.3.2.2 A magyar görögkatolikusok római zarándoklata

1898 novemberének elején az Országos Bizottság felhívást bocsátott ki, melyben meghirdette a magyar görögkatolikusok római zarándoklatát. A jeles eseményre 1900-ban, a jubileumi szentévben került sor. A zarándoklat fő célja a pápának a szentév alkalmából való köszöntése volt. A zarándokcsoport 461 fő részvételével, Vályi János eperjesi püspök vezetésével érkezett meg Rómában, ahol Firczák Gyula munkácsi püspök is csatlakozott hozzájuk. XIII. Leó pápa március 9-én fogadta a zarándokokat, akik átadhatták azt az *Emlékiratot*, amely a magyar liturgikus nyelv engedélyezésére vonatkozó kérelmet tartalmazta.³⁴⁶ Az *Emlékiratba* bekerült az Országos Bizottság kilenc pontból álló programja is, így ha nem is túl nyomatékosan, de a naptáregyesítés ügye a Szentszék elé került.³⁴⁷

1.3.3 Firczák Gyula 1899. évi (XII.) körlevelének 7540. számú rendelete

Firczák Gyula munkácsi görögkatolikus megyéspüspök első jelentős intézkedése a naptáregyesítés ügyében az 1899. évi (XII.) körlevelének 7540. számú rendelete volt. A kléruson kívül felhívását a Bazil-rendi szerzetesekhez és kántortanítókhöz is intézte. Rendelete a naptáregyesítés szempontjából fontos érveket tartalmaz. A püspök a következőképpen fogalmaz:

„A jövő 1900. év egy századra szóló fordulópontot képez az ó, vagyis Julián-naptár szerint követett egyházi időszámításunkban.

A Julián-naptár szerint ugyanis az 1900. év szökőév lévén, míg az új naptárban nem, - a két naptár között levő különbözet 1900. évi március hó 1-

³⁴⁴ VÉGHSEŐ – KATKÓ, *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 1778 – 1905*, 360.

³⁴⁵ PIRIGYI ISTVÁN, *A Görögkatolikus Magyarország története*, Nyíregyháza 1990, II. köt., 100.

³⁴⁶ *Ibidem*, 118-119.

³⁴⁷ VÉGHSEŐ – KATKÓ, *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 1778 – 1905*, 440.

től már nem 12, hanem 13 napot fog kitenni. És a különbség az évszázadok folyamán még inkább növekedni fog.

Figyelemmel erre, valamint azon körülményre, hogy egyes országokban, hol eddig a Julián-naptár volt használatban, komoly mozgalom indult meg arra nézve, hogy a jövő századtól kezdve úgy egyházi, mint politikai tekintetben a Gergely-féle naptár vétessék gyakorlatba, - de még inkább tekintetbe véve azon körülményt, hogy a munkácsi egyházmegye hiveinek nagyobb része a latin szert. katolikusok és az ev. reformátusok között él, és ünnepeinknek más napon való megtartása a kölcsönös érintkezésnél, de még a bíráskodásnál is gyakran kellemetlen, sőt zavaró hatást szokott előidézni, - teljesen megéretteknek találok a viszonyokat arra nézve, hogy a naptáregyesítés ügyében, mely egyébként sem képez hitcikkelyt és a mely egyházi könyveink szerkezetének megbontása – és rituális intézményeink legkisebb változtatása nélkül keresztülvihető, - az illetékes tényezők közrevonásával a szükséges lépéseket megtegyem.”³⁴⁸

A rendeletből jól érzékelhető, hogy Firczak püspök tisztában van azzal, hogy az 1900. év a naptáregyesítés szempontjából fontos, hisz abban az esztendőben a két naptár közötti 12 napos különbség 13-ra emelkedett. A változás a Julián-naptár szerint február 29-ével vette kezdetét, mivel a Gergely-naptárból ez a nap kimaradt. A változást a régi naptárt használó hívek azonnal megtapasztalták, az immár egy évszázada megszokott egyházi ünnepek dátumai a mindennapokban használt új naptárhoz képest még egy nappal tolódtak.³⁴⁹ Nem véletlen tehát, hogy a naptáregyesítés pártfogói, így a püspök is, közvetlenül a századforduló környékén szorgalmazzák a Gergely-naptár bevezetését. Tisztában vannak vele, hogy a változás elkerülhetetlen.³⁵⁰

Egy másik fontos érv a naptáregyesítés mellett, amelyet Gyula püspök a fenn említett körlevélben megfogalmaz, az az egyes országokban tapasztalható mozgalom, amely szintén a naptárreform mellett foglalt állást. Habár Firczak rendeletében nem említ ezzel kapcsolatos konkrétumokat, de egy 1909-es leveléből, melyet Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszternek küld, kiderül, hogy a püspök elsősorban az Oroszországban kibontakozó mozgalomra gondol.³⁵¹

³⁴⁸ MAROSI ISTVÁN (szerk.), „...a Munkácsi Egyházmegye fejedelme...” – *Tanulmányok és források Firczak Gyula munkácsi püspök munkásságának megismeréséhez*, (Collectanea Athanasiana I, 8.), Nyíregyháza – Beregszász 2019, 292.

³⁴⁹ Egy példa erre, hogy az 1900-as évtől kezdve örömhírvétel napját már nem a Gergely-naptár szerinti április 6-án, hanem április 7-én ünnepelték.

³⁵⁰ A Religio folyóiratban ezt így fogalmazza meg Orosz Pál: „És mert az is tudva van, hogy a másfél év múlva bekövetkező 1900-ik év a maradiság fentartása mellett a már felpanaszlott ezerszeres hátrányokat még jobban tetézné a különbözet nagyobbdásával, s *népünk, akár így, akár amúgy válság előtt áll,* — nekünk, kik szívünk egész szeretetével és szent lelkesedéssel csüggünk a naptáregyesítés eszméjén, lelkiismereti kötelességünk szavunkat felelni”. OROSZ PÁL, „Naptáregyesítés”, in *Religio* 12 (1898) 94.

³⁵¹ A cári birodalomban a Szentpétervári Tudományos Akadémia már 1830-ban a naptárreform szükségessége mellett foglalt állást, s nézetét az uralkodónak, I. Miklósnak is előterjesztette. 1862-ben a mozgalom fokozódott, amely céljául tűzte ki a Julianus-naptár javítását. Ennek lett az eredménye Maedler 1864-es munkálata, illetve az erről szóló frankfurti előadás, amelyben gyakorlatilag egy harmadik utat kínált fel. Nevezetesen ahelyett, hogy minden négyszáz év alatt három szökőnap maradjon el, azt ajánlja, hogy minden 128-ik év legyen rendes év. Emellett Maedler a húsvét kiszámításának megváltoztatását is javasolta. Oroszországban a század végén sok támogatója akadt a Maedler-féle naptárreformnak, főként a tudósok, élükön a Szentpétervári Tudományos Akadémia naptárbizottságának

A naptáregyesítés mellett szölt az a tény is, hogy a görögkatolikus hívek egy része vegyes felekezetű térségben élt, s ebből kifolyólag sok volt a vegyes felekezetű család is. A római katolikusok és protestánsok az új naptárt használták, így az ünnepek megtartása településenként, sőt családonként sem volt egységes. Természetes, hogy ez sok konfliktushoz vezetett a mindennapok során. Popovics Emil egy 1910-ben megjelent újságcikkben emlékszik vissza Tolcsván töltött éveire. Beszámol arról, hogy a vegyes házasságban élők gyakran nem tartották meg egymás ünnepeit, amely családon belül is megbotránkoztatással társult, s a sértett házastárs hozzá jött panaszra.³⁵² Egy másik példa erre a görögkatolikus rónaszéki bányászok esete. 103 bányász írta alá azt a püspöknek címzett levelet, amelyben kéri, hogy részesüljenek „a naptáregyesítés minél korábbi áldásaiban”.³⁵³ A kérelem egy nagyon is a mindennapokat meghatározó tényre alapszik, mégpedig, hogy a bányászok görögkatolikus ünnepnapokon is kötelesek voltak munkájukat elvégezni. Ez a lelkiismeretes híveknek megbotránkoztató volt, mert nemcsak, hogy ünnepnapon dolgoztak, hanem a szertartásokon sem vehettek részt. A munka megtagadása a megélhetésüket veszélyeztette volna, a latin szertartású ünnepek viszont munkaszüneti napok voltak, így a naptáregyesítés pozitívan hatott volna lelki életükre.³⁵⁴ Hasonló probléma állt fenn a császári és királyi közös hadseregben, ahol görögkatolikus katonák is teljesítettek szolgálatot.³⁵⁵

Firczak Gyula körlevelében megemlíti továbbá, hogy a „bíráskodásnál is gyakran kellemtelen” a két naptár megléte. Az 1868. évi LIV. törvénycikk 100. §-a ugyanis kimondja, hogy: „Sürgős eseteket kivéve, senki sem idéztethetik megjelenésre vallásának ünnepein”.³⁵⁶ Ennek ellenére előfordult, hogy a bíróság görögkatolikus ünnepnapra idézett be görögkatolikus híveket.³⁵⁷

Firczak püspök körlevelében elrendeli, hogy 1899 októberében minden esperesi kerületben a klérus és a kántortanítók gyűlést tartsanak a kerületi esperesek, illetve lehetőleg a főesperesek jelenlétében. A gyűlésen a jelenlevőknek dönteniük kellett, hogy elfogadják-e a Gergely-naptárt vagy sem. A döntés dokumentumát a kerületi esperesek november 15-ig kötelesek voltak eljuttatni a püspöki hivatalba. A rendelet értelmében a Bazil-rend tagjainak is döntést kellett hozni ez ügyben.³⁵⁸

tagjaival, támogattak ezt a fajta számítási módot. Az orosz társadalom egy másik rétege, a kereskedők viszont inkább a Gergely-naptárt óhajtották. Az orosz ortodox egyház nem állt készen egy új naptár bevezetéséhez, mivel a köznép e téren nem volt megfelelően felkészítve. MELLES EMIL, „A naptárkérdés a XIX. században.”, in *Katolikus Szemle* (1901) 785-786.

³⁵² POPOVICS EMIL, „Naptáregyesítéshez.” in *Görög Katolikus Szemle* 19 (14) 152.

³⁵³ DAZO, fond 151. opisz 3. nr 1138, 3.

³⁵⁴ VÉGHSEŐ TAMÁS – KATKÓ MÁRTON ÁRON, *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 1906-1912*, (Collectanea Athanasiana II, 4/3.), Nyíregyháza 2019, II. köt., 69-70.

³⁵⁵ DAZO, fond 151. opisz 2. nr 1757, 23.

³⁵⁶ 1868. évi LIV. törvénycikk a polgári törvénykezési rendtartás tárgyában, [Online]. Elérhetőség: <<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86800054.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D28>> [2020.11.19.].

³⁵⁷ Ezt a tényt erősíti meg egy 1909-ben a Görög Katolikus Szemlében megjelent újságcikk, amelyben egy görögkatolikus pap számol be arról, hogy ő, mint felperes, illetve más vele egyvállású személyek 1908-ban az Istenszülő születésének ünnepére (szeptember 21) kaptak idézést a bíróságtól. A lelkész kérte egy beadványban a bíróságot, hogy más tárgyalási napot tűzzön ki, hisz neki, mint papnak azon a napon hivatalos funkciója van. Szeptember 21 hajnalán kapta erre a következő választ: „A kir. járásbíróság a gör. kath. ünnepekre tekintettel nem lehet”. REVIZOR, „A Naptáregyesítés kérdéséhez.” in *Görög Katolikus Szemle* 7 (10) 51.

³⁵⁸ MAROSI, op. cit., 293.

1.3.3.1 A kerületi gyűlések eredménye

A gyűlések eredménye naptáregyesítés szempontjából pozitív lett. Mikita Sándor irodaigazgató 1899. december 2-án és 5-én kelt jelentései szerint a naptáregyesítést a következők fogadták el: a központi papság, 47 esperesi kerület lelkészei, 48 esperesi kerület kántortanítói, 14 városi lelkészet értelmisége és a Szent Bazil-rend definitoriuma. Az esperesi kerületek közül csak az alsóverchovinai utasította el az új naptárra való áttérést.³⁵⁹

A papság kérte Firczák püspököt, hogy a Szentszéknél járjon el a naptáregyesítés ügyében. Kérvényükben három okot emelnek ki, amely az új naptár használata mellett szól, mégpedig:

1. A régi naptár csillagászati szempontból kifogásolható.
2. Az 1900-as évtől kezdve a két naptár közötti különbség 12 napról 13-ra növekszik. A változás a nép körében zűrzavart kelthet.
3. A kormányzati és polgári tisztviselők alig veszik figyelembe a Julianus-naptár szerinti görög ünnepeket.³⁶⁰

A beküldött jegyzőkönyveket a püspök a Szentszék elé terjesztette és kérte a reform engedélyezését. A pápai jóváhagyást azonban nem kapta meg az egyházmegye, így a századfordulón a naptáregyesítés elmaradt.³⁶¹

1.3.4 A Gergely-naptár bevezetése a Budapesti Görögkatolikus Egyházközségben

1905. január 8-án Vaszary Kolos esztergomi érsek megalapította a Budapesti Görögkatolikus Egyházközséget, melynek első parókusa Melles Emil lett.³⁶² Személyében egy olyan lelki vezető került az egyházközség élére, aki elkötelezettje volt mind a magyar liturgikus nyelv használatának, mind a naptáregyesítésnek. Az Országos Bizottság tagjaként³⁶³ nagy szerepet játszott az *Emlékirat* elkészítésében. Joggal nevezhető Emil atya a kor egyik legnagyobb naptárszakértőjének. 1898-ban Ungváron kiadott *Naptáregyesítés* c. tanulmányában tudományos alapossággal³⁶⁴ bizonyítja be a Juliánusz-naptár pontatlanságát, illetve a Gergely-naptár használhatóságát a görögkatolikus egyházban.³⁶⁵

³⁵⁹ DAZO, fond 151. opisz 17. nr 2672, 63-64.

³⁶⁰ „Clerus Districtualis grato animo percipit supramemoratum circulare, magni aestimat intentionem Suae Illustritatis, Episcopi Dioecesaní, atque maturo cum iudicio perpendens indigentias Ecclesiae, Cleri ac Populi Nostri in Hungaria viventis, concordibus votis optat correctionem Calendari Juliani, ejusque cum Calendario Gregoriano sequenti anno secuturam unionem proponit ob sequentes rationes: a) Quia Calendarium Julianum astronomicis indigentis modo nullatenus satisfacit. b) Quia sequenti anno 1900 differentia inter Julianum et Gregorianum Calendarium non e 12, sed e 13 diebus constabit, interveniens vero nova dies ovvasionem praebat ad calamitates inter populum nostrum producendas. c) Quia Gubernium Regni et Magistratus Civiles vix respiciunt dies festivos Ecclesiae ritus Graeci, in quibus labores publicos, venationes clamorosas, delectationes publicas, actus jurisdictionis contentiosaem executiones, licitationes, mercaturas ac nundinas asservari nullatenus interdicant. Imo Clerus Districtualis vigore ac ope huius Extractus filiali cum devotione rogat quoque Suam Illustritatem, Episcopum Dioecesanum, ut erga reformationem Calendarii Juliani apud S. Sedem Apostolicam quo ocius intercedere dignetur, ne abusus, orti ex differentia Calendariorum, diu interteneantur.” MELLES, *A naptárkérdés a XIX. században.*, 797.

³⁶¹ Ibidem, 797-798.

³⁶² PIRIGYI ISTVÁN, *Melles Emil*, [Online]. Elérhetőség:

<<http://www.byzantinohungarica.com/index.php/melles-emil-1857-1932>> [2021.02.18.].

³⁶³ Melles Emil a Szatmár Vármegyei Helyi Bizottság elnöke volt.

³⁶⁴ Melles Emil *Naptáregyesítés* c. tanulmányát a Budapesti Tudományegyetem Hittudományi Kara felülbírálta és helyesnek találta. SZABÓ, op. cit., 221.

³⁶⁵ Bihary Emmánuel esperes a Religio c. folyóiratban Melles tanulmányának a hatásairól ír néhány elismerő sort: „ama mozgalom, mely Melles Emil görög kath. esperesplebános tanulmányának hatása

Melles Emil a Görög Katolikus Szemlében megjelentett cikkében részletesen leírja azt a folyamatot, amelyet a budapesti egyházközség az új naptár használatának lehetősége miatt tett. Írásában közli, hogy a Gergely-naptár elfogadásának tervével az egyházközségi képviselőtestület első ízben az 1908. május 3-án tartott gyűlésen foglalkozott. A gyűlésen résztvevők egy fő kivételével egyetértettek abban, hogy megbízzák az egyházközségi előljáróságot, hogy az az érseki főhatóságnál a szükséges lépéseket tegye meg. Ennek megfelelően az érseki hatósághoz az előterjesztés májusban beérkezett. A válasz 1909 márciusában érkezett azzal a felszólítással, hogy a Gergely-naptár használatát kérő folyamodványt az egyházközség egyenesen és közvetlenül a Szentszékhez terjessze. A válaszevél tárgyalására a parókus 1909. április 4-re rendkívüli egyházközségi képviselőtestületi gyűlést hívott össze, amelynek tárgyául kizárólag a naptáregyesítés kérdése volt megjelölve. A gyűlés egyhangúan, ellenkező szavazat nélkül elfogadta a Szentszékhez benyújtandó kérvényt. Melles Emil a gyűlés határozatát a folyó év április 11-én, húsvét első napján a hívek előtt ünnepélyesen kihirdette azzal a meghagyással, hogy akik óhajtják, azok aláírhatják a kérvényt április 25-ig. A kérvény május 15-én került postára a Propaganda Fide elnökének, Gotti bíborosnak címezve.³⁶⁶

Az előzetes lobbinak³⁶⁷ köszönhetően gyorsan sikerült döntést hozni a budapesti naptáregyesítés ügyében. A pápa hozzájárulását néhány hónappal a felterjesztés után sikerült elnyerni. A döntés értelmében a Budapesti Görögkatolikus Egyházközség 1909. szeptember 1-jétől, tehát az egyházi év kezdetétől használhatta a Gergely-naptárt.³⁶⁸

1.3.5 A budapesti naptáregyesítés hatása

A budapesti egyházközség esete unikumnak számított a Magyar Királyság területén, sőt Pirigyi István feltételezése szerint, a fővárosi volt Európában az első bizánci szertartású parókia, amely a naptáregyesítést kivívta.³⁶⁹

A fővárosi görögkatolikus egyházközség esete egy láncreakciót indított el, mivel hasonló módon más parókiák is szeretnék volna elérni a Gergely-naptár bevezetését. A DAZO-ban fellelhető dokumentumok bizonyítják, hogy már az 1909-es év végén, illetve 1910 elején egyes egyházközségek hasonló módon próbálták elérni a naptáregyesítést. Öt parókia dokumentumait sikerült fellelnünk, mégpedig a nagymogyorósi,³⁷⁰ a nevickei,³⁷¹ az örmezői,³⁷² a mezőhomoki,³⁷³ és a batári³⁷⁴ egyházközségékét. A dokumentumok két részből állnak. Az egyik a püspöknek, a másik a Szentatyának lett címezve. A pápától kéri, hogy

alatt megindult [...] az egész ország gk. klérusánál eddig nem tapasztalt közös érdeklődést keltett a naptáregyesítés eszméje iránt”. Pap Antal nyíri kerületi esperes az említett folyóirat ugyanazon oldalán tájékoztatást ad arról, hogy kerülete papsága egyhangúan támogatja a Gergely-naptár bevezetését. Az erről szóló jegyzőkönyvet elküldték a püspöknek, akitől kéri, hogy intézkedjen ez ügyben. A nyíri kerülethez hasonlóan a naptáregyesítés mellett nyilatkozott még a szerencsi, a máriapócsi, a rahói, a nagykállói, a szatmárnémeti, a karázi és a bodrogházi esperes. BIHARY EMMÁNUEL, „Naptáregyesítés”, in *Religio* 12 (1898) 93.

³⁶⁶ MELLES EMIL „A Naptáregyesítéshez.” in *Görög Katolikus Szemle* 8 (14) 62-63.

³⁶⁷ Vö. VÉGHSEŐ – KATKÓ, *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 1906 – 1912*, 82-85.

³⁶⁸ *Ibidem*.

³⁶⁹ PIRIGYI, *Melles Emil*, [Online].

³⁷⁰ DAZO, fond 151. opisz 3. nr 1579, 48-51.

³⁷¹ DAZO, fond 151. opisz 3. nr 1579, 56-57.

³⁷² DAZO, fond 151. opisz 3. nr 1579, 72-78.

³⁷³ DAZO, fond 151. opisz 3. nr 1985, 12-15.

³⁷⁴ DAZO, fond 151. opisz 3. nr 1982, 1.

engedélyezze egyházközségeik számára az új naptár használatát 1910. szeptember 1-jétől. Kérelmüket 6 pontból álló indoklással támasztják alá és a hívek saját kezű aláírásával adnak neki nagyobb hangsúlyt.³⁷⁵ Ugyanakkor Firczák püspöktől kéri, hogy a naptáregyesítés ügyében szóló kérvényüket terjessze fel a pápához. Mind az öt egyházközség kérvényei nyomtatott formában lelhetők fel, illetve tartalmukban teljesen megegyezők.³⁷⁶ A budapesti egyházközség esetéből kiindulva a kérelmet benyújtó parókiák azt vélhették, hogy egyházközségi szinten a Szentszék engedékenyebb, és hamar keresztülvihető a naptáregyesítés. Ezzel szemben az egyházmegye vezetősége tudatában volt annak, hogy Róma nem fogja megismételni a budapesti esetet.³⁷⁷ Ebből kifolyólag 1910. január 29-én, az Ungváron tartott szentszéki ülésen az a határozat született, hogy az egyházmegye minden egyházközsége nyilatkozzon a naptáregyesítés ügyében.

1.3.5.1 Szakértő bizottság felállítása naptáregyesítés ügyében

A szentszéki ülés szentszéki tanácsosokból álló bizottság létrehozását is elrendelte. A bizottság tagjai a következő személyek voltak: Dr. Mikita Sándor, prépost-kanonok, Dr. Szabó Simon, theol. tanár, Dr. Suba György, theol. tanár és Volosin Ágoston. Feladatuk volt egy többnyelvű jegyzőkönyv szerkesztése, amely röviden és világosan tartalmazza a régi naptár hátrányait és az új naptár előnyeit.³⁷⁸

A bizottság a megbízott feladattal hamar elkészült. 1910. április 4-én a püspöknek benyújtották az elkészült munkát. Sikertelenül elkészíteniük egy magyar és egy szláv nyelvű aláírási ívet, egy magyar nyelvű jelentésmintát,³⁷⁹ illetve a szétküldendő körlevél tervezetét is megírták.³⁸⁰

1.3.5.2 A naptáregyesítés ellenzői a budapesti fejlemények után

Annak érdekében, hogy objektív képet kapjunk a történekről, látnunk kell, hogy az adott korban a Gergely-naptár bevezetésének meglehetősen sok ellenzője akadt, akik a budapesti naptáregyesítést, illetve a további fejleményeket rossz szemmel nézték. E pontban nem látjuk célszerűnek, hogy átfogóbban tárgyaljuk a naptáregyesítés ellenzőit, akár a század elejétől, mert túlságosan elkanyarodnánk a fővárosban történektől és annak közvetlen hatásától. Célunk, hogy azon személyeket mutassuk be, akik pennát ragadtak a naptáregyesítés ellen a budapesti egyházközségben történtek után. Kerülendő azonban ezen személyek és céljuk (Julianus-naptár megtartása) anakronisztikus értelmezése és elítélése, hisz a vizsgált korban az egyházmegyében a naptáregyesítés keresztülvitele sok veszélyt rejtett magában.

1910 februárjában jelent meg³⁸¹ Méhes Mihály cékei lelkész magyar nyelvű, naptáregyesítés ellenes, *Naptárunkat nem hagyjuk* című röpirata.³⁸² Írása szerint a naptár és vallás között szoros kapcsolat van, mivel „a naptárral tesznek a népek nyilvános vallomást

³⁷⁵ Pl. az örmezői kérvényt 236-an írták alá.

³⁷⁶ Méhes Mihály cékei lelkész szerint a nyomtatványokat a Magyar Görög Katolikusok Hajdudorogi Állandó Végrehajtó Bizottsága készítette el és küldte szét az egyházközségek számára. DAZO, fond 151. opisz 3. nr 1138, 17-18.

³⁷⁷ „Tudatában azonban annak, hogy az apostoli szentszék csak azon esetben hajlandó a tárgyalásba bocsátkozni, ha a naptáregyesítést nem egy hitközség, de legalább az egész egyházmegye többsége kívánja...”. Ibidem.

³⁷⁸ Ibidem.

³⁷⁹ Az aláírási ív és a jelentésminta megtekinthető dolgozatunk 69. oldalán.

³⁸⁰ DAZO, fond 151. opisz 3. nr 1138, 19.

³⁸¹ A röpiratban közlöttek már 1909. június 9-én kelt, Firczák Gyula püspöknek címzett levelében is megfogalmazza a lelkész. Vö. DAZO, fond 151. opisz 3. nr 1178, 5-6.

³⁸² DAZO, fond 151. opisz 3. nr 1138, 17-18.

felekezetiességükről”. Méhes szerint a Julianus-naptár használata a görögkatolikus identitás elválaszthatatlan részét képezi: „...az unióban kikötött összes ismertető jegyekkel maradhatunk meg csak görög katolikusoknak, egy ilyen lényeges ismertető jegy nélkül már nem lehetnénk azok”. A régi naptár használatára úgy tekint, mint kiváltságra, amelyet a görögkatolikus egyház az ungvári unió elfogadásakor kapott meg. E kiváltságról való lemondás, ahogy ő fogalmaz, zsebrákokká³⁸³ tenné a felekezet híveit. Állítását a cékei lelkész tudományos érvekkel próbálja alátámasztani. Mint írja, a Julianus-naptár a Gergely-naptárral szemben a húsvét idejét pontosabban határozza meg.³⁸⁴

Említésre méltó H. Hubay Kálmán Mihály kántortanító az Amerikai Egyesült Államokból, Homesteadból a Görög Katolikus Szemle szerkesztőjének címzett, kézzel írt levele.³⁸⁵ Természetesen kerülendő, hogy csakis sorai alapján próbáljuk meg rekonstruálni a tengerentúli diaszpórában élő, a munkácsi egyházmegyéből elszármazott hívek általános véleményét a naptáregyesítésről. 1910. április 10-én kelt levele szerint a régi naptár használatának lehetősége az ungvári unióban kikötött jog. A naptáregyesítésben a kántortanító a görögkatolikus egyház latinizációját véli felfedezni: „...az apáink által énekelt *Гочноду Помилуй*”³⁸⁶ helyett, bátran behozhatjuk az *Oremus*,³⁸⁷ mert ha egyformává tesszük a két rithust, minnek két Templom, Püspök, és Pap”.

1.3.6 Firczak Gyula 1910. évi (IV.) körlevelének 3761. számú rendelete³⁸⁸

Firczak Gyula püspök a naptáregyesítés szempontjából két jelentős körlevelet adott ki. Mint láttuk, a püspök az 1899-ben kelt körlevélben főleg a papság véleményét kérte, 1910. június 16-án, Ungváron kiadott rendeletében viszont Firczak már a hívek álláspontjának kifejezését kéri a naptáregyesítés ügyében. Ebből kifolyólag felszólította az egyházmegye papságát, hogy egyházközségeikben közgyűlést tartsanak, amelyen a hívek kifejezhetik, hogy kéri-e az új naptár bevezetését vagy sem. Véleménynyilvánítás előtt azonban a főpásztor kéri a papokat, hogy azok megfelelően világosítsák fel és kellően készítsék fel a népet. A naptáregyesítés folyamatának elindításához a püspök szükségesnek látta a többség hozzájárulását:

„Ezért előbb *elő kell készítenünk a népet* e reformra s csak a többség közóhájának megnyilvánulása után tehetjük meg a további lépéseket.

Ennek érdekében arra hívom fel Nagyontisztelendőségeket, hogy foglalkozzanak behatóan e kérdéssel, világosítsák fel híveiket annak indokairól s azután lelkészetüknek *a kellő előkészítés után* kialakult véleményét a csatolt nyomtatványok felhasználásával hozzák kormányom tudomására.”³⁸⁹

³⁸³ A zsebrák (жебрак) szláv eredetű szó, jelentése: koldus.

³⁸⁴ „A tapasztalat a Julián-naptár helyességét igazolja. Ezt onnan is tudjuk, hogy a zsidók holdévei és a Julián-naptár évei teljesen fedik egymást. Innen van, hogy mi sohasem ünnepeljük a húsvétot a zsidókkal együtt sem előttük. Ellenben a nyugati egyház – használatában a Gergely-naptárnak – bizony ünnepli a húsvétot a zsidókkal együtt mint 1903-ban is...” Idibem, 17.

³⁸⁵ DAZO, fond 151. opisz 25. nr 2004, 1-2.

³⁸⁶ Szláv nyelvű kifejezés. Jelentése: Uram irgalmazz.

³⁸⁷ Latin nyelvű szó. Jelentése: imádkozzunk, könyörögjünk.

³⁸⁸ A magyar nyelvű körlevél megtalálható a következő helyen: DAZO, fond 151. opisz 3. nr 1542, 27-28.

³⁸⁹ Ibidem.

A továbbiakban a püspök a hívek megfelelő informálásához támpontokat biztosít. Összegzően a következőket:

1. A régi naptár pontatlan.
2. A naptáregyesítés elfogadása nem módosítja a szertartásokat.
3. A Gergely-naptár használata társadalmi, kulturális, gazdasági és kereskedelmi szempontból előnyösebb.
4. A felekezetek közötti ellenségeskedés helyett inkább összefogásra van szükség.
5. Oroszország is foglalkozik a naptáregyesítés ügyével.
6. A naptáregyesítés ne vezessen szakadáshoz.

A hívek döntését 1910. december 31-ig kellett eljuttatni a püspöki hivatalba. Az adminisztráció megkönnyítése végett, a körlevélhez csatolva volt a bizottság által készített, kitöltendő aláírási ív és jelentésminta.

1.3.7 Az egyházközségi szavazás jelentéseinek beküldése

A püspöki utasításnak megfelelően az egyházközségek hozzáláttak a naptáregyesítéssel kapcsolatos szavazás lebonyolításához. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 1908-ban kiadott sematizmusa szerint a püspökség 389 parókiával³⁹⁰ és 1261 filiával³⁹¹ rendelkezett. Elvileg ennyi helyen kellett a papoknak³⁹² levezetni a szavazást a püspök rendelkezése szerint az 1910-es év végéig. Az utasításban adott feladatot azonban sokan nem teljesítették időben. Firczak püspök 1911. június 1-jén felszólítja azokat a papokat, amelyek nem küldték még be a püspökségre a jelentést, hogy azt legkésőbb június 25-ig pótolják.³⁹³ A felszólítás ellenére is akadtak bőven olyanok, akik nem teljesítették kötelességüket. Június 29-én Papp Antal püspöki helynök az egyházmegyei alapkezelőséghez fordul, hogy 82 egyházközségben szolgálatot teljesítő pap kongrua kiegészítését további intézkedésig tartsa vissza.³⁹⁴ Az alapkezelőt Papp nem értesíti a döntés indokáról, de kétséget kizáróan a kongrua visszatartását a naptáregyesítés ügyével kapcsolatos jelentések be nem küldése eredményezte. Egy sajnálatos módon keltezés nélküli dokumentumból ugyanis kiderül, hogy melyek azok az egyházközségek, amelyekből nem érkezett be jelentés.³⁹⁵ A két listát összevetve kimutatható, hogy a Papp Antal által megnevezett egyházközségek itt teljes egészében szerepelnek. Az utóbbi lista valószínűleg június 29-e előtti lehet, mert azon 99 egyházközség szerepel. Úgy tűnik, időközben 17 egyházközség pótolta a mulasztást. Nyilvánvalóan a kongrua visszatartása hatékony megoldásnak bizonyult, mert a püspöki helynök által készített listán szinte alig van olyan egyházközség, amely ne lenne áthúzva, helyenként melléírva, hogy „*töröltem A*”. A 82 egyházközségek közül csak 9 nincs áthúzva, tehát 73 pótolhatta a jelentést. Ebből az következik, hogy 1911 nyarán a püspöki hivatalban már az asztalon volt az egyházmegye szinte minden egyházközségének jelentése. Ily módon rendelkezésre állt a kellő információ, amely alapján eldönthető volt, hogy az egyházmegye többsége kívánja-e a naptáregyesítést vagy sem.

³⁹⁰ *Schematismus cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkácsensis ad annum Domini 1908*, Ungvár 1908, 313.

³⁹¹ *Ibidem*, 331.

³⁹² Az egyházmegyében szolgálatot teljesítő papok száma 1908-ban 482 fő volt. *Ibidem*, 345.

³⁹³ DAZO, fond 151. opisz 3. nr 1138, 50.

³⁹⁴ DAZO, fond 151. opisz 3. nr 1138, 51.

³⁹⁵ DAZO, fond 151. opisz 3. nr 1138, 52.

1.3.8 Az egyházközségi szavazás részeredményei

A Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban sikerült felkutatni bizonyos egyházközségek a püspöki hivatalba beküldött jelentését és aláírási ívét.³⁹⁶ Ezen dokumentumok alapos vizsgálata segíthet, hogy jobban megértsük az egyházközségek híveinek naptáregyesítéssel kapcsolatos véleményét. Ugyanakkor le kell szögezni, hogy csupán részeredményről van szó, így teljes képet nem kapunk az egyházközségek álláspontjáról. A felkutatott dokumentumok szerint három kategóriát lehet elkülöníteni: a naptáregyesítés mellett szavazó, az ellene szavazó és a tartózkodó egyházközségeket.

1.3.8.1 A naptáregyesítést támogató egyházközségek

A naptáregyesítésnek 55 támogatója akadt a nagymogyorósi egyházközségben a beküldött jelentés szerint. Ellenzavazat nem érkezett. A jelentésben, az észrevétel rovatban szerepel, hogy a fenn említett híveken kívül a többiek is támogatják a Gergely-naptár használatát, amennyiben konszenzus születik a kérdésben. Kérdéses ugyanakkor, hogy Nagymogyoróson a püspöki körlevél után és annak értelmében volt-e egyházközségi gyűlés rendezve vagy sem. Ugyanis a jelentésen 1910. február 27-i dátum szerepel, amely megegyezik a már fenn említett, nagymogyorósiak által beadott kérvény keltezésének idejével. A fenn említett kérvényt 55 hívő írta alá. Kétségtelen, hogy emiatt írta a jelentésbe a nagymogyorósi pap ezt a számot.

1910. szeptember 25-én Hadzsega Bazil főesperes-lelkész vezetésével került sor Ungváron a ceholnyai egyházközség rendkívüli közgyűlésére. A négy nappal későbbi jelentésből kiderül, hogy az ungvári egyházközség ellenzavazat nélkül támogatta a naptáregyesítést. Sajnos a jelentés számadatokat nem tartalmaz, így nem tudjuk, hogy mennyien vettek részt a szavazáson.

A közel 2000 görögkatolikus hívőt számláló Drugetházán³⁹⁷ 300-an vettek részt a szavazáson december 18-án. Mindannyian „áldásosnak” jelentették ki a naptáregyesítést. A Fenczik Endre atya által beküldött aláírási ívet azonban a gyűlésen résztvevők nevében mindössze 23-an írták alá.

Tiszabökényben mindössze 35-en vettek részt a gyűlésen. A csekély létszámot Barna András atya a Tiszabökényhez tartozó sok egyházközség számával magyarázza.³⁹⁸ A megjelent hívek közül 31 a naptáregyesítés mellett szavazott,³⁹⁹ míg 4 ellene. A parókus úgy gondolja, hogy a szavazás eredménye jól illusztrálja egyházközségei véleményét a reform szükségességéről.

Az 1910. december 19-én Urmezőn készült jelentés érdekes módon csak a nagykorú férfiak számát jelöli meg a szavazattal rendelkezők rubrikájában. Számuk 230 fő.⁴⁰⁰ A

³⁹⁶ DAZO, fond 151. opisz 3.: nr 1579 (130 folio), nr 1982 (98 folio), nr 1983 (87 folio), nr 1984 (98), nr 1985 (92 folio).

³⁹⁷ *Schematismus cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkácsensis ad annum Domini 1908*, 240.

³⁹⁸ Tiszabökénynek 12 filiája volt. *Ibidem*, 214.

³⁹⁹ Az aláírási ívet 33-an írták alá, nem 31-en. Az eltérés azzal magyarázható, hogy vagy később akadt még két aláírója a dokumentumnak, vagy valaki akár a nem megjelent családtagja nevében is alá írta azt. Az utóbbi feltételezésre utal az azonos kézírás, amely jól látható bizonyos aláírásokon. Vö. DAZO, fond 151. opisz 3. nr 1579, 103.

⁴⁰⁰ Összehasonlításképpen az 1908-ban kiadott sematizmus összességében 1298 főt tart nyilván Urmezőn és 75 főt a filiában, Benecson. *Schematismus cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkácsensis ad annum Domini 1908*, 150.

gyűlésen 40-en jelentek meg. 21-en támogatták, 15-en ellenezték a naptáregyesítést, 4-en tartózkodtak. A jelentés azzal zárul, hogy Urmezőn a reform megvalósítása nem fog akadályba ütközni.

A felsőveresmarti hívek közül 63-an támogatták a naptáregyesítést és mindössze 7-en ellenezték azt.

Kovács András Kereknye parókusa 1911. július 5-én kelt jelentésében sajnos nem tesz közre számadatokat, mindössze csak azt írja le, hogy az általa vezetett egyházközségek óhajtják-e a naptáregyesítést vagy sem. Végeredményben Kereknye és Unghosszúmező elutasította a reformot, míg Császlóc, Nagygejőc, Kisgejőc, Nagyrát és Kistrát elfogadták azt.

Az 1908-ban megjelent sematizmus adatok szerint Kereknyében és Unghosszúmezőn 860 görögkatolikus élt, míg a többi egyházközségben 888.⁴⁰¹ Összességében tehát valamennyivel több hívő élt a naptáregyesítést támogató egyházközségekben.

Repedén írásban 142-en támogatták és 32-en elutasították a naptáregyesítést. A későbbiek során a reformot elutasítók szóban jelezték, hogy hajlandók elfogadni a Gergely-naptár bevezetését.

Kontrátovics János 1911. június 18-án kelt jelentése szerint a bercsenyifalvai 425 nagykorú hívő közül 255 Amerikában tartózkodik. A gyűlésen megjelent 42 fő támogatta a reformot.

Dombostelken az 1911. augusztus 20-ai keltezésű aláírási ívet összesen 237-en írták alá.

Mezőhomokon és a hozzá tartozó filiákban bőven akadtak hívek, akik támogatták a naptáregyesítés megvalósítását. Popovics Endre atya meggyőződése szerint a reform megvalósítása a nép számára föltétlenül szükséges és üdvös dolog. Véleménye nem volt megalapozatlan, hisz Mezőhomokon 60-an, Beregdarócon 115-en, Beregdédán pedig 113-an írták alá az ívet.

Felsőhalason a gyűlésen megjelent 47 hívő egyhangúan támogatta a naptáregyesítést. Drohobeczky János atya közli, hogy az egyházközség 122 nagykorú főt tart nyilván, de a hívők túlnyomó része Amerikában tartózkodik.

Suba Mihály Batárról küldött jelentése szerint egyházközsége támogatja a reform megvalósítását. Ezt bizonyítja a már korábban a Szentatjának írt kérvény is.

Makosjánosiban 135 nagykorú hívőből 73 nyilvánította ki véleményét. 70 fő támogatta a naptáregyesítést, míg 3 ellenezte. A filiák közül a 49 nagykorút számláló Nagybégány támogatta az ügyet, a reform mellett 35-en tették le a voksukat, ellenszavazat nem volt. Balazséron 36 nagykorú közül 28-an vettek részt a gyűlésen, 4-en támogatták, 24-en elutasították az új naptár bevezetését.

Bányafaluban 68-an szerették volna ünnepeiket a Gergely-naptár szerint tartani, míg 34-an a Julianus-naptár további használatát kívánták.

Szabó Sándor parókus szerint a patakosi egyházközségben a naptáregyesítés nem ütközik akadályokba. Az 1400 nagykorú hívő a jelentés szerint egyhangúan a reform mellé állt.

1.3.8.2.A naptáregyesítést elutasító egyházközségek

Korainak tartja a naptáregyesítés véghezvitelét a dunkófalvai lelkész, amelyet a híveknél tapasztalható konzervativizmusnak tulajdonít.⁴⁰² Egyházközségében a naptáregyesítés kérdéséről

⁴⁰¹ Ibidem, 146.

⁴⁰² A püspöknek küldött jelentésben a dunkófalvai pap a következőket írja: „A naptárreform ügyében egyházhatósággal elrendelt – és f. évi augusztus 2.- és 5.én előkészített és 12.én megtartott gyűlésről jelentésemet és az aláírási ívet azon hódolatteljes észrevetélemmel terjesztem Excellentiád elé, miszerint e nép a reformokra kiskorú lévén, a naptárjavítás ügye itt még idők kérdése”. Az aláírási ívet így zárja:

tartott közgyűlésen szinte alig vett részt valaki. A 180 nagykorú hívőből mindössze 26 jelent meg, ebből pedig csak 3 - a pap és két kántor - támogatta a naptárreformot, a többi ellenezte.

Jelképes dátumra, december 25-re hirdette meg a szavazás napját Balfovics Miklós mezőterebesi parókus. A szavazáson készült jegyzőkönyv szerint a gyűlésen sokan részt vettek, jelen voltak a családfők teljes létszámmal és sok fiatal is. Ugyancsak a jegyzőkönyvből megtudhatjuk a gyűlés menetét, amely a naptáregyesítés teljes elutasításával zárult.⁴⁰³

Szabad Antal, mihálkai lelkész szerint a naptárreform keresztülvitele az unió elhagyásához, vagyis szakadáshoz vezetne azon a vidéken. Egyházközségében a 420 hívő egyöntetűen elutasította a Gergely-naptár bevezetését 1910 novemberében. Antal atya úgy látja, hogy az 1899-es kerületi gyűléseken a papok nem számoltak a nép akaratával, amely ruszin részeken meglehetősen konzervatív magatartást mutat.

Nagyábránkán és a hozzá tartozó filiákban sem kívánták a hívek a naptáregyesítést. A Zékány János atya által beküldött jelentés szerint egyházközségeihez 620 nagykorú fő tartozik, akik közül egy sem akad, aki támogatná a Gergely-naptár bevezetését.

265 aláírója volt annak az 1910. július 11-én kelt jegyzőkönyvnek, amely Nagybocksón készült. A hívek parókusuk megkerülésével gyűltek össze és utasították el a naptáregyesítést. A püspöknek címzett jelentésben szláv nyelven részletesen közlik, hogy véleményük szerint az új naptár ellenkezik a niceai zsinat húsvét idejét meghatározó rendelkezésével. Továbbá a naptáregyesítés szakadáshoz vezetne, sőt az unió megszűnését okozná.⁴⁰⁴ A beküldött dokumentumokról a parókus csak decemberben értesült. A nagybocksói filiában sem kívánták az új naptár behozatalát. Ott július 17-én gyűltek össze a hívek, akik kijelentették, hogy a Julianus-naptárt kívánják továbbra is használni oly módon, mint ahogy azt az apáik és dédapáik tették.⁴⁰⁵ Az iskolában tartott gyűlés szláv nyelvű iratait 146-an látták el kézjegyükkel. A dokumentum első aláírója a falubíró volt, aki pecséttel is hitelesítette a leírtakat. Ebből feltételezhető, hogy a parókus ezen a gyűlésen sem volt jelen, mivel úgy ő hitelesítette volna a dokumentumokat.

A passzivitásukkal adták tudtára a nagygereblyésiek lelkészüeknek, Lipecky Lászlónak, hogy nem támogatják a naptáregyesítést. A 285 nagykorú főt számláló egyházközségben ugyanis a meghirdetett gyűlésen senki sem jelent meg.

1910. december 18-án a Szent Liturgia után került sor a közgyűlésre Nagylázon. Az erről készült jelentés szerint az egyházközség hívei egyhangúan utasították el a naptáregyesítést.

„...a többi hitközösségi tagok hivatkozva apáik uzusára – a régi naptár mellett maradnak meg.”. DAZO, fond 151. opisz 3. nr 1579, 10-13.

⁴⁰³ „Elnöklő lelkész üdvözli megjelent híveit és előadja az egyetlen tárgyat, a naptárkérdést. Felszólítja a jelenlévőket, hogy kívánják-e a római kath. egyház által használt új naptárt az ünnepek megtartására behozni, vagy pedig megtartandónak vélik a mostani egyházi naptárunkat, avagy rábizzák a dolgot az egyházi főhatóságra és amint az intézkedik, abba bele fognak nyugodni. Erre az egész nép úgy nyilatkozott, hogy nem kell nekik az új naptár, megmaradnak eddigi egyházi naptárunk mellett s ahhoz szilárdan ragaszkodnak s kérik az egyházi főhatóságot, hogy a naptárkérdést ne bolygassa, mert vallásukban zavarokat fog okozni”. DAZO, fond 151. opisz 3. nr 1579, 20.

⁴⁰⁴ „С глубоким смиреніем упрашаемъ ваше Высокопреосвященство ненарушайте намъ нашъ Юліанський календаръ и да не приведуть насъ въ разколи, раздарства, и даже до отпаденія отъ Уніи”. DAZO, fond 151. opisz 3. nr 1579, 29.

⁴⁰⁵ „...Юліанскій календаръ котрый отцы и праотцы им употребляли и имъ оставили...”. DAZO, fond 151. opisz 3. nr 1579, 36.

A nagylucskai közgyűlésen a hívek véleményüket először a szavazástól való vonakodás által fejezték ki. Majd kijelentették, hogy nem írnak alá semmit, illetve követelik, hogy továbbra is a régi naptárt használhassák. Az egyházközség lelkésze szerint Nagylucskán nem tanácsos a naptáregyesítés kérdésével foglalkozni az Amerikából hazatért szakadárók miatt.

Egyenesen lehetetlennek véli a naptáregyesítés megvalósítását Szabó Eumenius nagyszőlősi parókus. A püspöki hivatalba beküldött jelentése szerint az 1126 szavazót számláló egyházközségben senki sem voksolt az új naptár használata mellett.

Tivadar István nagyrákóczi lelkész véleménye szerint, ha a naptáregyesítés kérdése a hívek akaratán múlik, akkor megvalósítására nem fog sor kerülni. A jelentés szerint az 520 nagykorú hívő közül egy sem fogadta el a Gergely-naptár használatát.

Tiszaszászfaluban a 390 szavazó közül 96-an jelentek meg szavazáson. A november 27-én tartott szavazás 3 igennel és 93 nemmel zárult. A dunkófalvaiakhoz hasonlóan a naptáregyesítést csak a pap és a kántortanítók támogatták. Maga a szavazás nem volt atrocitásoktól mentes. Koflonovics Bazil atya jelentése szerint a gyűlésen Tótin Mihály kántortanítót megtámadták. A lekipásztör többször megismétli jelentéseiben, hogy sokkal célszerűbb rendeleti úton elfogadtatni az új naptár használatát.⁴⁰⁶

Az ölyvösi egyházközség tagjai a Julianus-naptár további használata mellett tették le voksukat. Megítélésük szerint a naptáregyesítés megvalósítása első lépése lenne a latin rítusba való beolvasztásuknak.

Órhegyalján 24 támogatója és 219 ellenzője volt a naptáregyesítésnek.

A 200 nagykorú hívőt számláló Pálosremetén nem akadt senki, aki nyíltan támogatta volna a naptáregyesítést. Dolinay Péter atya jelentése szerint a vegyes házasságban élők ugyan szimpatizánsai a reformnak, de a többi hívőtől felve, nyilatkozni nem mernek. Véleménye szerint nemcsak egyházközségében, hanem Máramaros más parókiáin sem kivitelezhető a naptáregyesítés. A hívek konzervatívizmusát jól illusztrálja a következő kijelentésük: „ha jó volt eddig a Julian naptár jó lesz ezután is”.⁴⁰⁷

A perecsenyi görögkatolikusok számára már maga a naptáregyesítés kérdésének a megvitatása is felháborító volt. A gyűlés napjául nem kizárt, hogy szándékos módon a Gergely-naptár szerinti karácsony napja lett meghirdetve.⁴⁰⁸ A szimbolikus dátum viszont mit sem kedvezett a naptáregyesítés megítélésének, az egyházközség hívei egyhangúan utasították el a reformot.⁴⁰⁹

⁴⁰⁶ Jelentésében a következőket írja Bazil atya: „Véleményem szerint a naptár reform keresztülvittele csak rendeleti uton mehet végbe, mert a népnél megkérdezése után kételyek támadnak benne, és bizalmatlansággal adózik, - hiába való minden fejtegetés, s érvelés ő csak az őseitől örökölt szokásaihoz ragaszkodik szívósan, és a valóság érzelmét véli megtámadottnak [...] hangsúlyozom, hogy csak rendeletileg lehet vele személyes célt elérni”. A püspöknek címzett írásában a következőkre hívja fel a figyelmet a tiszaszászfalvai esperes-lelkész: „mostani tulmozgalmi időben (Amerika) az elhintett téves tanok a népet lelki érzelmeiben megingatják, és az anyagi haszonlevésre hatják, - ez által be van hálózva az egész valójára, és sötétségben tartja lelki világát szemben azon törekvésekkel, melyek megvilágítanak a helyes irányu életmenetét, - ezért kár is kérdésekkel fordulni hozzá bármiben, hanem egyházfejedelmileg elrendelni azt, mire a hívőnek lelki haszna is táplálására szüksége van a Kath. hitettség fenntartásában”. DAZO, fond 151. opisz 3. nr 1579, 61-62.

⁴⁰⁷ DAZO, fond 151. opisz 3. nr 1579, 79.

⁴⁰⁸ A munkácsi egyházmegye 1908-as sematizmusa szerint Perecseny lakosságának kb. 10%-a római katolikus volt, illetve tartalmazott egy csekély számú kálvinista közösséget is. Tehát akadtak bőven olyanok a településen, akik a Gergely-naptár szerint ünnepelték a karácsonyt. *Schematismus cleri graeci ritus catholice dioecesis Munkácsensis ad annum Domini 1908*, 242.

⁴⁰⁹ Említésre méltó a Perecsenyi Görögkatolikus Egyházközség tekintetében, hogy az aláírási ívet, amely az új naptár használatának elutasítását tartalmazza, 37-en írták alá. Az aláírások kivétel nélkül magyar

Petrovabisztrán a naptáregyesítés keresztülvitele a hívek hagyományokhoz való ragaszkodása és az ott élő román nemzetiségűek miatt kivitelezhetetlen, állítja jelentésében Petrovics Miklós. A 963 szavazóból mindössze 11 támogatta a reformot.

Poroskón 550 nagykorú hívőt tartottak számon. Az 1911. június 18-án kelt jelentés szerint közülük senki sem támogatja a naptáregyesítést, néhányan ugyanakkor jelezték, hogy ha mégis megvalósul, akkor hajlandók ők is elfogadni.

A poroszói egyházközség hívei megtagadták az aláírási ívet kézjegyükkel ellátni, ezzel fejezték ki, hogy nem támogatják a naptár cserét.

A 667 nagykorú hívőt számláló Szentmiklóson a december 25-re meghirdetett gyűlésen meglehetősen sokan vettek részt. A jelenlévők egyhangúan kijelentették, hogy a naptáregyesítéshez nem járulnak hozzá, s az aláírási ívet sem írják alá.

Tiszakarácsonyfalvában a gyűlésen résztvevők határozottan a naptáregyesítés ellen voltak.

Gribovszky Ágoston tiszakirvai áldozópap 1911. június 18-án kelt jelentésében részletesen beszámol Firczák Gyula püspöknek az egyházközségében tapasztalható naptáregyesítés-ellenes magatartásról. Az atya személyesen többeket próbált meggyőzni a Gergely-naptár elfogadásának hasznosságáról, szinte eredménytelenül. Mindössze két személyt sikerül a naptáregyesítés ügye mellé állítania. Ágoston atya, tartva a szakadástól, nem tartotta célszerűnek, hogy a kérdésről gyűlésen döntsenek. Elhatározása, még ha az a püspöki rendelkezéssel ellentétes is volt, nem volt alaptalan, hisz Tiszakirván több Izáról áttelepült szakadár élt. Jelenlétük a faluban óvatosságra intette a lelkészt, emellett meg volt róla győződve, hogy hívei a régi naptárhoz erősen ragaszkodnak.

Tiszaújlakon, illetve a hozzá tartozó egyházközségekben is csak csekély számú támogatója akadt a naptáregyesítésnek. A 960 nagykorút nyilvántartó parókián és filiáiban mindössze 12-en támogatták a reformot. Ebből négy tiszaújlaki, két kölcei és hat karácsonfalvai volt. Ebből kifolyólag Drohobeczky Bazil parókus 1910. december 15-én kelt jelentésében azt írja, hogy „a naptárreform parochiámban kedvező talajra nem talált”.⁴¹⁰

Az ungszeszteni parókia hívei a beküldött jelentés szerint nem kívánták a naptáregyesítést.

A 38 nagykorú hívőt számon tartó Végaszón és a 108 szavazót nyilván tartó Utcáson a régi naptárhoz való ragaszkodás miatt nem támogatták a reformot.

Várkulcsán 1910. december 11-én került sor az egyházközségi gyűlésre. A jelenlévők egyhangúan elutasították a naptáregyesítést.

Szabados Mihály vécei áldozópap jelentésében kifejti, hogy hosszas előkészítés után sem kívánják egyházközsége hívei a Gergely-naptár bevezetését. A parókus egyértelmű álláspontja, hogy a naptáregyesítés jelenleg nem vihető keresztül.

A velétei parókus, Pribics Gyula véleménye az, hogy nem kivitelezhető a naptármódosítás. Egyházközségében a hívek egyhangúan utasították el a Julianus-naptár cseréjét.

A Verebesi Görögkatolikus Egyházközségben december 25-én 291-en gyűltek össze véleménynyilvánításra. A hívek a naptáregyesítés ellen szavaztak.

Verécén az 1910. augusztus 14-én egybegyűlt hívek egyértelműen kifejezték, hogy nem kívánják megváltoztatni naptárukat. A gyűlésen készült jegyzőkönyv szerint a résztvevők

nyelvűek, sőt néhány keresztnevet leszámítva (pl. Vaszily, Iván) mind magyar. Ez azt bizonyítja, hogy a XX. század elején Perccsenyben jelentős számú magyar ajkú görögkatolikus hívő élt.

⁴¹⁰ DAZO, fond 151. opisz 3. nr 1579, 100.

közül többen azt kiáltották, hogy: „Hamarabb és inkább megyünk a Právaszláviába, mint a naptáregyesítést elfogadnók”.⁴¹¹

Visóoroszipan a 450 szavazó közül 150-en jelentek meg a gyűlésen. A résztvevők közül mindössze öten támogatták a reformot, a többiek ellenezték. Marina Elek parókus szerint a hívek a román nemzetiségűek befolyása miatt nem támogatják a naptáregyesítést. A vidéken sok román él, s a visóoroszi görögkatolikusok is jól beszélik a román nyelvet, áll a beküldött jelentésben.

Volócon sem sikerült elfogadtatni a hívekkel a Gergely-naptárt. Fankovics Antal parókus véleménye szerint eredményesebb lenne pápai rendeletben előírni minden görögkatolikus egyház számára a naptáregyesítést.

A Rakovszky Nesztor atya által vezetett szirtesi egyházközség egyhangúan ellenezte a reform megvalósítását.

Az 1600 nagykorú hívőt számláló Havasmezőn mindössze 39-en éltek szavazati jogukkal. 15-en a naptáregyesítés mellett szavaztak, 24-en ellene.

Kisberezsnán 62 támogatója és 94 ellenzője akadt a naptáregyesítésnek. A beküldött jelentés szerint a lelkészet 220 nagykorút hívőt tart számon, amelyből 64-en Amerikában vannak, így az itthon tartózkodó, szavazati joggal rendelkezők száma összesen 156 fő.

Kereckén 1911. június 11-én zárult le az aláírások gyűjtése. 179 fő ellenezte, 12 fő támogatta a naptáregyesítést.

Magyarizsépen a hívek nem voltak hajlandók kézjegyükkel ellátni az aláírási ívet. Karczub Géza parókus szerint ennek az az oka, hogy az egyházközségében a nép földműveléssel foglalkozik, és számukra nem jelent gondot a régi naptár használata.

Királyfiszálláson és a hozzá tartozó filiákban (Aklos, Kis-Vadas, Polena) mindössze 4-en álltak a naptáregyesítés ügye mellé. 217-en a régi naptár további használata mellett döntöttek.

Időszerűtlennek tartotta a naptáregyesítést Stéfán Emil, lipcsei görögkatolikus pap. Véleménye szerint a Gergely-naptár bevezetése a munkácsi és eperjesi egyházmegyéket elválasztaná más görögkatolikus egyházaktól, valamint a skizmatikus mozgalom aktívabb terjedéséhez vezetne.

Lengyelszálláson 394 hívőből 388 elutasította, 6 fő pedig támogatta a reformot. A filiaként számon tartott Rekettyén is hasonló eredmény keletkezett. Ott 279 hívőből 277 elutasította és 2 támogatta a naptáregyesítést. Pukán Gyula 1911. július 3-án kelt jelentésében a naptáregyesítés megvalósítását a csupán ruszinok lakta vidéken korainak tartja.

Lakárdon 215 nagykorú hívőből 185 jelent meg a gyűlésen. A résztvevők közül senki sem támogatta a Gergely-naptár bevezetését.

Az 1910. december 12-re meghirdetett gyűlésre senki nem jött el az ugari, illetve a hozzá tartozó egyházközségekből. Zloczky Mihály szerint ennek az az oka, hogy a hívek nem támogatják a reformot.

Az újszemerei görögkatolikusok sem támogatták a naptáregyesítést. 1910. december 25-én keletkezett jegyzőkönyvből kiderül, hogy amennyiben a reform megvalósulna, úgy a hívek „készséggel alá vetik magukat az Egyház rendelkezésének, de az ünnepeket régi időszámítás szerint is kívánják megünnepelni, ha nem is nyilvánosan, de legalább olyformán, hogy azokon a munkától fognak tartózkodni”.⁴¹²

⁴¹¹ DAZO, fond 151. opisz 3. nr 1579, 124.

⁴¹² DAZO, fond 151. opisz 3. nr 1984, 3.

Talaborfaluban 2225 nagykorú hívó közül egy sem támogatta a Gergely-naptár bevezetését. Kimák Sándor parókus szerint a naptáregyesítés megvalósítása a legnagyobb fokú izgalmat, sőt szakadást idézne elő.

Técsőn az 1911. június 25-ére meghirdetett gyűlésen 63 fő vett részt 365 családból. A résztvevők közül 26 támogatója és 37 ellenzője akadt a naptáregyesítésnek.

Turjaremetén 936 szavazati joggal rendelkező hívóból 427 jelent meg a gyűlésen. 316 ellenezte a reformot, a többi 111 támogatta.

Vucskómezőn a naptáregyesítés ügyére a hívek gyanakvással néztek. A mindössze 116 nagykorú főt számláló egyházközségben 6 támogatója és 110 ellenzője akadt a reformnak.

Visken a 680 nagykorú hívóból mindössze 2 fő támogatta a reformot, 598 pedig ellenezte. A jelentés szerint ennek az az oka, hogy a településen nagyszámú református él, akiktől a görögkatolikusok különbözni akarnak. A Julianus-naptár használatában ennek egyik módját látják az egyházközség hívei.

Vásárhelyen 5-en támogatták és 205-en ellenezték a kezdeményezést. Szluk János véleménye szerint a hívek a fennálló állapotokhoz makacsul ragaszkodnak.

A 300 nagykorú hívőt számláló Alsósáradon a görögkatolikusok nem kívánták megváltoztatni naptárukat, hivatkozva arra, hogy apáiktól vették azt át.

Husztófalván a 916 szavazati joggal rendelkező hívó közül senki sem támogatta az új naptár bevezetését. Azary Jenő véleménye szerint a naptáregyesítés keresztülvitele szakadáshoz vezetne.

Alsódományán 665 nagykorúból 26-an vettek részt a gyűlésen. A reformnak 12 támogatója és 14 ellenzője akadt. Jaczkovics Sándor ebből kifolyólag úgy véli, hogy a naptáregyesítés még nem időszerű.

A rakaszi görögkatolikus hívek a régi naptár további használata mellett tették le voksukat.

Alsóhatárszegen a kántor volt az egyetlen, aki támogatta a naptáregyesítést, ellene 39-en voltak.

Alsókaraszlóban a gyűlésen résztvevők a naptáregyesítésről hallani sem akartak, elfogadni azt nem voltak hajlandók.

A 2070 nagykorú hívőt számláló Alsószinevéren egy támogatója sem akadt a naptáregyesítésnek. A jelentés szerint a reform megvalósítása nem célravezető.

A vásárhelyi esperesi kerület papsága közös jelentésben értesíti a püspököt, hogy a kerület hívei nem támogatják a naptáregyesítést. Az 1908-as sematizmus alapján ez a következő 9 parókia: Vásárhely,⁴¹³ Dobróka, Falkus, Lask, Lasztomér, Márk, Petrik, Sámogy és Szalók.

1.3.8.3 Tartózkodó egyházközségek

Melles Demeter ungdaróci parókus 1910. december 28-án kelt jelentésében arról panaszkodik, hogy december 25-én már harmadjára hívott össze gyűlést a naptáregyesítés ügyével kapcsolatban. Demeter atya véleménye szerint, amennyiben el lesz rendelve a naptáregyesítés, úgy a hívek abba ellentmondás nélkül belenyugszanak.

Melles Endre jóval a beküldési határidőt túllépve, 1911. június 19-én a püspöknek beszámol arról, hogy a nagybereznai és a révhelyi egyházközségekben a hívek a következő

⁴¹³ Vásárhely külön is küldött be jelentést.

kijelentést tették: „ha felettes egyházi hatóságaink jónak látják a naptáregyesítést mi ahoz hozzájárulunk”.⁴¹⁴

Egreshátán, illetve a hozzá tartozó filiában novemberben került sor a gyűlés megtartására. A hívek elutasították az ív aláírását, ugyanakkor kijelentették, hogy amennyiben a nagyobb egyházközségek elfogadják a naptáregyesítést, úgy azt ők is megteszik.

A 925 szavazót számláló szécskereszturi egyházközség a püspök döntésére bízta a naptáregyesítés kérdését.

Hidegpatakon az 1911. július 16-án tartott gyűlésen a jelenlévők kijelentették, hogy amennyiben az egyházmegye minden egyházközsége elfogadja a naptáregyesítést vagy akár hatósági rendelet alapján válik az elfogadottá, úgy ők is beleegyeznek a reformba.

Reöthy Simeon Uzsonon, 1911. június 24-én kelt jelentése szerint egyházközségében a hívek úgy nyilatkoztak, hogy amennyiben a püspök a naptáregyesítés megvalósítása mellett dönt, úgy ők azt alázattal elfogadják.

1.3.9 A skizmatikus mozgalom és a naptáregyesítés

A beküldött jelentések elemzése alapján feltételezhető, hogy egyrészt a hívek naptáregyesítés ellenes hangulata alapján dönthetett Firczák Gyula püspök amellet, hogy a Julianus-naptárt továbbra is használatban hagyja egyházmegyéjében. Másrészt a népakaraton túl, számolnia kellett az egyházmegyében tapasztalható egyik veszélyes folyamattal, az ún. skizmatikus mozgalommal, amely szintén befolyásoló tényezőként szerepelt.

A XIX. század második felében a munkácsi és az eperjesi egyházmegyék hívei jelentős létszámban a nehéz gazdasági helyzet, a nélkülözés, a magas adók és a földhiány miatt az USA-ban kerestek munkalehetőséget, illetve oda települtek át.⁴¹⁵ A mélyen vallásos ruszinok az új hazájukban is szerették volna megtartani hitüket, szokásaikat és ezt azzal látták biztosítottnak, ha hazai papok látják el őket. Az anyaországban is hamar felismerték ennek fontosságát, főleg az Egyesült Államokban is tapasztalható pánszláv propaganda miatt. Ennek ellenére a papok kiküldése vontatottan haladt, csak 1888-ban kaptak magyarországi görögkatolikus papot Dzubay Sándor személyében. Hamarosan őt más atyák is követték, többek között Tóth Elek az eperjesi püspökségből. A kinn szolgáló papoknak szembesülniük kellett azzal, hogy az amerikai római katolikus egyház ellenségesen fogadta a nős, családos papok megjelenését, sőt még az özvegyeket is. Így volt ez a már említett Tóth Elek esetében is, aki mint özvegy pap 1889. november 15-én érkezett Minneapolisba. Ott hamarosan konfliktusba került a Saint Paul-i római katolikus püspökkel, aki nem volt hajlandó őt igazi katolikus papnak elismerni. Mivel az ellentétek nem csitultak, az amerikai római katolikus egyház kívánságára Róma a visszahívását kezdeményezte Vályi János eperjesi püspöknél. Tóth Elek az esetre skizmával reagált, 1891. március 25-én áttért az orosz pravoszláv egyházba. Tóth hamar az amerikai pravoszláv egyház vezető egyénisége lett, *Hol kell keresni az igazságot?*⁴¹⁶ című könyve Magyarországra is hamar eljutott. E könyv mintegy szellemi

⁴¹⁴ DAZO, fond 151. opisz 3. nr 1579, 28.

⁴¹⁵ A magyarországi ruszin népesség amerikai kivándorlása a századforduló tájékán nagyon intenzív volt. Az 1900-as népszámlálás adatai szerint a ruszin népesség az össznépesség 2,5%-át tette ki (429 447 fő), míg a századforduló tájékán az összes kivándorló 4,5%-a volt ruszin. 1899-1903 között Magyarországot 11 324 ruszin nemzetiségű hagyta el. Az Egyesült Államokba vándorolt ruszinok nagy többsége a keleti parton telepedett le, New York, New Jersey és Pennsylvania államok területén. Döntő többségük nem volt képzett, így nagyipari üzemek alkalmazottai lettek. GÖNZI ANDREA, *Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején*, Ungvár-Beregszász 2007, 29-30.

⁴¹⁶ Eredeti címén: *Где прѣба іckamu правды*.

forrása lett a kibontakozó skizmatikus mozgalomnak. A nevét immár Alexejként használó pap a skizma terén látványos eredményeket tudott elérni, több tízezer hívet térített át a pravoszláviára.⁴¹⁷

A századforduló környékén Amerikából hazaérkező hívek hatására a skizma hamarosan az eperjesi és a munkácsi egyházmegyékben is megjelent. Az eperjesi egyházmegyéhez tartozó Beherón a skizma megjelenése Tutko Vaszily nevéhez köthető, aki 1892-ben kiutazott az amerikai Minneapolisba, ahol kapcsolatba került Tóth Elekkel. 1898-ban, miután hazatért, hamarosan levelet kapott Amerikából, amelyből értesült, hogy az ottani hívek gyűjtést kezdtek egy beherói pravoszláv templom építésére.

A munkácsi egyházmegye két egyházközségben, Izán és Nagylucskán kezdett el a skizma jelentősen kibontakozni az 1900-as évek elején. Izán Vladimir András ruszofil irányzatú tanító gyűjtötte maga köré a híveket és próbálta meggyőzni őket, hogy nem a görögkatolikus, hanem a pravoszláv az igaz hit. A tanító tevékenységét segítette, hogy az izaiak nem voltak elégedettek papjukkal, Polyánszky Istvánnal. Mindez azt eredményezte, hogy az egyházközségből 1902-ben delegáció indult a budapesti pravoszláv püspökhöz, Lukián Bogdanovicshoz azzal a kéréssel, hogy vegye őket szárnyai alá. A püspök ezt nem volt hajlandó vállalni, ugyanakkor javasolta, hogy forduljanak feletteséhez, Brankovics György szerb pátriárkához. A szerb egyház szinódusa 1903. december 12-én úgy döntött, hogy az izai pravoszláv közösséget befogadják a saját joghatóságuk alá. 1904. február 13-án az izaiak egy parasztházban hatósági engedély nélkül gyűlést szerveztek, amelyet azonban a csendőrség felfedezett. A gyűlés szervezőit letartóztatták és Husztra kísérték. Hamarosan az ügyet bírósági tárgyalás követte, amely hét vádlottat bűnösnek talált abban, hogy bujtogatták a híveket a görögkatolikus egyház ellen.⁴¹⁸ A hatóságok fellépése ellenére a mozgalom tovább terjedt, főleg egy pravoszláv pap, Kabalyuk Sándor⁴¹⁹ tevékenysége nyomán. Míg 1904-ben Izán mindössze 360 pravoszláv élt, addig Kabalyuk tevékenységének hatására 1563 családból 1493 lett görögkeleti, illetve több település is csatlakozott a mozgalomhoz.⁴²⁰

A Bereg megyei Nagylucskán 1903-tól kezdve nagy figyelemmel kísérték az izaiak áttérési mozgalmát, sőt kapcsolatba is léptek velük. A fenn már említett szerb szinódus után számos nagylucskai hívő döntött az áttérés mellett. Ennek egyik fő agitátora Rubis György volt, aki a Tóth Elek-féle brosúrával győzte meg a híveket. A skizmatikus mozgalomhoz elsőként az Egyesült Államokból visszavándoroltak csatlakoztak, majd a kedvező ígéretek hallatára egyre bővült a táborkuk.⁴²¹

Firczák püspöknek számolnia kellett azzal, hogy a naptáregyesítés elfogadása a hívek konzervativizmusa miatt a skizmatikus mozgalom megerősödéséhez vezetne. Ezt a tényt támasztják alá azok a naptáregyesítéssel kapcsolatos jelentések is, amelyek vagy

⁴¹⁷ Idibem, 29-35.

⁴¹⁸ BENDÁSZ DÁNIEL, „Firczák Gyula és a skizmatikus parasztmozgalom”, in MAROSI ISTVÁN (szerk.), „...a Munkácsi Egyházmegye fejedelme...” – *Tanulmányok és források Firczák Gyula munkácsi püspök munkásságának megismeréséhez*, Nyíregyháza-Beregszász 2019, 105-116.

⁴¹⁹ Kabalyuk Sándor Kőrösmezőn favágóként dolgozott. Nagy előszeretettel látogatta a búcsúkat, ahol a köréje sereglet népek órákig prédikált. Egyik nagy vágya volt, hogy eljusson Kijevbe, amely be is teljesült a Gerovszky fivéreknél köszönhetően. A fiverek ráadásul anyagilag támogatták pravoszláv pappá való képzését. 1910-ben Magyarországra visszatérve, mint Alekszij atya megkezdte agitációs tevékenységét. GÖNZI, op. cit., 75.

⁴²⁰ Ibidem.

⁴²¹ Ibidem., 62-67.

közvetlenül azon egyházközségekben készültek, ahol a skizma már megjelent (pl. Nagylucskán), vagy az ahhoz közeleikben (pl. Tiszakirván). A skizmatikus mozgalom támogatói igyekeztek negatív színben feltüntetni a Gergely-naptár bevezetését, ürügyként használva fel a naptáregyesítés ügyét mozgalmuk terjesztéséhez. Legeza Sándor királyházi parókus 1910. július 21-én Firczák püspöknek egy röpiratot küldött be, amely nemcsak egyházközségében, de az egész környéken terjedt.⁴²² A szláv nyelven írt kis füzetben 1909-es dátum és budapesti kiadás szerepel, eredeti címe: *Слово православным христіанамъ о календарь старомъ и новомъ*,⁴²³ az írója nem ismert. A röpirat primitív érveket tartalmazva, erősen magyarellenes hangvétellel próbálja lejáratni a Gergely-naptárt. Az író szerint a naptáregyesítés egyike azon eszközöknek, amelyekkel a magyarok és a zsidók az orosz nép megsemmisítését kívánják elérni. Esetleges bevezetése esetén a hívek „akkor fogják enni a pászkat, mint a kálvinisták, a zsidók és a latin rítusúak, akkor fogják énekelni a feltámadt Krisztust, mikor nem támadt fel az Úr...”⁴²⁴

2. A Gergely-naptár bevezetése és visszavonása a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyében

2.1 Papp Antal püspök

Firczák Gyula püspök 1912. június 1-jén visszaadta lelkét Teremtőjének. Halálát megelőzően Ferenc József király 1912. április 3-án utódlási joggal Papp Antalt segédpüspöknek nevezte ki, amelyet 1912. április 29-én X. Piusz pápa prekanonizált. Firczák halálát követően utódlási joga miatt rögtön átvehette az egyházmegye vezetését, püspökszentelésére azonban csak 1912. október 14-én került sor. Papp Antal jóval a segédpüspökké való kinevezése előtt fontos feladatokat látott el: 1897-1911 között püspöki titkár, 1901-től 1911-ig irodaigazgató, 1911-1912-ben kanonok volt.⁴²⁵ Naptáregyesítés szempontjából ez azért említésre méltó, mert közvetlenül értesülhetett minden, az ügygel kapcsolatos fejleményről, tisztában volt a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye papságának és híveinek a Gergely-naptár bevezetéséről alkotott véleményével. Firczák püspök, mint az fentebb látható, lényegében az egyházmegye nagyszámú egyházközségeinek naptárreform ellenes magatartása miatt nem volt hajlandó véghezvinni a naptáregyesítést, jöllehet több megnyilvánulása is arra enged következtetni, hogy jómaga szimpatizált az ügygel. Az a tény, hogy Pappot még Firczák püspöksége idején kinevezték segédpüspöknek utódlási joggal, arra utal, hogy a két püspök politikai és egyházi irányultsága azonos lehetett. Ebből kifolyólag feltételezhető, hogy az 1916-ban megvalósult naptáregyesítés nem annyira Papp Antal személyes döntésének, hanem inkább a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyében is jelentősen érzékelhető, megváltozott politikai és egyházi körülmények okozta nyomásnak volt köszönhető.

⁴²² DAZO, fond 151. opisz 3. nr 1138, 33-42.

⁴²³ A röpirat címének magyar nyelvű fordítása: A régi és az új naptárról szóló intelem a pravoszláv keresztények számára.

⁴²⁴ DAZO, fond 151. opisz 3. nr 1138, 38.

⁴²⁵ MAROSI ISTVÁN, „A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye Papp Antal püspöki kinevezésének idejében”, in PAPP ANDRÁS (szerk.), *150 éve született Papp Antal c. küzikei érsek, Nagyálló, 1867. november 17. – Miskolc, 1945. december 24., A Miskolcon 2017. november 16-án megtartott egyháztörténeti konferencia előadásai*, Miskolc 2017, 23-24.

2.2 Bizalmatlanság a ruszin görögkatolikusokkal szemben

A XX. század elejétől a Magyar Királyság északkeleti részén élő ruszinok között egyre inkább fokozódott a nagyorosz-pánszláv eszmék terjedése, amiből arra lehetett következtetni, hogy az Orosz Birodalom egyik célja e területek elfoglalása volt. Az I. világháború kitörése előtt Ung, Bereg, Máramaros és Ugocsa vármegyék tisztségviselői fokozott oroszbarát hangulatról tettek sorozatos, többszörös jelentéseket a kormányszábnál.⁴²⁶ Aggodalomra adott okot a skizmatikus mozgalom fokozódó terjedése is. 1912 elején Iza, Nagylucska és Kőrösmező mellett már Huszt, Szajkófalva, Újbárd, Talaborfalva, Nagycsongova, Szőlősegyes, Tiszakirva, Bilke, Lipcse, Alsóbisztra, Dúlfalva, Ilonca, Ilonakújfalu, Medence, Füzesmező, valamint Árdánháza is csatlakozott a mozgalomhoz. Az áttérések legfőbb oka a lakosság általános szegénysége és a papok nem megfelelő viselkedése volt. Ennek ellenére a kormányzat politikai ügyet kreált a mozgalomból, látványos fellépéssel hangsúlyozva annak veszélyes voltát az államra és az egyházra nézve egyaránt. A máramarosi királyi ügyészség 1913. július 23-án kelt vádiratában 94 főt fogott perbe a magyar állam elleni lázítás, valamint a magyar nemzet, a görögkatolikus felekezet és papság elleni izgatás címén.⁴²⁷ A történelemben máramarosi skizmaperként ismert eljárás nagy médiafigyelmet kapott és óriási visszhangot váltott ki, megosztva a közvéleményt. A magyar baloldal, de a Katolikus Néppárt tagságának többsége is nyíltan szemben állt a perrel. A Népszava egyik cikkében a következőképpen fogalmaz: „A váddal az államhatalom két vallás közül az egyiknek pártjára áll, és kijelenti, hogy az egyik valláshoz tartozás derék dolog, a másikhoz való tartozás ellenben hazaárulás, amelyért börtön jár”.⁴²⁸

A cári Orosz Birodalom a ruszinok védelmezőjeként lépett fel az I. világháború kezdetétől fogva. A hadiállapot bevezetése utáni orosz katonai, agitációs kiáltványokban megjelenik a pánszláv eszmékre épülő és egyben a magyar állam ellen hangoló cári nemzetiségpolitikai propaganda. Az egyik legprovokatívabb orosz írás az 1914. szeptember 4-én kiadott *A magyar föld népéhez*⁴²⁹ című felhívás volt. A propaganda célközönsége a Magyar Királyság ruszin lakossága volt, amely „több száz éve sínylődik a magyar igában”. Az írás utal a máramarosi skizmaperekre, konkrétan megemlíti az izai és nagylucsikai lakosság vallási okok miatti meghurcolását: „Mi tudjuk, hogy az orosz pravoszláv hitért nagy üldözést szenvedtetek. Mi hallottunk a szenvedésekről. Arról, hogy a magyar urak megbüntettek titeket, apáitokat, testvéreiteket, feleségeket és gyerekeiteket azért, mert ti nem akartatok elpártolni a saját orosz pravoszláv hitetektől”. A propaganda kikiáltja: „a mai naptól a Magyar Rusz a Nagy-Oroszország elválaszthatatlan része lesz”, és a saját orosz kormány, orosz bíróság, orosz nyelv és pravoszláv hit ígéretét fogalmazza meg a Máramarostól Szepesig lakó ruszinok számára.⁴³⁰

Nem sokkal az I. világháború kitörése után a cári csapatok az Uzsoki-, Vereckei- és a Tatár-hágón, valamint kisebb szoroson törtek be a Kárpátok aljára. Az első orosz betörésnek is nevezett katonai akció 1914. szeptember 24-től október 12-ig tartott, és Bereg, Máramaros,

⁴²⁶ TUTUSKÓ ÁGNES, *Az 1914-1915. évi orosz betörések nemzetiségpolitikai következményei*, 86-87, [Online]. Elérhetőség:

<http://www.byzantinohungarica.com/images/0_pdf/pdf/tutusko_orosz_betores.pdf>, PDF-formátumban letöltve: [2021.04.12.].

⁴²⁷ GÖNCZI, op. cit., 85.

⁴²⁸ *Ibidem*, 92.

⁴²⁹ Eredeti címén: *До народа угорской земли*.

⁴³⁰ АСТАШОВ АЛЕКСАНДР, *Пропаганда на Русском фронте в годы Первой мировой войны*, [Online]. Elérhetőség: <https://propagandahistory.ru/books/Aleksandr-Astashov_Propaganda-na-Russkom-fronte-v-gody-Pervoy-mirovoy-voyny/239> [2021.04.13.].

Sáros, Ugocsa, Ung, valamint Zemplén vármegyéket veszélyeztette közvetlenül. Az orosz hadsereg második támadása 1914. november 17-én kezdődött, és Ung vármegye északi peremének településeit érintette. A harmadik és egyben utolsó orosz betörés 1915. január 1-jén vette kezdetét és január 27-ig tartott. A harmadik orosz invázió az Uzsoki-hágótól nyugatra fekvő Ung, illetve Zemplén vármegyei részeket érintette.⁴³¹

A Nagy Háború kezdeti szakaszában a Magyar Királyságban elterjedt az a hír, hogy a ruszin nép szövetkezett a cári Oroszországgal. A magyar közvélemény a máramarosi skizmaperek óta volt bizalmatlan a ruszinokkal szemben. Tarján Vilmos *Az Est* c. lapban 1914. október 4-én megjelent cikkében a következőképpen fogalmaz: „Az oroszok tekintélyes sereggel törtek maguknak utat a Kárpátokon át. Cserkesz utakon, titkos ösvényeken és vadászösvényeken törtek be. Kitűnő kémeik voltak, valószínűleg honáruló rutének, a kik megmutatták a nehezen járható utakat, különösen azokat, a melyeket békeidőben a csempészetre és titkos kivándorlásokra szoktak használni.”⁴³² Hasonló vádakkal illette a ruszinokat a *Pesti Napló* egyik, az oroszok betörésével kapcsolatos cikke is.⁴³³ Az első orosz betörést követő időszakban, az északkelet-magyarországi megyékben továbbra is jellemzők voltak a kémkedési és hazaárulási perek, sőt halálos ítélettel végződő eljárások is előfordultak. 1914. október 12-én a Máramaros megyei Kisbocskó településről származó három gazdát akasztottak fel azért, mert állítólag az oroszok kezére játszottak a Máramarosszigetről Nagybocskón át történő visszavonulásuk alkalmával. Hasonló kivégzésekre került sor az orosz betörésnek ugyancsak kitett Sáros vármegyében is, ahol szintén nagyszámú ruszin lakosság élt.⁴³⁴

A russzofilizmus vádja nem kerülte el a görögkatolikus papságot sem, köztük egyesek ellen a katonai parancsnokság eljárást is indított. Boksay János szinevéri görögkatolikus papot a técsői katonai parancsnokság feljelentése alapján a csendőrség azért tartóztatta le, mert egy galíciai országgyűlési képviselővel érintkezett.⁴³⁵ 1914. szeptember 4-én Fenyvesvölgyön került sor Bacsinszki Szilárd letartóztatására. A pap ellen indított eljárás közvetlen oka a vasútállomások és vasúthálózatok gyakori látogatása volt.⁴³⁶ A helyi görögkatolikus papok oroszbarát érzelmeik miatti megfigyelése nem szűnt meg az orosz katonai inváziót követően sem. A papoknál gyakran tartottak házkutatást, egyeseket letartóztattak. 1915. április 22-én a német hadsereg tagjai végeztek házkutatást Nátolya Mihály dombostelki papnál. Mivel a lelkész gyógykezelés végett Budapesten tartózkodott, így csak a fia és a betegségből lábadozó felesége fogadhatta a nem várt „vendégeket”. A katonák átvizsgálták a házat, a polnei hitelszövetkezet irodáját, ahol Nátolya elnöki tisztséget töltött be, illetve a templomot. Mindenütt orosz nyelvű leveleket kerestek és rendkívül gyanúsnak ítélték a szláv nyelvű imádságos könyveket.⁴³⁷ A papok személyét ért atrocitások ellen személyesen a miniszterelnök, Tisza István lépett fel. A kormányfő 1914. november 8-án levélben fordult Karl von Pflanzer-Baltin lovassági tábornokhoz a katonai hatóságoknak a görögkatolikus papokkal szembeni intézkedései

⁴³¹ TUTUSKÓ, op. cit., 88-89.

⁴³² TARJÁN VILMOS, „Az oroszok bereg megyei betörése és visszaveretése”, in *Az Est* 253 (5) 5.

⁴³³ „A monarkia háborúi”, in *Pesti Napló* 245 (65) 3.

⁴³⁴ TUTUSKÓ, op. cit., 93-94.

⁴³⁵ *Ibidem*, 90.

⁴³⁶ SUSLIK ÁDÁM, „Egyház és államhatalom. Rendőri túlkapás vagy szigorított eljárás”, in MAROSI ISTVÁN – SUSLIK ÁDÁM (szerk.), *Az első világháború és a görögkatolikusok – Tanulmánykötet*, Nyíregyháza – Beregszász 2020, 67.

⁴³⁷ BRAUN LÁSZLÓ, „Az orosz betörés közvetlen hatása a lakosságra és a görögkatolikus papságra”, in MAROSI – SUSLIK, *Az első világháború és a görögkatolikusok*, 91-92.

tárgyában. Tisza kérte a tábornokot, hogy a katonai parancsnokság tartózkodjék a felesleges zaklatásoktól. A miniszterelnök a háború kezdete óta próbálta elhárítani a ruszinokat ért vádakat. 1914. szeptember 29-én Czernin Ottokár bukaresti követnek a következőket írja: „...az orosz haderő megjelenésének híre a határon az ottani rutén lakosságot pánikszerű menekülésre indította, ami mindenesetre bizonyítja, hogy ruténjeink nem tekintik ügyüket az oroszokéval közösnek”.⁴³⁸ Tisza a görögkatolikus papok és a ruszin nép lojalitásáról 1914 októbere végén személyesen is meggyőződhetett. A kormányfő célszerűnek tartotta az orosz invázió által közvetlenül fenyegetett vármegyék felkeresését, hogy felmérje többek között a betörés anyagi, nemzetiségi és egyházpolitikai vonatkozásait. Körútja után a miniszterelnök Budapesten tájékoztatta a fővárosi lapok tudósítóit a körúton észlelt tapasztalatairól, valamint 1914. október 30-án levelet ír Papp Antal munkácsi és Novák István eperjesi püspököknek. Levele bizonyítja, hogy Tisza teljes mértékben meg van győződve a papok hazafiasságáról: „A felvidéken tett körutamból visszatérve kedves kötelességemnek tartom ezen út tanúsága gyanánt megállapítani, hogy az orosz betörés által érintett vidékek egész görög-katolikus papsága kivétel nélkül kifogástalan, hazafias magatartást tanúsított”.⁴³⁹

A vádak, atrocitások, illetve bizalmatlanság hatására 1915 februárjában a görögkatolikus ruszinok körében hazafias mozgalom indult el, a papság igyekezett jobb színben feltüntetni saját híveit a kormányzat előtt. A mozgalmat a kétszeres orosz betöréstől szenvedett ruszin község, Alsóverecke lakossága indította el. Az alsóvereckei járás községei nevében Bereg vármegye törvényhatósági bizottsága 1915. április 27-én határozatot fogalmazott meg, melyben kérték, hogy templomaikban magyarul imádkozhassanak, iskoláikban magyarul tanítsák gyermekeiket, őket többé ne ruténeknek vagy kisoroszoknak, hanem görögkatolikus magyaroknak nevezzék, továbbá kéréseik között szerepelt a naptáregyesítés megvalósítása. A magyar kormány e mozgalom törekvéseit a legnagyobb jóindulattal igyekezett felkarolni, s azok mielőbbi megvalósítását a maga részéről is hatékonyan próbálta elősegíteni.⁴⁴⁰

2.3.A magyar kormányzat ruszinokat érintő reformtörekvései az I. világháború idején

A kormányzat a Nagy Háború idején különböző reformtervekkel próbálta ellensúlyozni az orosz politikai befolyást, amelyhez a görögkatolikus egyház támogatását várta. A görögkatolikus egyházmegyék híveinek vallási és nemzeti védelme érdekében 1915. június 1-jén Budapesten Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter, Klebelsberg Kunó államtitkár, Csernoch János esztergomi érsek, Papp Antal munkácsi-, Miklósy István hajdúdorogi- és Novák István eperjesi püspök urak tanácskozást tartottak. A tanácskozáson Jankovich egy hét pontból álló tervvel állt elő, amely a pánszláv eszme magyarországi térnyerését volt hivatott megakadályozni:

„1./ az oszláv nyelvű görög katolikus liturgikus könyveknek úgy hitelvi, mint magyar közjogi szempontból kifogástalan szöveggel és a cyril betűk helyett magyar helyesírás szerint latin betűkkel való kinyomatása;

2./ a görög katolikus növendék-papok megfelelő szemináriumi nevelésének biztosítása érdekében szükséges intézkedések előkészítése,

⁴³⁸ KEMÉNY G. GÁBOR, *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában*, Budapest 1999, V. köt., 109.

⁴³⁹ *Ibidem*, 238.

⁴⁴⁰ TUTUSKÓ, op. cit., 94-95.

3./ a naptár egyesítés ügye, hogy az egyöntetű társadalmi élet bevezetése után a szellemi és anyagi munka terén az általános előhaladás útja megnyitható legyen;

4./ úgy hazafias, mint vallási szempontból egyaránt kifogástalan népies irodalom bevezetése és a rutén nép között való elterjesztése;

5./ a Szent Bazilról elnevezett gör. kath. szerzetesrendnek reformálása úgy, hogy annak minden máshol fennálló hasonló intézménytől való függetlensége biztosítva maradjon;

6./ a magyar anyanyelvű gör. kath. hívek részére a szorosabb értelemben vett liturgiához nem tartozó magán és nyilvános kultuszban a magyar nyelvű énekek és imák kiválasztása és a gyakorlati élet céljainak megfelelő előkészítése és kinyomtatása;

7./ egy állandó bizottságnak szervezése, mely az itt érintett valamennyi kérdésnek, mint más egyéb idevonatkozó kérdésnek megoldásán dolgozzék és azok megoldását minél előbb valóra váltsa.”⁴⁴¹

E reformok megvalósítása a cári Oroszországgal hadban álló Osztrák-Magyar Monarchia nemzet- és valláspolitikájának részét képezte. A hét pont közül az első, az ún. írásreform és a harmadik, a naptáregyesítés megvalósítása különösen fontosnak bizonyult. Az államvezetés szerint a ruszofil eszmék a Magyar Királyság északkeleti vármegyéibe Kijevből, valamint az Amerikából származó újságok, röpiratok, imádságos és szertartási könyvek terjedése által jutottak el, s a cirill betűk ismerete tette lehetővé a szóban forgó nyomdatermékek használatát.⁴⁴² A kormányzat a cirill betűk felszámolásával a ruszofil eszmék írásban történő terjedését akarta megakadályozni a fiatal ruszin lakosság körében.⁴⁴³ A templomi szertartási könyvek hazai, latin betűs nyomtatása, illetve a Gergely-naptár szerinti ünneplés a pravoszláviától való elszigetelődést is hivatottak voltak fokozni. Végül soron a cél a magyarországi belső egység megerősödése volt azáltal, hogy az orosz pravoszlávokkal való közös írás- és ünneplési mód megszűnik.

A cirillről a latin betűkre való áttérés a két jelentős ruszin lakosságot tartalmazó görögkatolikus egyházmegyében, a munkácsiban és az eperjesiben különbözőképpen valósult meg. A Sáros, Szepes, Zemplén és Gömör vármegyék területére kiterjedő Eperjesi Görögkatolikus Egyházmegyében már az 1915/1916-os tanévtől kezdve bevezették a latin betűs, magyar fonetika alapján készült ábécé alkalmazását. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyében a püspöki hivatal ellenreakciója és fenntartásai miatt nem sikerült könnyen keresztülvinni az írásreformot.⁴⁴⁴ Jankovich szerint a „munkácsi püspök úr a kellenél inkább befolyása alatt áll káptalanjának, nevezetesen Suba és Gebe kanonokoknak, valamint Volosin Ágoston tanítóképző helyettes igazgatójának, akik szláv szelleműek...”.⁴⁴⁵ A püspök és környezete ellenállása nem volt alaptalan, a ruszinság ugyanis az ósláv nyelvet szent nyelvnek, az oltár nyelvének tekintette. Tisztában voltak

⁴⁴¹ VÉGHSEŐ TAMÁS – KATKÓ MÁRTON ÁRON, *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 1912-1916*, (Collectanea Athanasiana II, 4/3.), Nyíregyháza 2019, III. köt., 768-769.

⁴⁴² Erről személyesen Jankovich Béla tesz említést 1914. november 11-én kelt, Csernoch János hercegprímásnak címzett levelében. KEMÉNY, op. cit., 249.

⁴⁴³ Jankovich Béla 1915. július 1-jén Papp Antalnak a következőket írja: „Hogyha még rámutatok arra is, hogy a cirill betűk használatában felnőtt nemzedékre való nyomás gyakorlása tőlem távol áll, s a most felszűrődő nemzedék hazafiságának és katholicitásának védelme lebeg szemem előtt...”. Ibidem, 432.

⁴⁴⁴ TUTUSKÓ, op. cit., 96.

⁴⁴⁵ KEMÉNY, op. cit., 431.

vele, hogy a nép cirill betűkhöz való ragaszkodását a skizma mozgalom aktivistái is igyekeznek kihasználni, ugyanis az utóbbiak azt állították, hogy az orosz cár nemcsak földet oszt, hanem megtartja a hitet is, amelynek egyik kifejezője a cirill betűkkel leírt szöveg.⁴⁴⁶ A kormány nyomására azonban Papp Antal mégis elfogadta a reformot, s 1916. augusztus 15-én körlevelet adott ki a latin betűs rutén ábécé iskolai használatának a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyében szeptember 1-jétől való bevezetéséről.

2.4 A naptáregyesítés elfogadása

Papp Antal, Miklósy István és Novák István görögkatolikus püspökök naptáregyesítés tárgyában 1916. április 11-én, Ungváron tanácskozást tartottak, amelyet május 4-én, Nyíregyházán folytattak. A főpásztorok Nyíregyházán a naptáregyesítés mellett döntöttek. Úgy határoztak, hogy az erről szóló rendeletet június 4-én kell kihirdetni, amely után a következő első nyilvános ünnepet, Keresztelő Szent János születését mindhárom egyházmegyében már a Gergely-naptár szerinti június 24-én kellett tartani.⁴⁴⁷

A naptáregyesítés elfogadásáról a főpásztorok értesítést küldtek Tisza István miniszterelnöknek. Május 4-én írt levelükben közlik, hogy a reformról szóló döntést saját hatáskörüknek megfelelően hozták meg, ugyanakkor kérik, hogy a kormányfő a felmerülő nehézségek leküzdésében segítse őket. A püspökök számítanak rá, hogy döntésük a római Szentszéknél félreértésekhez vezethet, amelyek leküzdésében igénylik Tisza diplomáciai támogatását. Emellett kérik, hogy a miniszterelnök utasítsa a vármegyék közigazgatási hatóságait, hogy azok segítsék a papokat a nép felvilágosításában, illetve megnyugtatásában.⁴⁴⁸ Tisza István június 1-jén választ küld a püspököknek, amelyben kifejezi köszönetét és támogatását az ügy iránt.⁴⁴⁹

2.4.1 Papp Antal a munkácsi görögkatolikus klérusnak címzett 2660 sz. rendelete⁴⁵⁰

1916. május 20-án, Ungváron adta ki Antal püspök a munkácsi egyházmegyei klérusnak címzett naptáregyesítéssel kapcsolatos körlevelét.⁴⁵¹ A főpásztor papjaival közli, hogy a Julianus-naptár használata sok tekintetben káros hatású úgy a hívekre, mint a görögkatolikus szertartásra. A régi naptár használata a hívek számára szociális és gazdasági

⁴⁴⁶ MAROSI, *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye Papp Antal püspöki kinevezésének idejében*, 34-35.

⁴⁴⁷ VÉGHSEŐ - KATKÓ, *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 1912-1916*, 809-811.

⁴⁴⁸ Ibidem.

⁴⁴⁹ Ibidem 815-816.

⁴⁵⁰ *Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyei Körlevelek* (továbbiakban: *Munkácsi Körlevelek*), VI (1916) 1-4.

⁴⁵¹ Papp Antal püspök a klérushoz szóló, a naptáregyesítés bevezetéséről szóló körlevéllel egy napon az egyházmegye híveinek is kiad egy rendeletet. A két írás között nem fedezhető fel lényegi különbség, mindkettő központi része a Gergely-naptár bevezetése, illetve annak módja (első ünnep az új naptár szerint, következő ünnepek pontos dátumai stb.). A híveknek szóló körlevél első része viszont mutat némi különbséget a klérushoz címzetthez képest. Papp Antal közli, hogy a görögkatolikus hívek a világháború küzdelmeiben semmiben sem különböznek a többi polgártól. Ami mégis különbséget jelentett az az ünnepek különböző időben való megtartása volt. A folytatásban a püspök próbálja a Gergely-naptárt elfogadottabbá tenni azáltal, hogy a régi naptár eredetét a „pogány római uralkodó Július Caesar”-hoz köti, majd az új naptár XIII. Gergely pápa által 1582-ben történt bevezetését fejt ki. PAPP ANTAL, „Főpásztori szózat és rendelet a munkácsi egyházmegye híveihez.”, in *Görög Katolikus Szemle* 22 (17) 1-2.

hátránnyal jár. Emiatt, mivel a Julianus-naptár nem képezi a görögkatolikus felekezet szerves alkotórészét, így további alkalmazása nem indokolt – írja a püspök. A naptáregyesítés azért is szükséges, mert a „tudomány szerint a Gergely-naptár az egyetlen jó és tökéletes naptár, a Julián-naptár pedig rossz és mindinkább hátramarad a helyes időszámítástól”. A püspök kitér a vegyes felekezetű településeken jelentkező, a régi naptár használata miatt keletkező zavarra is: „Ünnepeink 13 nappal később vannak, amikor a más szertartásuaknak közösleges hétköznapja van”. Megemlíti továbbá a vegyes felekezetű családokban a két különböző naptárhasználat miatt jelentkező nehézségeket: „Sokan közülünk közeli rokonságban, vagy házasságban vannak latin szertartásu testvéreinkkel és ezekre nézve elszomorító, hogy hitünk titkait nem ünnepelheti egyszerre. Ez gyakran elhidegülésre vezet és zavarja a szeretetteljes együttélést”. A Julianus-naptár használata a megélhetést is fenyegeti Papp Antal szerint, valamint bizonyos esetekben ahhoz vezet, hogy a hívek nem ünnepelhetik meg ünnepeiket, vagyis lelki értelemben is kárt szenvednek.

A Julianus-naptár használatából keletkező hátrányok miatt - megbeszélve azt az eperjesi és a hajdúdorogi püspökökkel - alapos megfontolás után, a hívek lelki javát tartva szem előtt, Papp Antal elrendeli, hogy a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyében az összes ünnep attól kezdve mindig a Gergely-naptár szerint legyen megtartva. A rendelet értelmében az első ünnep, amelyet már az új naptár szerint kellett tartani, az Keresztelő Szent János születésének ünnepe volt. A továbbiakban a püspök közli, hogy a soron következő ünnepeket mikor kell tartani:

„Szent Péter és Pál ünnepe	junius 29-én,
Szent Illés próféta ünnepe	julius 20-án,
Urunk szineváltozása ünnepe	augusztus 6-án,
Nagyboldogasszony napja	augusztus 15-én,
Sz. István m. király ünnepe mint eddig,	augusztus 20-án,
Keresztelő szent János fejevétele ünnepe	augusztus 29-én,
Kisasszony napja	szeptember 8-án,
Szent Kereszt felmagasztalása	szeptember 14-én,
Szűz Mária oltalma	október 1-én,
Szent Mihály arkangyal ünnep	november 8-án,
A bold. Szűz templomba bevezetése	november 21-én,
Szent Miklós püspök	december 6-án,
Karácsony első napja	december 25-én,
Karácsony másodnapja	december 26-án,
Szent István első vértanú ünnepe	december 27-én”

A pontosság kedvéért a főpásztor megfogalmazza, hogy az 1917-es év első ünnepétől (Urunk körülmétélése és Nagy Szent Bazil ünnepe) kezdve minden ünnepet a Gergely-naptár szerint kell megtartani.

Befejezésül Papp Antal kifejezi, hogy a naptáregyesítés a katolikus és nemzeti egység szempontjából fontos tényező: „Egy anyának, a katolikus anyaszentegyháznak a gyermekei, egy hitnek a katolikus hitnek vallói, egy hazának s magyar hazának fiai, egy jószágos királynak, a magyar királynak hűséges alattvalói vagyunk és voltunk. Most a Gergely-naptár szerint együtt is fogunk ünnepelni, hogy együtt teljék meg szívünk szent hitünk titkai ünneplésének örömeivel...”.

2.5. A Gergely-naptár visszavonása a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyében

A Gergely-naptár bevezetése a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye több egyházközségében fölháborodást keltett. A Görög Katolikus Szemle 1917. január 28-án megjelent számának egyik cikke beszámol arról, hogy sok panaszos levél érkezik a lap szerkesztőségéhez a naptáregyesítésről. A cikk írója szerint a nép konzervatív, ragaszkodik ősei hagyományaihoz és minden újítást szentségtörésnek tart. A naptáregyesítés sokféle gondot okoz, de legfőképpen ott, ahol a lakosság vegyesen él a román nemzetiségűekkel, akik továbbra is a Julianus-naptár szerint tartják ünnepeiket.⁴⁵² A naptáregyesítés bevezetése okozta feszültség a három görögkatolikus püspök 1918. január 23-án, ismét Nyíregyházán tartott tanácskozásán is felmerült. Azt itt készült jegyzőkönyv szerint a reform Máramaros- és Ugocsa vármegyékben, ahol a munkácsi egyházmegyes hívek állandó érintkezésben vannak a román görögkatolikusokkal, a reform nem tudott megerősödni.⁴⁵³

A Gergely-naptár bevezetése okozta elégedetlenség miatt Papp Antal 1918. november 5-én rendeletet bocsát ki. Ebben megfogalmazza, hogy sajnálattal tapasztalja, hogy a hívek egy részénél a naptáregyesítés nem a hitélet fellendülését, hanem lelki békétlenséget és a papokkal való nézeteltérést okozott. Emiatt a reformot csak addig hagyja érvényben, ameddig azt az egyházmegye hívei kívánják. Amennyiben a hívek lelki nyugalmának biztosítása a naptáregyesítés visszavonását követeli, úgy ő azt hajlandó megtenni. A püspök továbbá elrendeli a papok számára, hogy a parókiákon közgyűlést tartsanak, amelyen a megjelent hívek szavazhatnak a naptáregyesítés további fenntartása mellett vagy ellen. A hívek többségének óhaját a gyűlésen készült jegyzőkönyvben fel kellett tüntetni, s év végéig a püspökhöz el kellett juttatni.⁴⁵⁴

A főpásztor nem sokkal később, 1918. november 16-án, újabb rendeletet bocsát ki, amelyben közli, hogy a feltételezések szerint a hívek nagy többsége a régi naptár mellett fog dönteni, ebből kifolyólag nem várja meg a gyűlések jegyzőkönyveinek beérkezését, hanem a nagyobb zavarok elkerülése végett elrendeli, hogy a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye november 21-én, vagyis Szent Mihály arkangyal ünnepétől kezdve a Julianus-naptár használatához visszatérjen.⁴⁵⁵ Ezzel a rendelettel véget ért az a kevéssel több, mint két éves időszak, amelyben a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye hivatalosan a Gergely-naptár szerint tartotta ünnepeit.

Befejezés

Az 1588-ban a Magyar Királyságban bevezetett Gergely-naptár használatát a munkácsi, hajdúdorogi és eperjesi görögkatolikus egyházmegyék csak 1916-ban voltak hajlandók elfogadni. A két dátum közötti időszakban a különböző naptárhasználat miatt sok nézeteltérés támadt a görögkatolikusok és a társadalom többi tagja között. A feszültség megszüntetésére több próbálkozás történt, amelyek a Julianus-naptár lecserélését célozták meg.

⁴⁵² *Görög Katolikus Szemle* 4 (18) 4.

⁴⁵³ VÉGHSEŐ TAMÁS, *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 1917–1925*, (Collectanea Athanasiana II, 4/4.), Nyíregyháza 2020, IV. köt., 101-104.

⁴⁵⁴ SZAKÁL IMRE, „*Rend, fegyelem, összetartás, s nem lesz panasz többé a Kárpátok bérci között*” – *Iratok Ruzska Krajna történetéhez (1918-1919)*, Beregszász – Ungvár 2018, 54-55.

⁴⁵⁵ *Munkácsi Körlevelek*, XI (1918) 51.

A XVII. század végén felmerült annak lehetősége, hogy az egyesült keleti rítusú keresztények ünnepeljenek együtt a nyugati keresztényekkel. Ennek egyik kezdeményezője I. Lipót király volt, aki a földesurak és a jobbágyok között az ünnepek megtartása miatt kialakult nézeteltérést akarta megszüntetni. Elképzelése a görögkatolikusok körében nem járt sikerrel, mivel társadalmi berendezkedésük miatt a XIX. század második feléig nem igényelték a naptárcsereét. Az 1860-as évek kezdetétől azonban különböző tényezők hatására a görögkatolikusok közül egyre többen a naptáregyesítéssel kapcsolatos óhajuknak adtak hangot.

A felkutatott levéltári források alapján a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyében legaktívabban Firczák Gyula püspöksége idején foglalkoztak a naptáregyesítés kérdésével. A századforduló környékén e reform tekintélyes támogatói között találhatjuk a munkácsi püspököt, a Görög Szertartású Katolikus Magyarok Országos Bizottságát, illetve Melles Emil atyát. Az 1900-as esztendő kiváló lehetőséget biztosított a reform kivitelezéséhez, hisz abban az évben a két naptár közötti különbség 12 napról 13-ra nőtt. Ebből kifolyólag Firczák Gyula püspök 1899-ben elrendeli, hogy az esperesi kerületek, illetve a Bazil-rendi szerzetesek döntsenek a naptáregyesítéssel kapcsolatban. Szinte minden megkérdezett a Gergely-naptár bevezetése mellett tette le voksát. A püspök erről értesítette a római Szentszékét, s egyúttal kérte tőle a reform jóváhagyását. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye az engedélyt Rómától azonban nem kapta meg, így a századfordulón a Gergely-naptár bevezetése nem valósult meg. Ezt követően néhány évig a naptáregyesítés ügye kevesebb figyelmet kapott.

1909-ben a Budapesti Görögkatolikus Egyházközség Róma jóváhagyásával bevezette az új naptárt. Ez újra felhívta a figyelmet a naptárkérdés fontosságára. Egyre több egyházközség fejezte ki, hogy a budapestihez hasonlóan ők is a Gergely-naptárt akarják használni. Ugyanakkor olyanok is akadtak, akik ellenezték a reformot azt állítva, hogy a naptáregyesítés a görögkatolikusok számára sok negatívummal jár. Firczák Gyula püspök 1910-ben a naptárkérdést közvetlenül a hívek elé bocsátotta. A hívek kifejezhették, hogy akarják-e a Gergely-naptár bevezetését vagy sem. Az erről szóló jelentéseket a parókusok kötelesek voltak eljuttatni a püspöki hivatalba. A Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban 85 parókia beküldött iratait sikerült felkutatnunk, amelyek nagyvonalakban kifejezik a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye híveinek naptáregyesítéssel kapcsolatos véleményét. A felkutatott dokumentumok között túlnyomó részben naptáregyesítést elutasító jelentések voltak, amely arra engednek következtetni, hogy a hívek az 1910-es években nem álltak készen a reform bevezetésére. Firczák Gyula püspök a hívek véleményét figyelembe véve nem vezette be egyházmegyéjében az új naptárt.

Az I. világháború okozta nemzet- és egyházpolitikai változások Firczák Gyula utódját, Papp Antal püspököt arra késztették, hogy a hívek többségének akarata ellenére véghezvigye a naptáregyesítést 1916-ban. A kormány részéről erőltetett reform megvalósítása sok helyen a hívek ellenkezését váltotta ki, akik vallási életük megsértéseként értékelték a változtatást. A nagyszámú ellenreakció miatt Papp Antal 1918-ban jobbnak látta visszavonni a reformot.

Felhasznált irodalom

Kiadatlan források

A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi fiókjának 151-es fondjában található Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye levéltárának anyaga.

Körlevelek, lapok, sematizmusok

Firczák Gyula püspök körlevelei.

Papp Antal püspök körlevelei.

Az Est 253. szám, 5. évfolyam.

Görög Katolikus Szemle 4. szám, 18. évfolyam.

Görög Katolikus Szemle 7. szám, 10. évfolyam.

Görög Katolikus Szemle 8. szám, 14. évfolyam.

Görög Katolikus Szemle 19. szám, 14. évfolyam.

Görög Katolikus Szemle 22. szám, 17. évfolyam.

Kárpáti Lapok 2. szám, 4. évfolyam.

Kelet 16. szám, 13. évfolyam.

Kelet 17. szám, 13. évfolyam.

Pesti Napló 245. szám, 65. évfolyam.

Religio 12. szám, 1898. évfolyam.

Schematismus cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkácsensis ad annum Domini 1908, Ungvár 1908.

Szakkönyvek

BENDÁSZ ISTVÁN, *Részletek a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye történetéből*, Ungvár 1999.

GÖNZI ANDREA, *Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején*, Ungvár-Beregszász 2007.

FENICS VOLODIMIR – FERKÓ OKSZÁNA – STERR DIANA, *Vallási-etnikai konverziók Északkelet-Magyarország határvidékének multikulturális közegében (XVI. század közepe – XX. század eleje)*, Ungvár 2020.

HAHN ISTVÁN, *Naptári rendszerek és időszámítás*, Budapest 1983.

HODINKA ANTAL, *A munkácsi görög-katolikus püspökség története*, Budapest 1909.

KNAUZ NÁNDOR, *Kortan*, Budapest 1876.

MAROSI ISTVÁN, *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 1945. évi sematizmusa*, Beregszász 2020.

MICHAEL LACKO, *Unio Uzhorodensis – Ruthenorum carpatiorum cum Ecclesia catholica*, Roma 1955.

PIRIGYI ISTVÁN, *A Görögkatolikus Magyarság története*, II. köt., Nyíregyháza 1990.

SZABÓ ORESZTES, *A magyar oroszokról – Ruthének*, Budapest 1913.

SZAKÁL IMRE, *„Rend, fegyelem, összetartás, s nem lesz panasz többé a Kárpátok bérci között” – Iratok Ruszka Krajna történetéhez (1918-1919)*, Beregszász – Ungvár 2018.

UDVARI ISTVÁN, *A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkeszségeinek 1806. évi összeírása*, Nyíregyháza 1990.

VÉGHSEŐ TAMÁS, *„...mint igaz egyházi ember...” - A történelmi Munkácsi Egyházmegye görög katolikus egyházának létrejötte és 17. századi fejlődése*, Nyíregyháza 2011.

КІЧЕРА ВІКТОР – ФЕНИЧ ВОЛОДИМИР – ШТЕРР ДІАНА, *Габсбурзька церква: Мукачівська греко-католицька єпархія в австрійську добу (1771-1918)*, Ужгород 2018.
СОЛАНСЬКИЙ АВГУСТИН, *Предложение для типикона Мукачевской греко-католической епархии на основе типикона Александра Микиты (литургическо-историческое исследование)*, Рим-Ужгород 2012.
ФЕНИЧ ВОЛОДИМИР, *Греко-католики ужгородської унійної традиції: міфи, стереотипи, реалії*, Ужгород 2019.

Tanulmányok

BENDÁSZ DÁNIEL, „Firczák Gyula és a skizmatikus paraszttmozgalom”, in MAROSI ISTVÁN (szerk.), „...a Munkácsi Egyházmegye fejedelme...” – *Tanulmányok és források Firczák Gyula munkácsi püspök munkásságának megismeréséhez*, Nyíregyháza-Beregszász 2019, 105-118.
BRAUN LÁSZLÓ, „Az orosz betörés közvetlen hatása a lakosságra és a görögkatolikus papságra”, in MAROSI ISTVÁN – SUSLIK ÁDÁM (szerk.), *Az első világháború és a görögkatolikusok – Tanulmánykötet*, Nyíregyháza – Beregszász 2020, 87-94.
HADZSEGA GYULA, *A ruthén-kérdés*, in BANGHA BÉLA (szerk.), *Magyar Kultúra. Társadalmi és tudományos szemle*, Budapest 1915, 166-171.
LAKITS FERENC, „Naptár”, in BOKOR JÓZSEF (szerk.), *A Pallas Nagy Lexikona*, XII. köt., Budapest 1896, 999-1004.
MAROSI ISTVÁN, „A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye Papp Antal püspöki kinevezésének idejében”, in PAPP ANDRÁS (szerk.), *150 éve született Papp Antal c. küzikei érsek, Nagyálló, 1867. november 17. – Miskolc, 1945. december 24., A Miskolcon 2017. november 16-án megtartott egyháztörténeti konferencia előadásai*, Miskolc 2017, 22-37.
NAGY BALÁZS, „A gregorián naptárreform sorsa Magyarországon”, in *Magyar Könyvszemle* 1 (102) 60-67.
SUSLIK ÁDÁM, „Egyház és államhatalom. Rendőri túlkapás vagy szigorított eljárás”, in MAROSI ISTVÁN – SUSLIK ÁDÁM (szerk.), *Az első világháború és a görögkatolikusok – Tanulmánykötet*, Nyíregyháza – Beregszász 2020, 59-68.
VAS JÓZSEF, „Húsvét az Újszövetségben”, in *Vigilia* 4 (45) 228-237.

Forráskiadások

BAÁN ISTVÁN, *Giovanni Giuseppe De Camillis görög misszionárius és munkácsi püspök (1689-1706) LEVELEI*, Nyíregyháza 2017.
HODINKA ANTAL, *A munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára*, I. köt., Ungvár 1911.
IVÁNCsó ISTVÁN, *A magyar görögkatolikuság körlevelében közölt liturgikus rendelkezéseinek forrásgyűjteménye*, Nyíregyháza 1998.
KEMÉNY G. GÁBOR, *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában*, V. köt., Budapest 1999.
VÉGHSEŐ TAMÁS – KATKÓ MÁRTON ÁRON, *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 1778 – 1905*, (Collectanea Athanasiana II, 4/1.), I. köt., Nyíregyháza 2014.
VÉGHSEŐ TAMÁS – KATKÓ MÁRTON ÁRON, *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 1906-1912*, (Collectanea Athanasiana II, 4/3.), II. köt., Nyíregyháza 2019.
VÉGHSEŐ TAMÁS – KATKÓ MÁRTON ÁRON, *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 1912-1916*, (Collectanea Athanasiana II, 4/3.), III. köt., Nyíregyháza 2019.

VÉGHSEŐ TAMÁS, *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 1917 – 1925*, (Collectanea Athanasiana II, 4/4.), IV. köt., Nyíregyháza 2020.

ВИСІЦЬКА ТАМІЛА, *Християнство на Закарпатті – документальне дослідження становлення та розвитку (XIV-XXI ст.)*, Ужгород 2012.

Internetes források

BRAUN LÁSZLÓ, *A hegyvidéki akció első évei Egán Ede irányítása alatt*, 105. [Online]. Elérhetőség: <<http://ujnezopont.biharkutatas.hu/wp-content/uploads/2017/08/05-Braun-L%3%A1szl%3%B3.pdf>>, PDF-formátumban letöltve: [2021.04.28.].

JURAJ GRADOŠ, *Az ungvári unió és annak 1646. április 24-i okirata*, 36-37. [Online]. Elérhetőség: <http://www.byzantinohungarica.com/index.php/juraj-grados-az-ungvari-unio-es-annak-1646-aprilis-24-i-okirata?fbclid=IwAR1p0meeHpw_wU4uZxAqNf9FnsGI_HuHSoxXTczkc48eMK7BsWC9c5daIU>, PDF-formátumban letöltve: [2021.04.27.].

PIRIGYI ISTVÁN, *Melles Emil*, [Online]. Elérhetőség: <<http://www.byzantinohungarica.com/index.php/melles-emil-1857-1932>> [2021.02.18.].

TUTUSKÓ ÁGNES, *Az 1914-1915. évi orosz betörések nemzetiségpolitikai következményei*, 86-87, [Online]. Elérhetőség: <http://www.byzantinohungarica.com/images/0_pdf/pdf/tutusko-orosz-betores.pdf>, PDF-formátumban letöltve: [2021.04.12.].

АСТАШОВ АЛЕКСАНДР, *Пропаганда на Русском фронте в годы Первой мировой войны*, [Online]. Elérhetőség: <https://propagandahistory.ru/books/Aleksandr-Astashov_Propaganda-na-Russkom-fronte-v-gody-Pervoy-mirovoy-voyny/239> [2021.04.13.].

1868. évi LIV. törvény cikk a polgári törvénykezési rendtartás tárgyában, [Online]. Elérhetőség: <<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86800054.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D28>> [2020.11.19.].

A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása, [Online]. Elérhetőség: <https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1910_01/?pg=0&layout=s> [2021.04.19.].

Az 1599. évi XLV. törvény cikk a régi naptár használatát ezer magyar forint büntetés alatt teljesen megszüntetik, [Online]. Elérhetőség: <<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=59900045.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fp%3D3265%26pagenum%3D15>> [2020.10.23.].

Gergely-naptár, [Online]. Elérhetőség: <<http://lexikon.katolikus.hu/G/Gergely-napt%C3%A1r.html>> [2021.04.27.].

Február 14-én Oroszország bevezette az új nyugat-európai naptárt, [Online]. Elérhetőség: <<https://ekb.aonb.ru/index.php?id=2808>> [2021.05.08.].

Naptárreform, [Online]. Elérhetőség: <<http://lexikon.katolikus.hu/N/napt%C3%A1rreform.html>> [2021.04.27.].

Пошук віри

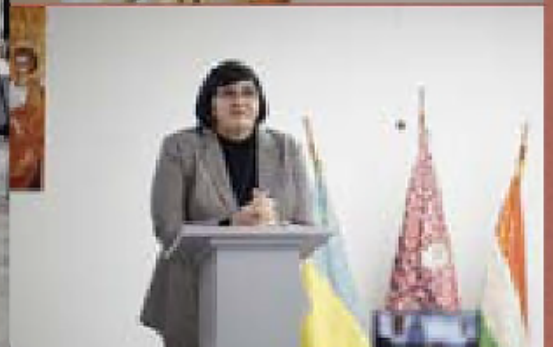
Збірник наукових праць VII -ої Християнської Студентської Наукової Конференції проведеної в організації греко-католицького гуртожитку-колегіуму імені Елемира Ортутай 18 березня 2021 року
Мароші Іштван (редаг.)

У цьому збірнику зібрані матеріали Християнської Студентської Наукової Конференції, яка була організована греко-католицьким гуртожитком-колегіумом імені Елемира Ортутай та організацією греко-католицької студентської молоді Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II (GörgKör) 18 березня 2021 року. Надіємося, що роботи молодих дослідників підсилюватимуть християнську духовність, завдання історичних конфесій та сприятимуть розвитку їх особистої християнської ідентичності.

ISBN 978-617-8046-41-5

Nyomtatta: Kálvin Nyomda

Nemzeti
Együttműködési
Alap

